

TEMATIKUS LAPSZÁM
A TÖRÖK-MAGYAR
DIPLOMÁCIAI
KAPCSOLATOK
100 ÉVES JUBILEUMÁNAK
TISZTELETÉRE

BUSINESS & DIPLOMACY REVIEW

2. évfolyam, 1. szám
2024/1

TARTALOM

- Gyene Pál: A Hegyi-Karabah konfliktus lezárása – erősödő azeri–török szövetség a Dél-Kaukázusban
- Nagy Milada: A török külpolitika izraeli vonatkozásainak két évtizede
- Báhidszki Réka, Kovács Máté Gergő, Pálfi Gábor: A Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány szerepe a magyar–török kulturális kapcsolatok alakulásában
- Hasan Deniz Pekşen: 60 Years of Türkiye-European Union Relations: Challenges and Prospects
- László Szerencsés: Transactionalism in Hungary-Turkey Relations Between 2013 and 2024
- Sáringer János: Kövecsi-Oláh Péter – Emre Saral: Török–magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború között (1920–1945)

Business & Diplomacy Review

Kiadó: Budapesti Gazdasági Egyetem

Szerkesztőség

1165 Budapest, Diósy Lajos u. 22-24.

E-mail: Marosan.BencePeter@uni-bge.hu

<https://uni-bge.hu/hu/business-diplomacy-review>

Főszerkesztő

Sáringer János

Felelős szerkesztő

Nagy Milada

Szerkesztőbizottság tagjai

Sándorné Kriszt Éva, elnök

Bába Iván

Bárczi Zsófia

Csekő Katalin

Ferkelt Balázs

Juhász Tímea

Nagy Milada

Marinovich Endre

Marosán Bence Péter, szerkesztőségi titkár

Murádin János Kristóf

Válóczi Marianna

Tipográfia és tördelés

Nagy és Heteyi Kft.

ISSN 3004-0116

HU ISSN 3004-0116

Business & Diplomacy Review állandó lektorai

Prof. Dr. Bajomi-Lázár Péter, PhD
Dr. habil. PaedDr. Bárczi Zsófia, PhD
Dr. habil. Buday-Sántha Andrea, PhD
Dr. Csekő Katalin, PhD
Dr. habil. Domonkos Endre, PhD
Dr. Ferkelt Balázs, PhD
Dr. Gyene Pál, PhD
Dr. Harsányi Dávid, PhD
Dr. Horváth Annamária, PhD
Dr. habil. Krasztev Péter, PhD
Dr. habil. Juhász Tímea, PhD
Dr. habil. Marosán Bence Péter, PhD
Dr. habil. Murádin János Kristóf, PhD
Dr. Nagy Milada, PhD
Dr. Pólya Éva, PhD
Dr. habil. Sáringer János, PhD
Dr. Válóczy Marianna, PhD
Dr. Zelena András, PhD

TARTALOM

Előszó	5
A Hegyi-Karabah konfliktus lezárása – erősödő azeri–török szövetség a Dél-Kaukázusban <i>Gyene Pál</i>	7
A török külpolitika izraeli vonatkozásainak két évtizede <i>Nagy Milada</i>	27
A Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány szerepe a magyar–török kulturális kapcsolatok alakulásában <i>Báhidzski Réka</i> <i>Kovács Máté Gergő</i> <i>Pálfi Gábor</i>	39
60 Years of Türkiye-European Union Relations: Challenges and Prospects <i>Hasan Deniz Pekşen</i>	62
Transactionalism in Hungary-Türkiye Relations Between 2013 and 2024 <i>László Szerencsés</i>	74
Kövecsi-Oláh Péter - Emre Saral: Török-magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború között (1920-1945) <i>Sáringer János</i>	87

Jelen számunk szerzői

Báhidszki Réka, irodavezető, Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány, reka.bahidszki@gulbabaalapitvany.hu

Dr. Gyene Pál, PhD, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Gyene.PallIstvan@uni-bge.hu

Kovács Máté Gergő, kulturális attasé, Liszt Intézet – Magyar Kulturális Központ, Isztambul, gergo.mate.kovacs@mfa.gov.hu

Dr. Nagy Milada, PhD, főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, nagy.milada@uni-bge.hu

Pálfi Gábor, operatív igazgató, Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány, gabor.palfi@gulbabaalapitvany.hu

Dr. Hasan Deniz Pekşen, adjunktus, Istanbul Okan University, hasan.peksen@okan.edu.tr

Dr. habil. Sáringer János, PhD, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, saringer.janos@uni-bge.hu

Dr. László Szerencsés, PhD, kutató munkatárs, Istanbul Policy Center, Sabancı University, lszlo.szerencses@sabanciuniv.edu

ELŐSZÓ

Magyarország és Törökország meghatalmazottjai 1923. december 18-án írták alá a két ország közötti barátsági szerződést, amelynek 2. cikke rendelkezett a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. A barátsági szerződést 1924. március 13-án a török, május 21-én a magyar nemzetgyűlés hagyta jóvá. Ugyanebben az évben érkeztek meg a követek (rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri rangban) a két ország fővárosaiba. A Business & Diplomacy Review jelenlegi számával a magyar-török diplomáciai kapcsolatok felvételének centenáriuma-ra emlékezünk, és egyben az eltelt száz év magyar-török kapcsolatait elevenítjük fel.

A 20. századot megelőzően a Magyar Királyság és az oszmán (szeldzsú) törökök, az Oszmán Birodalom között évszázados kapcsolódási pontok alakultak ki. A Magyar Királyság, a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák-Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom között létezett diplomáciai kapcsolat. Érdekességképpen említem meg, hogy Bécsből küldött állandó, világi diplomáciai képviselő elnevezése internuncius volt a török portánál, ami napjainkban az Apostoli Szentszék második rangú állandó diplomáciai képviselőjének az elnevezése. A 20. század elején, az első világháború után megkötött békeszerződések alapvetően változtatták meg Magyarország és Törökország korábbi pozícióit a szűkebb régióban és a világban egyaránt. A trianoni békeszerződés, a függetlenné váló Magyarország nemzetközi jogi státuszát is módosította, ami a diplomáciai kapcsolatok felvételében és ezzel az önálló államiság elismerésében is megnyilvánult. A kapcsolatok szorosabbá válását mutatja a két világháború közötti időszakban, hogy Bethlen István és Gömbös Gyula miniszterelnökök a harmincas évek elején hivatalos látogatást tettek Törökországban, İsmet İnönü török miniszterelnök pedig 1931-ben járt Budapesten. A két világháború között több ezer magyar dolgozott Törökországban, így említhetjük a vasút- és hídépítéseket vagy Ankarának, az új fővárosnak a felépítését is. A második világháború idején és után a magyar-török diplomáciai kapcsolatok nem szakadtak meg, míg 1944 áprilisában a Török Nemzetgyűlés megszakította a Németországgal való kereskedelem felfüggesztését, és négy hónappal később pedig a diplomáciai kapcsolatot is megszakították Németországgal. Az 1945 utáni új magyar külpolitikában – amelyet

egyre inkább a Kreml által irányított kommunisták alakítottak – a török kapcsolatok erősítésének nem volt helye. Ankara pedig szakított hagyományos semlegességi politikájával, és 1952-ben a NATO tagja lett. A hidegháború időszakában a magyar–török kapcsolatok a moszkvai és a török politikai változások szerint hullámoztak.

A magyar rendszerváltoztatást Törökország üdvözölte, Antall József miniszterelnök pedig a két világháború közötti rendkívül baráti kapcsolatokat akarta visszaállítani. A török köztársasági elnök 1994-ben hivatalos látogatást tett Magyarországon, amelyet a magyar köztársasági elnök 1996-ban viszonzott. Ezt követően az elnöki látogatások rendszeressé váltak. 1945 után Orbán Viktor volt az első magyar miniszterelnök, aki 2000-ben Törökországba látogatott. 2013 elején Recep Tayyip Erdoğan tett hivatalos látogatást Magyarországra, amit még ugyanabban az évben Orbán Viktor viszonzott és a magyar–török kapcsolatok új lendületet vettek. 2024 elején Orbán Viktor ismét Törökországba látogatott Recep Tayyip Erdoğan meghívásának eleget téve.

2022-ben – a KSH adatai szerint – Törökország hazánk 19. legfontosabb export-célszországa volt a teljes magyar kivitel 1,3%-át adta. A behozatal tekintetében Törökország a 20. legfontosabb importpartnere volt Magyarországnak. 2022-ben Törökországból a teljes magyar behozatal 1%-a áramlott hazánkba. 2003 óta a magyar külkereskedelmi mérleg pozitív Törökországgal, több a magyar export, mint a török import hazánkba.

A Business & Diplomacy Review jelenlegi számában olyan angol és magyar nyelvű tanulmányok kaptak helyet, amelyek bemutatják a magyar–török magas szintű találkozókat 2013 és 2024 között, illetve Törökország külpolitikájának hatását Izraelre. Továbbá betekintést nyerünk Törökország szerepébe a Hegyi-Karabah konfliktusának alakítása során, Törökország és az Európai Unió kapcsolataiba, valamint a budapesti Gül Baba Türbéje Alapítvány tevékenységébe és a magyar–török kulturális kapcsolatokba. A folyóirat korábban megjelent számaihoz képest újdonság, hogy recenziót is olvashatunk, mégpedig egy olyan kötetről, amely a két világháború közötti magyar–török kapcsolatokat elemzi.

Sáringer János
főszerkesztő

A HEGYI-KARABAH KONFLIKTUS LEZÁRÁSA – ERŐSÖDŐ AZERI-TÖRÖK SZÖVETSÉG A DÉL-KAUKÁZUSBAN

Gyene Pál

Absztrakt

A Hegyi-Karabah konfliktus a posztszovjet térség legrégebb óta tartó és egyik legtöbb áldozatot követelő etnikai konfliktusa volt. A mintegy három évtizeden át „befagyottnak” hitt konfliktust a 2020-as második karabahi háború kimozdította a holtpontról, majd a 2023-as „egynapos” karabahi háború, úgy tűnik, le is zárta azt. Hegyi-Karabah maradéktalanul visszatért azeri szuverenitás alá, etnikai örmény lakói elhagyták az egykori szeparatista enklávéját. Az új háborúk kiemelésében döntő jelentőségűnek bizonyult az azerieknek mindekelőtt a korszerű drónhadviselés terén nyújtott török támogatás. A második karabahi háborút lezáró fegyverszünet még orosz közvetítéssel jött létre és kitüntetett szerepet szánt a lacsini korridornál állomásozó orosz békefenntartóknak. Ugyanakkor a putyini Oroszország nagyhatalmi presztízsét az ukrainai fiasco nagymértékben erodálta, az iráni síita teokrácia befolyása is visszaszorulóban van. A harmadik karabahi háború egyértelműen az azeri-török tandem felértékelődését eredményezte a Dél-Kaukázus térségében.

Kulcsszavak: Hegyi-Karabah, Törökország, Azerbajdzsán, Örményország, Dél-Kaukázus

Abstract

The Nagorno-Karabakh conflict was the longest-lasting and one of the deadliest ethnic conflicts in the post-Soviet space. The conflict, thought to be „frozen” for about three decades, was unsettled by the Second Karabakh War in 2020, and then seemingly concluded by the „one-day” Karabakh War in 2023. Nagorno-Karabakh returned

entirely under Azerbaijani sovereignty, and its ethnic Armenian inhabitants left the former separatist enclave. The outcome of the new wars was crucially influenced by Turkish support to the Azerbaijanis, especially in the field of modern drone warfare. The ceasefire that ended the Second Karabakh War was still brokered by Russia and assigned a prominent role to the Russian peacekeepers stationed at the Lachin corridor. However, Putin's Russia's great power prestige was significantly eroded by the debacle in Ukraine, and the influence of the Iranian Shiite theocracy is also on the decline. The third Karabakh war unequivocally resulted in the revaluation of the Azerbaijani-Turkish tandem in the South Caucasus region.

Keywords: Nagorno–Karabakh, Türkiye, Azerbaijan, Armenia, South Caucasus

A Hegyi-Karabah konfliktus története és az első karabahi háború

A Hegyi-Karabah konfliktus a posztszovjet térség legrégebb óta tartó és egyik legtöbb áldozatot követelő etnikai konfliktusa. Mint a legtöbb posztszovjet térségbeli etnikai alapú fegyveres konfliktus, úgy a Hegyi-Karabah válság kialakulása is a Szovjetunió etno-föderaliztikus keretei között – sőt sok szempontból éppen ezen keretek miatt – ment végbe. A bolsevikok győzelmét hozó polgárháborút követően Leninnek sikerült érvényesíteni azon elképzelését, hogy a Szovjetuniót formailag mint egyenrangú köztársaságok önkéntes szövetségét szervezzék meg, mely föderációban Oroszország csak az egyik tagköztársaság volt. Ezen elképzelés logikus következményeként az egész szovjet állam etnikai alapon meghatározott adminisztratív egységek hierarchikus rendszereként épült fel. Ebben a hierarchiában az egyes egységek az autonómia meghatározott fokával bírtak. A hierarchia csúcsán álltak a Szovjet Szocialista Köztársaságok, a következő szintet alkották az egyes tagköztársaságokon belüli Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságok, végül az ún. autonóm körzetek, illetve autonóm területek csak a kulturális önrendelkezés jóval korlátozottabb formájával bírtak. Az autonómia foka a szovjet szándékok szerint elsősorban azt volt hivatott tükrözni, hogy az egyes etnikai csoportok a nemzeti fejlődésük milyen szintjére jutottak (Zurcher, 2009, 36.

o.). Tagköztársasági státusz csak a „valódi nemzeteknek” járt. A tagköztársaságok és autonóm köztársaságok mint kvázi nemzetállamok rendelkeztek saját határokkal, alkotmánnyal, parlamenttel és kormányzattal, sőt, ami a gyakorlatban mindezeknél még fontosabbnak is bizonyult, az adott nemzetiség nyelvét használták a köz- és felsőoktatásban, valamint a médiában.

A korábbi Hegyi-Karabah Autonóm Körzet (örményül Artsakh) területe, mintegy 4400 km² volt, lakossága nem egészen 200 ezer főt számlált, melynek 77%-a tartozott az örmény és 22%-a az azeri nemzetiséghez. A körzet területén tehát hagyományosan az örmények alkották az egyértelmű többséget, ugyanakkor a terület a szovjet időkben nem tartozott soha Örményországhoz. 1918-ban a cári birodalom összeomlásakor is a rövidéletű Azerbajdzsáni Népköztársaság – mely nem mellesleg az első szekuláris köztársasági államformájú muszlim ország volt a történelemben – vonta ellenőrzése alá. Bár ez inkább de jure, mintsem de facto kontrollt jelentett. Karabah ebben a rövid időszakban gyakorlatilag függetlennek volt tekinthető, Örményországgal való egyesítését azonban nem sikerült elérni, mind Örményország, mind Azerbajdzsán igényt támasztott a vitatott hovatartozású területre.

A szovjet Kommunista Párt kaukázusi ügyekkel foglalkozó szekciója, az ún. Kavbüro az 1920. július 3-ai tbilisi ülésén – melyen Sztálin is személyesen jelen volt – úgy határozott, hogy Karabah Szovjet Örményország része lesz. Két nappal később azonban megváltoztatták a döntést és Azerbajdzsánnak ítélték a területet, Karabahnak a környező azeri területektől való gazdasági függőségére hivatkozva (Zurcher, 2009, 153. o.). Hegyi-Karabah tehát autonóm körzet lett Azerbajdzsánon belül, míg ugyanekkor a szintén Azerbajdzsánhoz tartozó (és azeri többségű) Nahicseváni enklávé – amely csak Karabahhal volt közvetlenül határos, Azerbajdzsán többi részével nem – magasabb fokú autonóm köztársasági státuszt kapott. Figyelemre méltó, hogy a Szovjetunión belül egyedül Karabah és Nahicseván volt a két olyan területi autonómia, melyeket egy-egy földrajzi területről, nem pedig nemzetiségről neveztek el. Ezen túlmenően Karabah volt az egyetlen olyan autonóm körzet, melynek tituláris nemzetisége – az örmény – egy szovjet köztársaságnak is a címzett nemzetisége volt egyben (hiszen az autonóm körzeti státuszt éppen a saját köztársasággal nem rendelkező etnikumok számára tartották fenn). Ennél

még sajátosabb volt Nahicseván helyzete, amely azeri többségű terület volt, mégis Azerbajdzsánon belül rendelkezett autonómiával.

A döntés háttérében álló valódi okok a mai napig nem teljesen tisztázottak. Egyes vélemények szerint az azeri pártvezetés az olajtermelés fontosságát hangsúlyozva eredményes zsaroló pozícióba helyezkedett. A másik lehetséges ok, hogy Moszkva az oszd meg és uralkodj elvét alkalmazva tulajdonképpen mindkét köztársaságot gyengíteni akarta. Mindezekon felül azt is érdemes tekintetbe venni, hogy a Szovjetunió a kemalista Törökországnak is megpróbált a kedvében járni, mellyel ekkor jó kapcsolatok kialakítására törekedett. Nahicseván autonómiáját egyébként a Szovjetunió és Törökország által megkötött moszkvai szerződés (1921), illetve az ezt megerősítő karsi szerződés (1923) is garantálta (hasonlóan a Grúz SZSZK részét képező Adzsáriához). Törökország így kívánta biztosítva látni, hogy Nahicseván nem kerül örmény fennhatóság alá (Hunter 1997, 444.o). Végül is három vitatott tartományból Karabahot és Nahicsevánt Azerbajdzsán, míg Zangezur Örményország kapta. Ekkor még mind Azerbajdzsán, mind Örményország a Transzkaukázusi Szovjet Köztársaság autonóm köztársaságai voltak, önálló szovjet köztársaság rangra az 1936-os szovjet alkotmány emelte őket.

A karabahi örmények autonómiájuk ellenére számos tekintetben rosszabb helyzetben voltak, mint anyaországi nemzettársaik. Nem volt örmény nyelvű felsőoktatás, elektronikus média, az örmény nemzeti szimbólumokat sem használhatták. Ezzel magyarázható, hogy már az 1960-as, 1970-es években több alkalommal felszínre tört a társadalmi elégedetlenség, volt, amikor erőszakosan. A karabahi válság kirobbanása 1987 őszére tehető, amikor Jerevánban és Karabah „fővárosában” Sztjepanakertben tömegdemonstrációkon kezdték követelni Karabah Örményországhoz csatolását. 1988. február 20-án a Karabahi Szovjet hivatalosan is kérelmezte a központi kormányzattól a tartomány Örmény SZSZK-hoz való csatolását. Ekkor már megkezdődött az azeri etnikumú lakosság menekülése a velük szemben mind ellenségesebb Karabahból, válaszul Azerbajdzsán városaiban örményellenes pogromok robbantak ki. Az erőszak 1988-1989 folyamán fokozatosan háborús méretűvé eszkalálódott. A konfliktus a Szovjetunió 1991. augusztusi összeomlásával új dimenzióba került: alacsony intenzitású belső etnikai konfliktusból, gyakorlatilag két független állam nyílt háborújává vált. Az azerbajdzsáni szovjet 1991. augusztus 30-án deklarálta

Azerbajdzsán függetlenségét, válaszul szeptember 2-án Karabah ki-kiáltotta függetlenségét Hegyi-Karabah Köztársaság néven. A háború természetesen nem pusztán a szeparatista karabahi régió és Azerbajdzsán között zajlott, hanem Azerbajdzsán és Örményország között is, éppen ettől vált nemzetközivé. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Örményország és Azerbajdzsán hivatalosan nem üzentek hadat egymásnak, így de jure Örményország nem is vált hadviselő félle (Lynch 2001, 18.o.).

1992-1993 folyamán az örmény-karabahi csapatok nemcsak a korábbi Karabahi Autonóm Körzet területét vonták teljes mértékben fennhatóságuk alá, hanem jelentős, Karabahon kívül eső azeri területeket is meghódítottak – így például a Karabah és Örményország között húzódó stratégiai jelentőségű Lacsini Korridort. Az 1994-ben megkötött tűzszüneti megállapodásig Azerbajdzsán területének csaknem 20 százaléka (Karabahhal együtt számítva) került örmény-karabahi megszállás alá, és a tűzszünet megkötését követően is Azerbajdzsán területének mintegy 16 százaléka maradt karabahi fennhatóság alatt. Ez jóval nagyobb volt, mint a korábbi Karabahi Autonóm Körzet eredeti területe, és magában foglalt több olyan eredetileg azeri többségű körzetet (pl. Lacsini, Kelbadzsár, Fizuli, Agdam stb.), melynek lakosságát a konfliktus során erőszakkal elűzték. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a harcok nem terjedtek át a Nahicseváni enklávéra, melyet a háború éveiben gyakorlatilag mint egy független államot kormányzott Hejdar Alijev korábbi azeri pártfőtitkár és későbbi államfő. Nahicseván autonóm státuszát Törökországgal kötött nemzetközi szerződések biztosították, így egy Nahicseván elleni örmény támadással Törökország katonai beavatkozását kockáztatták volna (Hunter 1997, 444. o.).

Azerbajdzsán veresége a háborúban – az örmények elszántsága mellett – elsősorban belső tényezőkkel volt magyarázható. Míg Örményországban a háború egységet teremtett a különböző politikai csoportosulások között, addig Azerbajdzsánban éppen, hogy kiélezte a belső ellentéteket. Egy 1992-es, katonailag egyébként eredményes, azeri offenzíva kellős közepén Szurat Huszejnov hadúr például kivonta csapatait a frontról, 1993 májusában Baku felé Abulfaz Elcsibej kormánya ellen vonult velük. Azerbajdzsán ekkor igen közel került a nyílt polgárháborúhoz, amelyet alighanem csak Hejdar Alijev színrelépésének köszönhetően sikerült elkerülni (Cornell 2011, 77. o.).

1993 végétől kezdve az örmény területfoglalások ellen Törökország, Irán és végül már Oroszország is tiltakozott. A harcoló felek 1994 május 4-én orosz közvetítés eredményeképpen Biskekben ideiglenes fegyverszüneti megállapodást kötöttek egymással, majd május 16-án ezt követte a végleges fegyverszüneti egyezmény megkötése Moszkvában (Cornell, 2011, 89. o.).

A fegyverszünet alapvetően tisztázatlanul hagyta Karabah (és a többi elfoglalt azeri terület) státuszát. Hegyi-Karabah Köztársaságot egyetlen állam, így Örményország sem ismerte el, ugyanakkor Hegyi-Karabah és Örményország de facto egyesülése végbement, Karabah örmény tartományként funkcionált, sőt magát Örményországot is 1998 és 2018 között karabahi politikusok irányították: a „karabahi klánhoz” kötődött Robert Kocsarján elnök (1998–2008) és utódai, Szerzs Szargisszjan (2008–2013), valamint Armin Szarkisszjan államfő (2013–2018) egyaránt. Az örmény politika tulajdonképpen mintegy két évtizedre a karabahi konfliktus „túszává” vált (Cornell, 2011, 136. o.).

A „befagyott” karabahi konfliktus két évtizede: a Minszk-csoport szerepe

Az ENSZ a karabahi konfliktus rendezésében nem vállalt közvetlen szerepet. A Biztonsági Tanács határozatai elítélték az erőszakot, és minden állam területi integritásának tiszteletben tartására szólítottak fel a régióban. Ezenkívül követelték Azerbajdzsán területéről a „örmény megszálló erők” visszavonását, anélkül azonban, hogy Örményországot mint agresszort minősítették volna. Az érdemi konfliktus kezelést az ENSZ az EBESZ-nek (akkor még EBEÉ) engedte át. Az EBESZ 1992 folyamán kísérletet tett egy békekonferencia összehívására Minszkbe az éppen zajló karabahi háború ügyében. Bár a konferencia tulajdonképpen meg sem valósult, innentől kezdve az EBESZ, pontosabban annak „Minszk-csoportja” vált a karabahi konfliktus rendezésének elsőszámú fórumává.

A Minszk-csoportban eredetileg 11 állam működött közre: Azerbajdzsán és Örményország, mint a konfliktusban elsődlegesen érintett felek, Belarusz, Németország, Olaszország, Törökország, Svédország, Finnország, valamint az EBESZ-trojka aktuális három állama.

A Minszk-csoport elnökségét rotációs elv szerint töltötték be a fenti országok közül. Az EBESZ 1994-es budapesti csúcstalálkozóján Oroszországot – a biskeki és moszkvai fegyverszünet sikeres közvetítőjét – is bevonták a csoportba állandó társelnöki pozícióba helyezve. Majd 1996-tól az Egyesült Államok és Franciaország is állandó társelnöki pozíciót kapott. Innentől kezdve a három állandó társelnök állandó volt tekinthető a Minszk-csoport tényleges vezetőjének (Cornell 2011, 138. o.). Az évek során a Minszk-csoport keretében számos alternatívát javasoltak a konfliktus megoldására: a területcsere, a közös állam, Hegyi-Karabah Azerbajdzsáni szuverenitás alá rendelése a lehető legmagasabb szintű autonómiával egyaránt felmerültek (Kocsis, 2001, 81. o.). Bár a Minszk-csoport keretei között zajló tárgyalások végül nem vezettek konkrét eredményre egy átfogó béke megállapodás tekintetében, mégiscsak egyedül ez a fórum biztosított egy többé-kevésbé állandó kapcsolattartást a konfliktusban álló felek, illetve a rendezésben magukat érdekeltnek tekintő nagyhatalmak között.

Eközben a tárgyalásos rendezés zsákutcas kimenetelével számot vetve az azeri politikai vezetés – Hejdar Alijev, majd utódja és fia İlham Alijev elnökök – szívósan készült a katonai visszavágásra. A kétezres években a FÁK-államok közül GDP arányosan Azerbajdzsánnak voltak a legmagasabbak a védelmi kiadásai. Abszolút számokban mérve mindez azonban azt jelenti, hogy Azerbajdzsán katonai kiadásai 2009-ben mintegy ötszörösét, 2011 pedig már nyolcszorosát(!) tették ki Örményországnak. Alijev elnök már 2011-ben elégedetten állapíthatta meg Örményországnak szánt kevéssé burkolt fenyegetésében „...Azerbajdzsán védelmi költségvetése nagyobb volt, mint a teljes örmény büdzsé” (Asbarez, 2011). A dinamikusan növekvő ráfordításoknak köszönhetően az azeri haderő figyelemreméltó képességfejlesztést hajtott végre a 2000-es évtizedben. Az elsősorban Ukrajnából, Oroszországból, Belaruszból, Bulgáriából, Izraelből és Törökországból eszközölt beszerzéseknek köszönhetően harckocsik, páncélozott csapatszállító járművek vadászgépek – majd a 2010-es évektől drónok – tekintetében az azeri hadsereg technikai fölénye Örményországgal szemben egyértelművé vált (JAMNews, 2022).

A tárgyalásos rendezésre irányuló kísérletek eredménytelenségét és katonai képességek egyensúlyának egyre nyilvánvalóbb elbillenését látva az azeri társadalom és politikai vezetés számára a katonai megoldás egyre inkább kézenfekvő opciónak tűnhet. Alighanem az

1995-ös Krajinai Szerb Köztársaságot sikeresen felszámoló horvát Vi-har hadművelet példája is az azeri döntéshozók szeme előtt lebegett.

Mindeközben a Kaukázus térségében a regionális hatalmi egyen-súly is fokozatosan eltolódott Azerbajdzsán és szövetségesei javára. A kaukázusi államok közül Azerbajdzsánnak sikerült magát leghatha-tósabban mentesítenie az orosz katonai jelenléttől. 1993-ban a gan-dzsai katonai támaszpont kiürítésével, az utolsó orosz harcoló kato-nai alakulatok is elhagyták Azerbajdzsánt, és bár Hejdar Alijev elnök még ugyanebben az évben beléptette országát a FÁK-ba, abba nem egyezett bele, hogy ismét orosz katonai bázisok létesüljenek Azerbaj-dzsán területén. Mint ahogy egy évvel később ahhoz sem adta hoz-zájárulását, hogy az örményekkel kötött fegyverszünetet követően orosz békefenntartók felügyeljék a harcoló feleket elválasztó demar-kációs vonalat. Azerbajdzsán 1999-ben az egy posztszovjet utódállá-mokat összefogó orosz védelmi szövetségben, a Taskenti Szerződés-ben sem hosszabbította meg részvételét (a Taskenti Szerződés által létrehozott Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének, angol rö-vidítéssel CSTO-nak ugyanakkor Örményország mind a mai napig tagja).¹ Helyette Azerbajdzsán Georgiával, Ukrajnával, Moldovával és Üzbegisztánnal közösen életre hívták a hivatalosan csak szabad-kereskedelmi ambíciókat tápláló, ezzel együtt némileg oroszellenes élű, GUUAM² kezdeményezést. 2005-ben Üzbegisztán kilépett a kez-deményezésből, amely ezzel a lassú eljelentéktelenedés útjára lépett (Freitag – Wirminghaus, 2009, 112. o.).

Ugyanakkor 1999-től Vlagyimir Putyin elnökké választásától kezdődően lassú javulás indult meg az addig meglehetősen feszült orosz–azeri kapcsolatokban. Ezt nem kis részben a Hejdar Alijev és Putyin elnökök közötti személyes jó viszonynak is tulajdoníthatjuk.

1 Az ún. Taskenti Szerződést (Független Államok Közösségének Kollektív Bizton-sági Szerződése) 1992 májusában kötötte meg a FÁK keretében a volt SZU hat tag-állama (Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán és Ör-ményország). Később Fehéroroszország, Georgia és Azerbajdzsán is csatlakozott az együttműködéshez. A szövetséget 2002 májusában Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (Collective Security Treaty Organization – CSTO) keresztelték át. A részes államok biztonságuk garanciáját kimondatlanul is az orosz taktikai nuklé-aris fegyverekre alapozzák. A szövetségben való részvételét Azerbajdzsán, Georgia és Üzbegisztán 1999-ben nem hosszabbította meg. Bár Üzbegisztán 2005-ben vissza-lépett az együttműködésbe, majd 2012-ben ismételten felmondták azt.

2 A részt vevő országok kezdőbetűinek nevéből áll össze.

Emellett minden bizonnyal szerepet játszott, hogy a 2000-es évek közepének „színes forradalmait” követően felerősödött egyfajta ideológiai megközelítés is a posztszovjet térség államainak külpolitikájában. A Nyugat által támogatott „demokratikus forradalmakkal” szemben, Oroszország sok esetben mint az „autokrata vezetők védelmezője” igyekezett feltűnni. Különösen szembetűnő ez a hangsúlyeltolódás, ha ebben az időszakban az azeri–oroszl kapcsolatok az orosz–georgiai viszony drámai megromlásával hasonlítjuk össze. 2008-ban az orosz–georgiai háború kitörésekor İlham Alijev nem sietett Tbliszibe utazni, hogy az ukrán, lengyel és balti elnökök társaságában kifejezze szolidaritását Georgiával. Ezzel együtt a kétezres évtizedtől Azerbajdzsán külpolitikájára mindinkább korlátozotttnak bizonyult az orosz ráhatás. (Cornell, 2011, 350. o.).

Irán és Törökország szerepe

Oroszország mellett a másik regionális hatalom, amelyik inkább az örmény oldalt támogatta a karabahi konfliktusban az Iráni Iszlám Köztársaság volt. Az iráni – azeri viszony számos potenciális konfliktust rejt magában. Az egyik ellentét ideológiai természetű: Azerbajdzsán és Irán nagyon különböző, sőt már-már egymás antitézisének is felfogható társadalmi és politikai berendezkedést képviselnek. Azerbajdzsán hangsúlyozottan szekuláris köztársaság, ahol a vallást minden tekintetben próbálják távol tartani a politikától és alapvetően a kemalista Törökország társadalmi modelljét igyekeznek követni (miközben paradox módon maga Törökország napjainkban egyre inkább távolodni látszik kemalizmustól). A kilencvenes években az iráni teokrácia képviselői számos alkalommal ostromozták az azeri politikai vezetést, hogy az azeri társadalomban tulajdonképpen elnyomják a síita iszlám vallásgyakorlást. Az iráni vezetés nyilvánvalóan nem nézi jó szemmel a Baku és Washington közötti katonai együttműködést, illetve az izraeli–azeri jó viszonyt sem (Sadri – Entessar, 2009, 69. o.).

Egy másik feszültséggóc Irán és Azerbajdzsán között alapvetően gazdasági természetű, és a Kaszpi delimitálásával kapcsolatos vitához kötődik. 1998-ban, illetve 2002-ben bilaterális megállapodások révén lényegében megtörtént a Kaszpi északi felének szektorelv alap-

ján történő felosztása Oroszország, Kazahsztán és Azerbajdzsán között. Irán, amely a szektor elv alapján történő felosztás esetén a legkisebb tengerreszt kapná, egyfajta kondominiális reszsim fenntartása mellett foglal állást (Mammadov, 2009, 65. o.). Azerbajdzsán és Irán között a konfliktus tétje alapvetően az Araz–Shark–Alov tengerfenéki olajmezők birtoklása, amely 2001-ben a két állam között csaknem nyílt fegyveres konfrontációhoz vezetett. A konfliktus eszkalációját végülis Törökország Azerbajdzsán melletti határozott kiállása, illetve a szeptember 11-ei merényletet követően az USA „terrorizmus elleni háborújának” meghirdetése akadályozta meg. 2018-ban végül a szóban forgó országok a Kaszpi Konvenció aláírásával dűlőre vitték a Kaszpi-tó vagy -tenger? kérdésének régóta húzódó vitáját. A Kaszpi felszíni vizein ezentúl a nemzetközi tengerjog szabályai irányadóak, még a tengerfeneket a szektor elv alapján osztották fel. Így az egyezmény aláírásához a legnagyobb engedményt végsősoron Irán tette, bár a tengerfenéki nemzeti szektorok konkrét delimitálásának aprómunkája még hátravan (Putz, 2018).

Hosszabb távon a két állam között alighanem az etnikai jellegű feszültségek jelentik a legnagyobb problémát. Iránban az óvatos becslések is, mintegy 20-30 millió közé helyezik az azeri kisebbség lélekszámát, ezzel részarányuk az iráni társadalmon belül meghaladja a 30%-ot is. Bár, mint azt a legtöbb elemzés kihangsúlyozza, az iráni azeriek etnikai tudata nem túl erős, és igen mélyen integrálódtak az iráni társadalomba, maga Khamenei nagyajátollah is félig azeri származású (Sadri – Entessar, 2009, 64. o.). Ennek ellenére Azerbajdzsán függetlenné válása nyomán az iráni politikai vezetésben felerősödtek a félelmek a szeparatista tendenciák esetleges megerősödésével kapcsolatban. Többek között ezzel is magyarázható, hogy Irán a karabahi háborúban bár semlegességet deklarált, de alapvetően mégis a keresztény örményeket támogatta a síita azeriekkel szemben. Jelenleg meglehetősen nehéz képet alkotni róla, hogy az iráni rendszer esetleges destabilizálódása – akár egy külső katonai csapás, akár belső tényezők miatt – esetén a politikai törésvonalak milyen mértékben etnicizálódnának, és az azeri külpolitika mennyiben karolna fel esetleges azeri szeparatista törekvéseket.

A síita Irán, avagy a történelmi Perzsia hagyományos nagy ellenlábas a Kaukázustól délre a szunnita Oszmán Török Birodalom volt.

Törökország a függetlenné váló Azerbajdzsán számára nem egyszerűen csak egy stratégiai fontosságú szövetséges volt egy alapvetően ellenséges környezetben, hanem annál jóval több. A szekuláris török köztársaság egy Azerbajdzsán számára vonzó társadalmi és politikai modellt képvisel, ráadásul a szoros etnikai-nyelvi kötelékek miatt az azeriek mint rokon testvérnépre tekintenek a törökökre. Ennek 1995-ben a török parlamentben elmondott beszédében Hejdar Alijev elnök is hangot adott, amikor is a török–azeri kapcsolatokat az „egy nemzet, két állam” formulával jellemezte. A török közvéleménynek az azeriek ügyével való nagyfokú érzelmi azonosulása és szolidaritása dacára, az örmény–azeri háború alatt Törökországnak nem állt módjában katonai segítséget nyújtania Azerbajdzsánnak, az Oroszországgal védelmi szövetségben álló Örményországgal szemben (bár a Nahicseváni enklávénak autonómiáját megerősítő török biztonsági garanciáknak alighanem szerepe lehetett abban, hogy az örmény csapatok tartózkodtak Nahicseván megtámadásától).

Törökországnak a független Azerbajdzsánnal kapcsolatos politikája, lényegében a következő posztulátumokban volt összegezhető: 1. támogatás Azerbajdzsán függetlenségének megőrzéséhez és területi integritásának helyreállításához Karabah felett; 2. az orosz befolyás lehetőség szerinti visszaszorítása Azerbajdzsánban és Dél-Kaukázus térségében; 3. részesedés az azerbajdzsáni olajszektorban, az azeri olaj minél nagyobb hányadát exportálják Törökországon keresztül; 4. Azerbajdzsánban baráti (bár nem feltétlenül pántörök-nacionalista) kormányzat maradjon hatalmon (Cornell, 2001, 387. o.). Mindehhez a politikai szolidaritáshoz számottevő katonai támogatás is járult. 2010-ben Törökország és Azerbajdzsán védelmi együttműködésre léptek egymással „bármilyen harmadik fél részéről történő agresszió esetére” (Isachenko, 2020). Ennek különös jelentőséget kölcsönzött, hogy Törökország a 2010-es években globális szinten is kiemelkedő fegyvergyártóvá lépett elő, különösen ami a drónhadviselést (gyártást és exportot) illeti, az Egyesült Államokkal és Izraellel került egy ligába (Hofman, 2020). Az először 2012-ben katarai megrendelésre gyártott török Bayraktar (Zászlóvivő) drónok tesztelési terepül a szíriai és líbiai polgárháborúk, majd 2020-ban a második karabahi háború szolgáltak (Kinik – Celik, 2021, 182. o.)

Azeri revans – a második karabahi háború?

1. ábra: Karabah a 2020-as második karabahi háború előtt

Forrás: Azimov, 2020

Utólag visszatekintve úgy tűnik, hogy az örmények számára a karabahi végjáték kezdete 2018-ra volt tehető. Ebben az évben megbukott az Örményországot két évtized óta irányító „karabahi klán” és a jereváni „bársonyos forradalom” a nyugatos Nikol Pasinját emelte a miniszterelnöki székbe. Oroszországot, melynek a kétezres évektől kezdve a kapcsolatai amúgy is rohamosan javultak Azerbajdzsánnal, mélységesen irritálta az orosz szövetségesnek hitt Örményországban lezajló „színes forradalom”. Így a putyini hatalom retorikailag látványosan felhagyott az örmény oldal támogatásával, sőt Örményországot a Karabahon kívüli megszállt körzetek (Lacsin, Fizuli, Agdam stb.) kiűritésére szólította fel (Ergun – Valiyev, 2020). A nemzetközi csillagállás nem alakult kedvezően a hatalmi vákuumba kerülő Örményország számára. Oroszország politikai támogatását elveszítették, a nyugati nagyhatalmak, mindenekelőtt az USA azonban nem sietett aktivizálni magát. A NATO és az EU egyaránt semlegességüket deklarálták a karabahi konfliktusban, egyedül a számottevő örmény diaszpórával rendelkező Franciaország nyújtott érdemi segítséget a kontinentális bezártságtól szenvedő, elszigetelt és szegény kis kaukázusi államnak. Az örmények az ENSZ-től sem remélhettek politikai támogatást, a nemzetközi jog egyértelműen Azerbajdzsán területi

integritása védelmének biztosított elsőbbséget a karabahi örmények szeparatista törekvéseivel szemben (Kinik – Celik, 2021, 175. o.).

Ami a regionális középhatalmakat illeti, bár az Iráni Iszlám Köztársaságot minden bizonnyal nem kevésbé feszélyezte, hogy az azeri fegyverimport mintegy 70 százaléka Izraelből érkezik (Wezeman – Kuimova – Wezeman, 2021), ugyanakkor a síita teokrácia erősen ódzkodott a karabahi konfliktusba való újbóli belekeveredésétől a saját, azeriek lakta, északi régióinak potenciális destabilizálódása miatt (Kinik – Celik, 2021, 175. o.). Ezzel szemben Törökország viszont nem habozott kiállni a végül is 2020 szeptemberére időzített azeri visszavágás során a török testvérnép mellett (Middle East Monitor, 2020).

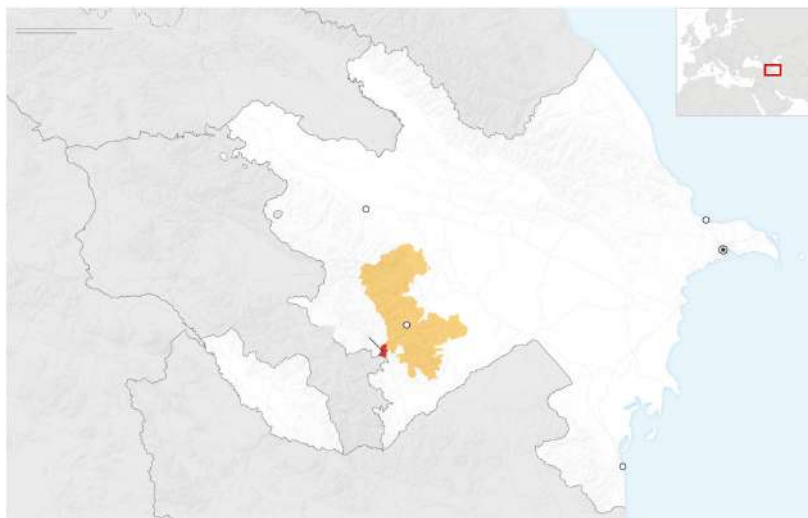
A mindössze másfél hónap (egész pontosan 44 nap) alatt lezajló második karabahi háborúban török drónok döntő szerepet játszottak Azerbajdzsán offenzívájában és hozzájárultak az azeri győzelemhez. A török Bayraktar drónok, pontosabban a drónok felderítési adatai alapján csapást mérő azeri tüzérség és ballisztikus rakéták a földön állomásozó örmény harceszközök (mindenekelőtt légvédelem és harcokcsik) negyven százalékát megsemmisítették (Kinik – Celik, 2021, 183. o.).

Azerbajdzsán elnöke, İlham Alijev is méltatta a török drónok képességeit, hangsúlyozva, hogy ezek „felfedik Törökország erejét és Azerbajdzsánt is megerősítik”. Ezenkívül kiemelte, hogy Azerbajdzsán hadserege a török katonaság képességeit igyekszik másolni – különös tekintettel a dróntechnológiára (EurAsian Times, 2020). Törökország 2020-ban szállított először drónokat Azerbajdzsánnak; Azerbajdzsánnak azóta nyilvánvaló törekvése, hogy ezeket ők maguk is képesek legyenek előállítani (Kinik – Celik, 2021, 180. o.).

A Bayraktar drónokkal megtámogatott azeri offenzíva látványos katonai áttörést hozott. A harcokat végül is átmenetileg lezáró, háromoldalú, 2020 november 10-én orosz közvetítéssel megkötött fegyverszünet visszajuttatta a Karabah körüli hét megszállt körzetet Azerbajdzsánnak, köztük a Karabah-völgy szíve és fővárosa Sztjepanakert felett őrködő Shusha (örményül Shushi) stratégiai fontosságú erődítményét (amelynek elfoglalása az első karabahi háborúban az örmény fél különösen nagy katonai diadala volt).

Maga Hegyi-Karabah ekkor még karabahi örmény ellenőrzés alatt maradt, de az örmény anyaországhoz immár csak a lacsini korridor

mindössze 5 km széles és 2000 orosz békefenntartó által felvigyázott köldökszínörja kapcsolta (Broers, 2020). A második karabahi háborút lezáró tűzszünet, látszólag és átmenetileg Oroszország pozícióit értékelte fel a Dél-Kaukázus térségében. A Minszki csoport keretében a nyugati nagyhatalmak alapvetően némák maradtak. A korábban örmény kontroll alatt álló Lacsini Korridor biztosítására az orosz „békefenntartók” öt évre kaptak felhatalmazást (közös az örmény és azeri féltől).

*2. ábra: Karabah helyzete 2020–2023 között
a második karabahi háború eredményeképpen
Forrás: CNN, 2023*

Ugyanakkor a megállapodással egyik háborús fél sem lehetett igazán elégedett. Az azeriek úgy érezhették, lehengerlő katonai fölényük ellenére fél munkát végeztek, hiszen pont Karabah nem tért vissza azeri szuverenitás alá. De a háború a Nikol Pasinjan féle örmény vezetést sem térítette jobb belátásra, Örményországban a vereség hatására sem következett be oroszbarát politikai visszarendeződés. Ráadásul megnövekedett nagyhatalmi tekintélyt és bizalmi tőkét (amit Oroszország még jól kamatoztatott a 2022. januári kazahsztáni CSTO in-

tervenció során)³ Putyin elnöknek pillanatok alatt sikerült elinflálnia a látványos orosz fiaszkóba torkolló Ukrajna elleni invázióval (Troin – Dolbaia – Edwards, 2023).

A harmadik karabahi háború – egy posztszovjet konfliktuszónával kevesebb?

Ahogy nyilvánvalóvá vált, hogy az orosz agresszornak minden érdekei katonai kapacitását tartósan leköti az Ukrajna elleni „különleges művelet”, Azerbajdzsán mintegy 10 hónapig tartó blokádot fogantatott Karabah ellen, környezetvédelmi(!) okokra hivatkozva. A blokád alatt az azeri csapatok lezárták a Lachin-folyosót, amelyen keresztül Karabah örményei élelmiszert, gyógyszert és üzemanyagot kaptak Jerevából. Ennek eredményeként a régió 120 000 lakója súlyos hiányt szenvedett az alapvető élelmiszerekből és gyógyszerekből, valamint a víz- és áramellátás is akadózott. A lakosok azt állították, hogy az éhséget fegyverként használó Baku lépései „lassított felvételen zajló népiertáshoz” hasonlíthatnak, amivel a régió elhagyására kívánják kényszeríteni a lakosokat, amint az út újra megnyílik (Harding, 2023). Ami azt illeti, a karabahi örmény enklávénapjai meg voltak számlálva.

2023. szeptember 19-én Azerbajdzsán újabb alaposan előkészített támadást intézett Sztjepanakert ellen, a szeparatista hatóságok nem egészen 24 órányi hiábavaló ellenállás után megadták magukat (CNN, 2023). A mintegy 200 – szinte kizárólag örmény – áldozatot követelő „egynapos háború” nyomán az azeri diadal teljessé vált.

3 2022 januárjában Kazahsztánban zavargások robbantak ki az autógáz (LPG) árplafonjának eltörlése és az árának hirtelen megemelkedése következményeként. Az erőszakos jelenetek mögött a korábbi elnök, Nazarbajev „klánjának” és utódjának rivalizálása is felsejlett – az új elnök Kasszim-Zsomart Tokajev csupán a CSTO „békefenntartó” csapatainak behívása révén tudta konszolidálni hatalmát. A kazahsztáni beavatkozás a CSTO alapító szerződése 4. cikkelyének első éles helyzetben történő aktiválását jelentette, miután Oroszország hasonló intervenciót már legalább két alkalommal (2010-ben Kirgizisztántól és 2021-ben Örményországtól) megtagadott (Kucera, 2022). A sikeres művelettel, melyet a szkeptikusabb elemzői várakozásokra rációlván a CSTO csapatok gyors kivonása követett Oroszország regionális hatalmi befolyásának és presztízsének alighanem zenitjéhez érkezett (RFE/RL, 2022).

Immár Karabah teljes egésze visszatért azeri szuverenitás alá. Az ezt követő hetekben az egykori Hegyi-Karabah Köztársaság ekkorra megmaradt 120 000 örmény nemzetiségű lakosának túlnyomó többsége Örményországba távozott (Reevell, 2023). Az örmény politikusok többsége, így a nyugatos Pasinjan elnök is etnikai tisztogatást kiáltott, melyet az orosz békefenntartók ezúttal lábhoz tett fegyverrel néztek végig. A Karabahba benyomuló azeri csapatok még néhány orosz békefenntartót is megöltek, ami egyes elemzők szerint nem fordulhatott volna elő, ha a megalázó ukrainai háborús kudarc kapcsán Oroszország nem szenved el számottevő presztízavesztést (Troin et al., 2023). Ami azt illeti Pasinjan az egynapos háborút követően 2024 februárjában lényegében bejelentette országa tagságának felfüggesztését a CSTO védelmi szövetségében (Reuters, 2024).

A harmadik karabahi háborúra kevés nemzetközi reakció érkezett. A nyugati országok, köztük az Egyesült Államok és Franciaország aggodalmukat fejezték ki, és felszólították Azerbajdzsánt, hogy védje meg az örmények jogait. A Biden-kormányzat a régióba küldte az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Ügynökségének (USAID) magas rangú vezetőjét, Samantha Powert és 11,5 millió dolláros humanitárius segílyt jelentett be (Reewell, 2023).

Konklúzió

A 2020-as és 2023-as karabahi háborúk egy csaknem három évtizeden át „befagyottnak” hitt konfliktust dinamizáltak. Úgy tűnik, a nemzetközi jog által is támogatott Azerbajdzsánnak sikerült végérvényesen felülkerekednie az örmény szeparatistákkal szemben. Az azeri revans sikerre vitelében kulcsszerepe volt a török haditechnikának. Míg Oroszország tekintélye megrendült, Irán befolyása is visszaszorulóban van, addig a regionális hatalmi egyensúly látványosan az azeri–török tandem javára billent el a Dél-Kaukázusban. A nagy kérdés most már inkább az, hogy Azerbajdzsán ezen a ponton megelégszik-e a kivívott győzelemmel. A legfrissebb hírek szerint Örményország újabb négy települést enged át szomszédjának (Civilnet, 2024). Azerbajdzsán pedig szemet vetett az Iránnal határos zangezuri folyosóra is, amely megteremhetné a közvetlen földrajzi összeköttetést a Nahicseváni enklávé és ezzel végsősoron Törökország felé (OC

Media, 2024). Egy Örményország elleni újabb támadásban azonban a nemzetközi jog már nem Azerbajdzsán mellett állna. Kérdés, hogy a 2023-as, harmadik karabahi háború, miközben felszámolt egy poszt-szovjet válságövezetet, egyúttal teremt-e egy másikat.

Irodalomjegyzék

- Asbarez (2011): Azeri Military Budget Exceeds Armenia's GDP, Says Co-Chairman. <https://asbarez.com/azeri-military-budget-exceeds-armenias-gdp-says-co-chairman/> [letöltés ideje: 2024. 03. 28.]
- Azimov, Aliyar (2020). Nagorno-Karabakh Conflict In The Caucasus: What Documents Say? Modern Diplomacy <https://moderndiplomacy.eu/2020/07/26/nagorno-karabakh-conflict-in-the-caucasus-what-documents-say/> [letöltés ideje: 2024. 03. 30.]
- Broers, Laurence (2020). Russia's Peace Imposed on Armenia-Azerbaijan Bloodshed. Chatham House <https://www.chathamhouse.org/2020/11/russias-peace-imposed-armenia-azerbaijan-bloodshed> [letöltés ideje: 2020. 03. 28.]
- Civilinet (2024). Pashinyan: Armenia ready to cede 4 border villages to 'prevent war' with Azerbaijan <https://www.civilnet.am/en/news/768431/pashinyan-armenia-ready-to-cede-4-border-villages-to-prevent-war-with-azerbaijan/> [letöltés ideje: 2024. 04. 02.]
- Cornell, Svante E (2011).: Azerbaijan Since Independence M.E. Sharpe, Armonk - New York, 2011
- CNN (2023). Azerbaijan says it has retaken breakaway Armenian enclave after separatists surrender <https://edition.cnn.com/2023/09/20/asia/nagorno-karabakh-russia-ceasefire-intl/index.html> [letöltés ideje: 2024. 03. 30.]
- Ergun, Ayca - Valiyev, Anar (2020). "An Account on Karabakh War: Why Now and Then What?" Panorama, https://www.researchgate.net/profile/Panorama-Der-gisi-2/publication/345672363_An_Account_on_Karabakh_War_Why_Now_and_Then_What/links/5faa7739458515157bfc1d16/An-Account-on-Karabakh-War-Why-Now-and-Then-What.pdf. [letöltés ideje: 2024. 03. 28.]
- EurAsian Times (2020), "Clash of Drones: How Israeli and Turkish Drones Have Created Havoc in Azerbaijan-Armenia War?" <https://www.eurasiantimes.com/clash-of-drones-how-israeli-tur>

- kish-drones-have-created-havoc-in-azerbaijan-armenia-war/ [letöltés ideje: 2024. 03. 30.]
- Freitag-Wirminghaus, Rainer (2009): Azerbaijan's Foreign and Security Policy Azerbaijan Focus Vol 1(1)
- Harding, Luke (2023). They want us to die in the streets': inside the Nagorno-Karabakh blockade. The Guardian <https://www.theguardian.com/world/2023/aug/22/inside-nagorno-karabakh-blockade-armenia-azerbaijan> [letöltés ideje: 2024. 04. 02.]
- Hofman, Lennart (2020). "How Turkey Became a Drone Power (And What That Tells Us About the Future of Warfare," The Correspondent <https://thecorrespondent.com/832/how-turkey-became-a-drone-power-and-what-that-tells-us-about-the-future-of-warfare/110071049088-d67e839e>. [letöltés ideje: 2024. 04. 03.]
- Hunter, Shireen (1997): Azerbaijan: Serching for New Neighbours In: New States, New Politics: Building the Post-Soviet Nations szerk.: Ian Bremmer – Ray Taras, Cambridge University Press
- Isachenko, Daria (2020). "Turkey-Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh: Militarized Peace-building with Implications for Conflict Transformation," SWP, No. 53
- JAMNews (2022). Military spending of Armenia and Azerbaijan - in numbers. <https://jam-news.net/military-spending-of-armenia-and-azerbaijan-in-numbers/> [letöltés ideje: 2024. 03. 28.]
- Kinik, Hülya – Celik, Sinem (2021). The Role of Turkish Drones in Azerbaijan's Increasing Military Effectiveness: An Assessment of the Second Nagorno-Karabakh War. Insight Turkey 2021 Vol. 23 / No. 4 / pp. 169-191 <https://www.insightturkey.com/articles/the-role-of-turkish-drones-in-azerbaijans-increasing-military-effectiveness-an-assessment-of-the-second-nagorno-karabakh-war> [letöltés ideje: 2024. 03. 30]
- Kucera, Joshua (2022). CSTO agrees to intervene in Kazakhstan unrest. Eurasianet.org <https://eurasianet.org/csto-agrees-to-intervene-in-kazakhstan-unrest> [letöltve: 2024.04.07.].
- Kocsis Károly (2001). Ethnicity. In: Turnock, David (ed.), East Central Europe and the Former Soviet Union: Environment and Society. Arnold, London
- Lynch, Dov (2001): Managing Separatist States Institute for Security Studies – Western European Union Occasional Papers 32,

- Mammadov, Ilgar (2009): *The Geopolitics of Energy in the Caspian Sea Region: the Challenges Faced by Azerbaijan* Edwin Mellen Press, Lewiston – New York
- Middle East Monitor (2020). Turkey Ready to Support Azerbaijan in Conflict with Armenia, says FM, <https://www.middleeastmonitor.com/20200930-turkey-ready-to-support-azerbaijan-in-conflict-with-armenia-says-fm/>. [2024. 03. 30.]
- OC Media (2024). Aliyev says Yerevan ‘historically’ Azerbaijani. <https://oc-media.org/aliyev-says-yerevan-historically-azerbaijani/> [2024. 04. 02.]
- Putz, Catherine (2018). Caspian Sea Dispute Settled on the Surface. *The Diplomat* <https://thediplomat.com/2018/08/caspian-sea-dispute-settled-on-the-surface/> [letöltés ideje: 2024. 03. 28.]
- Reevell, Patrick (2023). Nagorno-Karabakh enclave emptied after entire ethnic Armenian population flees. *ABC News* <https://abc-news.go.com/International/nagorno-karabakh-enclave-emptied-entire-armenian-population-flees/story?id=103655356> [letöltés ideje: 2024. 04. 04.]
- Reuters (2024). Armenia freezes participation in Russia-led security bloc - Prime Minister. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/armenia-freezes-participation-russia-led-security-bloc-prime-minister-2024-02-23/> [letöltés ideje: 2024. 04. 04.]
- Radio Free Europe/Radio Liberty Kazakh Service (2022). Russia-Led CSTO Troops Begin Withdrawal From Kazakhstan <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-csto-troops-withdrawal-russia/31652147.html> [letöltve: 2024. 04. 07.]
- Sadri, Houman A. – Entessar, Nader (2009): *Iranian – Azeri Dynamic Relations: Conflict and Cooperation in Southern Caucasus* Rivista di Studi Politici Internazionali in English. Volume 76:1
- Shahverdyan, Lilit (2024). Russia rejects criticism of peacekeepers in Karabakh [eurasianet.org https://eurasianet.org/russia-rejects-criticism-of-peacekeepers-in-karabakh](https://eurasianet.org/russia-rejects-criticism-of-peacekeepers-in-karabakh) [letöltés ideje: 2024. 04. 02.]
- Troin, Mathieu – Dolbaia, Tina – Edwards, Abigail (2023). *A Renewed Nagorno-Karabakh Conflict: Reading Between the Front Lines* CSIS <https://www.csis.org/analysis/renewed-nagorno-karabakh-conflict-reading-between-front-lines> [letöltés ideje: 2024. 03. 30.]

- Wezeman, Pieter D. – Kuimova, Alexandra – Wezeman, Siemon T. (2021): „Trends in International Arms Transfers, 2020,” SIPRI https://www.sipri.org/sites/default/files/202103/fs_2103_at_2020_v2.pdf. [letöltés ideje: 2024. 03. 28.]
- Zurcher, Christoph (2009): The Post-Soviet Wars. New York University Press

A TÖRÖK KÜLPOLITIKA IZRAELI VONATKOZÁSAINAK KÉT ÉVTIZEDE

Nagy Milada

Absztrakt

A kölcsönös együttműködésben való erős, pragmatikus érdek ellenére a török–izraeli kapcsolatok a közel-keleti sakktábla egyik legbonyolultabb és legzavarosabb eleméhez tartoznak. Sok olyan kérdés, amely a köteléket erőssé teszi, a múltba nyúlik vissza, a két állam létezése előtti időkre. A 15. században az Oszmán Birodalom befogadta a Spanyolországból elűzött zsidókat, a 16. században egy újabb hullám érkezett Bajorországból, az 1930-as években a náci Németországból sok zsidó tudós talált menedéket Törökországban, és segített tudományos intézményeket építeni az országban, a holokauszt idején pedig török diplomatákról számoltak be, akik segítették a zsidókat. Ezzel a pozitív örökséggel párhuzamosan azonban egyre nagyobb szakadék mutatkozott a kapcsolatokban. A feszültségek nagyrészt a palesztin kérdés eltérő megítéléséből, valamint Törökország Iránhoz és Szíriához való közeledéséből adódnak. A cikk Törökország Izraelhez fűződő viszonyának főbb eseményein keresztül mutatja be a török külpolitika alakulását a kétezres években.

Kulcsszavak: Törökország, Izrael, diplomácia, nemzetközi kapcsolatok

Abstract

Despite a strong pragmatic interest in mutual cooperation, Turkish-Israeli relations are one of the most complex and confusing elements of the Middle East chessboard. Many of the issues that make the bond strong go back to the past, to the times before the two states existed. In the 15th century, the Ottoman Empire took in Jews expelled from Spain; in the 16th century, another wave arrived from

Bavaria; in the 1930s, many Jewish scholars from Nazi Germany found refuge in Türkiye and helped build scientific institutions in the country; and during the Holocaust, Turkish diplomats were reported to have helped Jews. Yet, alongside this positive legacy, there was a growing rift in relations. Tensions largely stem from differences in perceptions of the Palestinian issue and Türkiye's rapprochement with Iran and Syria. The article describes the evolution of Turkish foreign policy in the 2000s through the main events in Türkiye's relations with Israel.

Keywords: Türkiye, Israel, diplomacy, international relations

Történeti kitekintés

Törökország az elsőik között ismerte el Izraelt. Kapcsolatuk sosem volt zökkenőmentes, de számos válság ellenére is kitartott. A kapcsolatokban általában akkor állt be elhidegülés, amikor Törökországnak választania kellett – vagy a körülmények, vagy más partnere miatt –, hogy Izrael és/vagy a térség arab államainak hűségese barátja legyen-e. Az idő nagy részében a kapcsolatokban a hangsúly a kereskedelemre és a biztonságra helyeződött. Törökország high-tech termékeket, kommunikációs technológiát, katonai vonatkozású árukat importál Izraelből, míg Izrael textíliákat, mezőgazdasági termékeket és feldolgozóipari termékeket kapott Törökországtól. (Zürcher, 2005)

Az 1970-es évektől kezdődően kezdtek létrehozni és végrehajtani az első nagyobb védelmi megállapodásokat. A biztonság szempontjából hasonló cipőben jártak – Izrael megalakulását a legtöbb arab állam nem fogadta túl lelkesen, és Atatürk forradalma után Törökországnak szintén nem volt jó a megítélése közöttük. Izrael és Törökország egyaránt a Nyugat felé tekintett: az Európával és az Amerikai Egyesült Államokkal való szoros szövetségben látták biztonságuk garanciáját, és az elitjük és a lakosság egyes rétegei kulturális rokonságot éreztek a Nyugattal.

Törökország NATO-tagsága, valamint a NATO és Izrael közötti stratégiai együttműködés fokozatos, de határozott növekedése (beleértve a rendszeres stratégiai párbeszédet és az éves közös kiképzési

műveleteket) szintén szerepet játszott az elmúlt években az izraeli és a török biztonsági/katonai tisztviselők közötti stratégiai együttműködésben. Így kölcsönös együttműködésük kiegyensúlyozott volt.

A közelmúlt évtizedei során azonban a török–izraeli kapcsolatok mélysége nem képezte a nyílt hazai vita tárgyát. (Abadi, 1995) Az, hogy nem mindig volt nyílt vita a kölcsönös kapcsolatok fontosságáról, legalábbis Törökország esetében az egyik oka lehet annak, hogy az Izrael-ellenesség sikeres politikai stratégia. Emellett, miközben a török retorikát jelentős palesztinbarát empátia jellemzi, az izraeli nézőpontot figyelmen kívül hagyják. Tulajdonképpen ez az izraeli felfogás alapja: Izrael folyamatosan fenyegetve és meg nem értettnek érzi magát, és ez hatással van a Törökországgal való kapcsolatainak megítélésére. Tekintettel a kétoldalú kapcsolatok ezen ördögi körére és a külső szereplők bevonására a török–izraeli kapcsolatok központi kérdéseibe (közel-keleti békefolyamat), rendkívül fontos, hogy a nemzetközi szereplők tisztában legyenek azzal, hogy ők is hozzájárulhatnak a két állam közeledéséhez.

A török–izraeli kapcsolatok 2010–2023

A török–izraeli kapcsolatok erős köteléke az 1990-es évek közepétől a 2000-es évek közepéig tartó évtizedben a katonai vezetők szövetségén alapult, és azon az erős szerepen, amelyet a két ország hadserege játszott egymással. A katonai kapcsolatok, amelyek nemcsak közös kiképzéseket tartalmaztak, beleértve a regionális földközi-tengeri haditengerészeti együttműködést és egy szélesebb regionális stratégiai kitekintést, hanem az izraeli hadiiparral kötött többmillióes szerződéseket, valamint a török légierő izraeli vállalatok általi korszerűsítését is. A hadsereg szerepének csökkenése és az AKP⁴ megerősödése az izraeli felfogás szerint a gyökere annak, hogy Törökország úgy döntött, hogy eltávolodik az Izraellel való kapcsolatától, és inkább kelet felé fordul. Ebben a tekintetben a katonai-biztonsági elithez tartozó izraeliek közül sokan úgy vélik, hogy Törökország még a NATO-szövetségben belül is problémákba fog ütközni.

4 Az Igazság és Fejlődés Pártja Törökország kormányzó pártja, amely konzervatív, iszlamista elveket propagál, liberális piacpolitikát folytat.

A török–izraeli kapcsolatok közelmúltbeli megromlására gyakran idézett példák, amikor Recep Tayyip Erdoğan török miniszterelnök leviharzott a színpadról az izraeli elnökkel, Simon Peresszel 2009 januárjában, Davosban folytatott vitája során.⁵ Vagy az izraeli diplomáciai baklövés, amely 2010-ben a „székválsághoz”⁶ vezetett, vagy még ugyanabban az évben bekövetkezett Mavi Marmara-incidens.⁷ A 2010 májusában történt Mavi Marmara-tragédia új mélypontot jelentett a török–izraeli kapcsolatokban, amelyek az azt követő években folyamatosan romlottak, és a diplomáciai kapcsolatok megszakítását is maga után vonta. Mindkét ország vezetői számos alkalommal alkalmaztak olyan retorikát, amely figyelmen kívül hagyta a másik fél felfogását és aggodalmait. Bár ez a retorika eredetileg talán a hazai közönségüknek szólt, súlyosan befolyásolta a kétoldalú kapcsolatokat.

Törökországhoz hasonlóan az EU és az USA vezetői is számos alkalommal – a nyilvánosság előtt diplomatikusan és informális környezetben meglehetősen hevesen – kifejezték csalódottságukat az izraeli–palesztin békefolyamat megrekedtsége miatt. Ugyanakkor a 2010 utáni években az izraeli kormányt az euroatlanti közösség

5 A gázai háború 2008. január 28-án kezdődött, és január 29-én Erdoğan miniszterelnök távozott a davosi Világgazdasági Fórum színpadról, miután egy Gázáról szóló panelbeszélgetés során dühös szóváltásba keveredett az izraeli elnökkel, Simon Peresszel. Az izraeli kormány és az ország nyilvánossága számára Erdoğan viselkedése megalázó volt, de ami ennél is fontosabb, azt jelezte, hogy Törökország a Hamász és annak Izrael elleni támadásai mögött áll, ahelyett, hogy Izraelt és az izraeli népet támogatná, hiszen a szélsőséges Hamász iszlám mozgalom áldozatainak tartják magukat. A két állam közötti kapcsolatok nem normalizálódtak az esemény után. Az, hogy Törökország teljes mértékben támogatta a Hamász álláspontját, valamint a Hamász gázai és szíriai vezetőit, köztük Káled Mesált, valamint azok a török nyilatkozatok, amelyek szerint Izrael háborús bűnöket követett el Gázában, megerősítették azt az izraeli álláspontot, hogy Törökországot többé nem lehet szövetségesnek vagy akár semlegesnek tekinteni a konfliktusban.

6 Dani Ajalon izraeli miniszterelnök-helyettes behívatta Törökország izraeli nagykövetét, Ahmet Oguz Celikkolt, és arra kérte, hogy adjon magyarázatot Erdoğan miniszterelnök Izraellel szembeni növekvő kritikájára. Celikkol azonban egy izraeli kollégájánál alacsonyabban elhelyezett kanapén ült, és a találkozót az izraeli média élőben követte (amiről Celikkolnak nem volt előzetes információja). Ez a helyzet erős Izrael-ellenes érzelmeket váltott ki Törökországban.

7 A Gázai övezetbe tartó Mavi Marmara nevű flottillát feltartóztatta az izraeli parti őrség, mivel információjuk szerint fegyvereket szállított, és a kialakult fegyveres incidensben az izraeli katonák nyolc török állampolgárt lőttek le.

egyetlen releváns politikai ereje sem tekintette „közeledéspártinak” vagy „megoldáspártinak”. Ráadásul a palesztin széthúzás és a Hamász autokráciája sem járult hozzá a helyzetre vonatkozó reményekhez.

Az Izraellel szembeni kritika fő forrása a palesztinokkal való török szolidaritás – nem annyira a vallási zsidó–muszlim ellentét. Azt, hogy Törökország reakcióját nem vallási szempontból kell felfogni, az is bizonyítja, hogy szekuláris törökök – akik semmilyen módon nem kötődnek az AKP-hez – és a vallásukat nem gyakorlók is részt vettek Izrael-ellenes tüntetéseken (például az izraeli „Öntött ólom” hadművelet⁸ idején és más alkalmak során is), és elégedetlenségüket fejezték ki az izraeli–palesztin helyzet miatt. (Ergin, 2009)

A török parlament 2010. június 2-án (két nappal a Mavi Marmara-incidens után) elfogadott állásfoglalása, bár kompromisszumok nélkül követelte a kormánytól és a nemzetközi közösségtől az Izraellel szembeni intézkedéseket, kifejezetten kimondja, hogy a török parlament abban bízik, hogy az események nem vezetnek erőszakhoz és a zsidó polgártársaik⁹ elleni támadásokhoz. Továbbá, az izraeli kormány vehemens magatartásával szembeni török reakciók nem az izraeli nép ellen irányulnak. (Inbar, 2011)

Törökország Izraellel kapcsolatos álláspontjának azonban van egy külpolitikai dimenziója is. Egyrészt Törökország NATO-tag és EU-tagjelölt. Ez az elhivatottság a nyugatbarát orientáció kifejeződése, amelyet Törökország már a köztársaság előtti, oszmán időkben is hirdetett. Törökország mégis arra törekszik, hogy kiegyensúlyozza nemzetközi jelenlétét. Miközben a török politika elemzői ezt egyfajta „tengelyváltásnak” nevezik (meg kell jegyezni, hogy ez a címke a török kormányzó elit körében rosszallást vált ki), a jelen külpolitika megalkotói azt hangsúlyozzák, hogy a globális erőviszonyok változnak, és számos kérdést, például az észak-déli és a nyugat-keleti szakadékot csak akkor lehet hatékonyan kezelni, ha a periféria és a

8 A Hamász és Izrael között zajló háború 2008. december 27. és 2009. január 18. között.

9 Az izraeli állampolgárság igénybevételének joga alapján Törökországban 23 500 zsidó él. A nevezett jog mindenkire vonatkozik, aki legalább egy zsidó nagyszülőtől származik, és kiterjed az érintettek közvetlen családtagjaira is. Ez a jogszabály különösen fontos lehet, ha egy adott országban élő zsidók okot látnak arra, hogy aktiválják ezt a jogot és Izraelbe vándoroljanak. (JPR, 2024)

hátrányos helyzetű országok több lehetőséget kapnak érdekeik érvényesítésére.

Törökország számos új vagy csupán újra felfedezett szövetségese a nem nyugati világból Izrael kemény kritikusa volt, és gyakran használt Izrael-ellenes retorikát, hogy belföldi szavazatokat szerezzen, bár tényleges hozzájárulásuk a konfliktus megoldásához minimális volt. A közelmúltban, amikor Törökország új szerephez jutott a nem nyugati országok laza szövetségében, amelyekkel számos közös célja van, az izraeli vezetésnek el kellene gondolkodnia egy fontos kérdésen. Nevezetesen: meg akarja-e tartani Törökországot szövetségeseiként? Van-e előnye annak, ha Törökországot barátként tartja meg, akivel nemcsak jövedelmező üzletet lehet kötni, hanem olyan barát is lehet, aki megérti Izraelt, és képes közvetíteni annak aggodalmait a palesztinbarát tábor többi tagja felé? Ha a válasz egyszer igen lesz, akkor az izraeli vezetésnek és az értelmiségi elitnek érdemes lenne alaposan elemeznie Törökország külpolitikáját, és talán tartózkodnia kellene attól, hogy Törökország minden keleti látogatását Nyugat- és Izrael-ellenes gesztusként értelmezze. A két ország közötti bizalomépítést nem segítik például azok az izraeli nyilatkozatok sem, amelyek azt hirdetik, hogy Törökország elhagyta a Nyugatot, vagy éppen óvatosságra intik a Nyugatot Törökországgal szemben. Az izraeliek szerint a NATO-nak nagyobb óvatosságot kellene tanúsítania Törökországgal szemben az érzékeny információk és technológiák megosztása során, hogy megakadályozza az esetleges kiszivárgást és a technológia Iránnak történő átadását. Adott a tény, hogy Törökország NATO-tag (és Izrael nem).

Gazdasági kapcsolatok

A két ország közötti viszony romlását gyakran az AKP hatalomra kerülésének tulajdonítják, ugyanakkor bizonyos területeken (például az üzleti életben) a helyzet éppen ellenkezőnek tűnik – valójában ezek a kapcsolatok erősödtek. Törökország és Izrael alapvetően Izrael Állam megalakulása óta pragmatikusan együttműködnek kormányzati és üzleti szinten. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy az Izrael-ellenes retorika már évek óta a közbeszéd szerves részét képezi, és nem az AKP hatalomra kerülése óta van jelen.

A kétoldalú politikai párbeszéd azonban nem a török–izraeli kapcsolatok egyetlen szintje. A politikai visszaesés ellenére úgy tűnik, hogy az üzleti együttműködés nagyrészt a megszokott módon zajlik, és nem befolyásolja túlzottan a politikai ellentét, bár ez jelentősen megváltozhat, különösen a védelem területén. A kapcsolatok visszaesése előtt Törökország volt Izrael egyik első számú turisztikai célpontja. A Mavi Marmara-incident után sok izraeli turistaként már nem érezte jól magát Törökországban, és sokan már nem akarták ily módon sem támogatni a török gazdaságot. Óriási visszaesés volt tapasztalható az ágazatban: korábban az évi félmillió Törökországban tartózkodó izraeli turista száma néhány ezer izraeli zsidóra és mintegy 30-40 ezer izraeli arabra csökkent. Az izraeli arab utazási irodák szinte az egyetlenek az ágazatban, akik közvetlenül a török nagykereskedőkkel üzelnek. Ez csak rávilágított arra, hogy túl kell lépni a politikai párbeszéden, és elő kell mozdítani a civil társadalmi csoportok közötti együttműködési hálózatokat.

Gazdasági szempontból az országok közötti kereskedelem adatai 2021-ben történelmi csúcstól érték el, több mint egymilliárd dollárral nőttek 2019-hez és 2020-hoz képest, a kölcsönös kereskedelem megközelítőleg 7 milliárd dollárt tett ki (ebből 4,7 milliárd dollár az Izraelbe irányuló török export, 1,9 milliárd dollár pedig a Törökországba irányuló izraeli export). Törökország Izrael első öt kereskedelmi partnere között van, Izrael pedig Törökország első tíz exportpiacának egyike. Az országok között 1997-ben hatályba lépett szabadkereskedelmi megállapodást aktualizálásra szorul. A 2022 júliusában aláírt légitársasági megállapodás és a 2007 óta fennálló, az izraeli légitársaságok Törökországból induló járatainak biztonsági intézkedéseivel kapcsolatos vita rendezése megnyitotta az utat e légitársaságok járatainak megújítása előtt, ami legalább részben feloldja a légitársasági kapcsolatokban fennálló aszimmetriát. A török kereskedelmi légitársaságokkal az Izrael és Törökország közötti különböző légi útvonalakon várható kemény verseny fényében azonban kétséges, hogy ezek az útvonalak nyereségesek lesznek az izraeli üzemeltetők számára. (BoI 2023)

Röviddel a Mavi Marmara tragédiája után a török parlament az Izraellel folytatott kereskedelem bojkottjára szólított fel. Ez a politikai felhívás azonban nem sokban tükrözte az üzleti valóságot. Törökország Iránnal kapcsolatos támogató politikája aggodalmat kelt

az izraeli politikai és gazdasági vezetésben, és kétségeket ébreszt azzal kapcsolatban, hogy az Izraeltól vásárolt felszereléseket valójában fel lehet-e Izrael ellen használni (az Iránnak történő eladás révén). Bár a török politikában vannak olyan hangok, amelyek az Izraellel kötött kereskedelem szüneteltetésére szólítanak fel, ugyanakkor sokan közülük a lehető legjobb felszereléseket szeretnék a török hadsereg számára. Így a kereskedelem végül győzedelmeskedhet az ideológia felett.

Törökország nem érdekelt egy iráni „atomhatalomban”. Az ankarai döntéshozók álláspontja szerint Törökország közvetíteni próbál a Nyugat és Irán vitájában, és nem akarja, hogy a Nyugat – és különösen Izrael – hagyjon fel a kényszerítő intézkedésekkel Iránnal szemben. Törökország tart a szankciók gazdasági következményeitől, mivel az 1991-es iraki szankciók emléke még javában él benne. Ha Irán továbbra is kitart az atomprogramja mellett, az azt jelenti, hogy a török közvetítési erőfeszítések kudarcot vallottak. Törökországnak Iránnal összefüggő további problémákat kellene rendeznie a térségben, amelyek megkérdőjelezik az izraeli kormány törökországi kilátásait. Szíriát és a palesztin konfliktust illetően Irán elutasít mindenféle megállapodást Izraellel, míg Törökország a békefolyamat és a megállapodások mellett van, sőt, még mindig hajlandó pozitív szerepet játszani a béke előmozdításában, bár nem feltétlenül a Netanjahu-kormánnyal. (Zitun, 2010)

A török–iráni szövetség meghaladja azt, amit Izrael képes lenne elfogadni egy olyan országtól, amelyik Izraellel akar barátkozni. Izrael első számú külpolitikai stratégiai irányelve az Irán általi fenyegetettség és az ebből eredeztetett lépések (szankciók alkalmazása Iránnal szemben, a nyugati nemzeteket, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság meggyőzése, hogy tartsák nyitva a katonai opciót az iráni nukleáris létesítmények felszámolására). Az izraeli külügyminisztérium folyamatosan „bizonyítékokkal” látja el Izrael képviselőit világszerte az iráni atomprogramról és az irániak (Izrael által értelmezett) szándékáról, miszerint atombombát akarnak készíteni. Ennek fényében egy török–iráni szövetség sokkal közelebb hozza az iráni fenyegetést Izraelhez, és számára Törökországot a potenciális ellenség kategóriába helyezi.

Egy további kérdés, amelyet Törökország az Izraellel való gazdasági kapcsolatok javításának részeként szeretne előmozdítani, az

izraeli földgáz Törökországba vagy Törökországon keresztül történő exportja. Törökországi tisztviselők és szakértők kiemelik, hogy a Törökországba vezető gázvezeték megépítése volt az első lehetőség, amelyet Izrael mérlegelt, amikor megvizsgálta, hogyan exportálhatná a gázt, és az országok közötti kapcsolatok helyreállítását jó lehetőségnek tartották a projekt újragondolására. Ez különösen igaz volt annak fényében, hogy az Izrael, Ciprus és Görögország közötti projekt, az EastMed gázvezeték nehézségekbe ütközik. (Nagy, 2019 és Nagy, 2024) Egy vezeték, amely izraeli gázt szállítana Törökországba, segíthetne Ankarának diverzifikálni a beszállítóit, és csökkenteni az orosz gáztól való súlyos függőségét. Ezen túlmenően a vezeték megerősíthetné Törökországnak az európai piacok felé irányuló földgáztranszítpontként való számításba vételét. Ugyanakkor nyilvánvaló az érdekkülönbség Izrael és Törökország között az együttműködés folytatásában, ráadásul az izraeli fél nem tett semmilyen nyilvános kötelezettségvállalást ezzel kapcsolatban. Geopolitikai szempontból a Törökországba irányuló gázvezeték megépítése feszültséget okozhat Izrael és regionális partnerei: Görögország, Ciprus és Egyiptom között is, amelyek közül utóbbi jelenleg az izraeli gáz egy részét a cseppfolyósító létesítményeiben feldolgozza, majd exportálja. Továbbá még mindig nem világos, hogy egy ilyen projekt gazdaságilag életképes lenne-e, figyelembe véve a rendelkezésre álló izraeli gázmennyiséget, a termelési költségeket és a más országok felé fennálló izraeli kötelezettségvállalásokat.

A viszony rendezésének „pünkösdi királysága”

2022. augusztus 17-én Törökország és Izrael bejelentette döntését nagyköveteik visszahelyezéséről, és ezzel kapcsolatuk teljes normalizálásáról. A korábbi, különösen a 2013-2016-os normalizációs törekvésektől eltérően úgy tűnt, hogy ezúttal Törökország az, amely a folyamat előrehaladását szorgalmazta, míg Izrael óvatosan lépett fel. Jeruzsálem pozitív válasza Törökország közeledésére azután következett be, hogy Törökország egy sor olyan eseménysorozat háttérében mutatta meg komolyságát, amely segített leküzdeni a felek között fennmaradt gyanakvás egy részét. A diplomáciai kapcsolatok megújításáról szóló döntés időzítése is elegendő időt hagyott a 2023

júniusára tervezett törökországi választásokig; mivel arra játszottak, hogy – bár a török közvéleményben gyakoriak az Izrael-ellenes érzelmek – addigra a normalizáció nem fogja jelentősen befolyásolni a választók megfontolásait.

A normalizáció idején egyes szakértők óvatosságra intettek a lelkesedést illetően. Ugyanis a török külpolitika hangvételének változása a palesztin–izraeli kapcsolatok alakulásának függvénye – ahogy ez bebizonyosodott például az Öntött ólom hadművelet során. A 2023. október 7-én kirobbant Hamász–Izrael háború ismét elhidegítette a két ország kapcsolatát. Valóra váltak azok az aggodalmak, amelyek előrevetítették a gázai eseményekre adott török válaszreakciókat. Ennek legegységesebb megnyilvánulása Erdoğan folyamatos agresszív retorikája volt Izraellel és Benjamin Netanjahuval szemben. A válasz sem maradt el, Benjamin Netanjahu izraeli miniszterelnök többek között azzal vádolta meg Erdoğant, hogy nemcsak a „terrorista Hamász-államot” támogatja, hanem azzal is, hogy „török falvakat bombázott Törökország határain belül”. Ezt követte Jair Lapid volt izraeli miniszterelnök közvetlen bírálata Erdoğan ellen egy tweetben, és Eli Cohen külügyminiszter is élesen bírálta a török vezetőt. (Subramaniam et al., 2023)

Összegzés

Regionális kontextusban az Izraelhez fűződő viszony rendezése jól illeszkedett azokhoz a normalizációs folyamatokhoz, amelyeket Törökország más közel-keleti országokkal, köztük az Egyesült Arab Emírségekkel, Szaúd-Arábiával és Egyiptommal folytat. Bár Törökország ellenezte az Ábrahám-megállapodásokat, sok tekintetben igyekszik kihasználni az ebben a regionális dinamikában rejlő lehetőségeket. Ugyanakkor Törökország merevebbnek mutatkozott Görögországgal és Ciprussal való kapcsolataiban, és a negyedik fúróhajójának vízre bocsátása aggodalomra ad okot azzal kapcsolatban, hogy Ankara esetleg visszatér az asszertív magatartáshoz a Földközi-tenger keleti medencéjében, ahogyan az a 2018–2020-as időszakban történt.

A Mavi Marmara-incidensnek a két ország közvéleménye közötti kapcsolatokra gyakorolt folyamatos hatásán túlmenően több éves, széles körű erőfeszítésre volt szükség ahhoz, hogy mindkét ország

számára elfogadható megoldást találjanak a válságra. Ráadásul még azután, hogy a kérdés politikai megoldáshoz jutott, a Nemzetközi Büntetőbíróságra került a jogi vita (amely intézmény végül nem volt hajlandó tárgyalni a kérdést). Továbbá Törökország a 2010-es flottilla-incidens után további flottillákat próbált indítani a Gázai övezet felé, de ezeknek célba érését ellenintézkedések és politikai lépések kombinációjával az izraeliek megakadályozták. Bár Törökország maga nem tagja a Nemzetközi Büntetőbíróságnak, ennek ellenére Erdoğan nyilatkozataiban hangsúlyozza, hogy a nemzetközi közösgnek nem szabad megelégednie a szavakkal, hanem lépéseket kell tennie Izrael ellen, többek között jogi szinten is.

Emellett a folyamatban lévő fejlemények mellett figyelmet kell fordítani arra is, hogy hol lehetséges még a török–izraeli együttműködés. A 2023-as háború során a Gázai övezetből rákbetegek érkeztek Törökországba Egyiptomon keresztül, miután egyiptomi–török–izraeli együttműködés alakult ki a kérdésben. Bár a török–izraeli együttműködés fenntartása jelenleg sok nehézségbe ütközik, de még mindig jobb, mintha teljesen lemondanának róla a török magatartás miatt, amely szándékosan Izrael-ellenes, és nemcsak átveszi a Hamász-narratívát, hanem aktívan dolgozik annak előmozdításán is. Ebben az összefüggésben nem szabad elfelejteni, hogy Törökország számára a palesztinok fizikai elérése, a török–egyiptomi kapcsolatok javulása ellenére, nagyrészt Izrael ellenőrzése alatt áll, és ez Ankara számára a gyenge láncszemet jelenti.

Irodalomjegyzék

- Abadi, Jacob (1995): Israel and Turkey: From Covert to Overt Relations, *Journal of Conflict Studies*, 15th September 1995, <http://journals.hil.unb.ca/index.php/JCS/article/view/4548/5389>. (Letöltés ideje: 2024. 02. 11.)
- BoI (2023): No Longer an Island Economy? Growing trade and tourism relations between Israel and Middle Eastern countries. Bank of Israel, 2023. 03. 28. <https://boi.org.il/en/communication-and-publications/press-releases/no-longer-an-island-economy-growing-trade-and-tourism-relations-between-israel-and-middle-eastern-countries/>. (Letöltés ideje: 2024. 02. 11.)

- Ergin, Murat (2009): Cultural Encounters in the Social Sciences and Humanities: Western Émigré Scholars in Turkey. *History of the Human Sciences*, 22. évf. 1. szám, pp. 105–130.
- Inbar, Efraim (2011): Turkey's Changing Foreign Policy and its International Ramifications. *Mideast Security and Policy Studies*, No. 89, The BESA Center Perspectives. <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2011/02/MSPS89.pdf> (Letöltés ideje: 2024. 02. 11.)
- JPR (2024): *Turkey*. Institute of Jewish Political Research. <https://www.jpr.org.uk/countries/how-many-jews-in-turkey>. (Letöltés ideje: 2024. 02. 11.)
- Nagy Milada (2019): Gáz-csapda: Konfliktus és együttműködés a Földközi-tenger keleti medencéjében. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Tanulmányok a kompetenciákra építő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből*. Komárno, International Research Institute, pp. 156–161.
- Nagy Milada (2024): *30 év az Európai Unió és Izrael kapcsolatában*. In: Ferkelt Balázs – Nagy Milada (szerk.): *Európai egység: A Maastrichti Szerződéstől a modern Unióig*. Budapest, Aposztrof Kiadó, pp. 145–159.
- Subramaniam, Tara – Raine, Andrew – Tanno, Sophie – Poole, Thom Poole – Yan, Holly – Hayes, Mike – Hammond, Elise – Powell, Tori B. (2023): November 15, 2023 Israel-Hamas war. *CNN*, 2023. 11. 16. https://edition.cnn.com/middleeast/live-news/israel-hamas-war-gaza-news-11-15-23/h_48bc62d679934f95adbdb-57578ba3a96. (Letöltés ideje: 2024. 02. 11.)
- Zitun, Yoav (2010): Antalya Mayor Calls on Israelis to Return, 2010. 08. 02., <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3928932,00.html>. (Letöltés ideje: 2024. 02. 11.)
- Zürcher, Erik J. (2005): *Turkey: A Modern History*, London, I. B. Tauris, 2005

A GÜL BABA TÜRBÉJE ÖRÖKSÉGVÉDŐ ALAPÍTVÁNY SZEREPE A MAGYAR-TÖRÖK KULTURÁLIS KAPCSOLATOK ALAKULÁSÁBAN

*Báhidszki Réka
Kovács Máté Gergő
Pálfi Gábor*

Absztrakt

Gül baba, azaz a Rózsák atyja oszmán szerzetes, a bektasi rendhez tartozó dervis volt, aki a legenda szerint Buda elfoglalása idejében halt meg. Sírkápolnája Jahjapasazáde Mehmet budai pasa idejében épült az eleinte Gül baba dombjának, később Rózsadombnak nevezett lankákon. A türbe 1914 óta hivatalosan is műemlék, emellett jelentős szakrális- és építészettörténeti érték. Állapota hosszú évtizedeken keresztül igencsak elhanyagolt volt, míg 2015–2018 között a magyar és a török kormány együttműködésében megtörtént a terület felújítása. Ezt követően a Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány feladata lett, hogy a türbét és annak környezetét megóvjá, üzemeltesse, valamint kulturális és turisztikai központtá fejlessze. Az alapítvány amellett, hogy az épületet és környezetét fenntartja és működteti, egyúttal a magyar–török kulturális élet egyik fontos intézményévé is vált. Az írás célja, hogy bemutassa annak a folyamatnak az egyes fázisait, amelynek során az oszmán mauzóleumból előbb a 20. század során műemlék, majd ezt követően a folyamatos helyreállítások következtében egy olyan, kulturális központba ágyazott történeti épület lett, amely aktívan részt vesz a jelenkori magyar–török kulturális kapcsolatok alakításában. A tanulmány arra keresi a választ, hogy egy oszmánkori műemlék milyen szempontok szerint láthat el aktuális kultúrdiplomáciai feladatokat.

Kulcsszavak: Gül Baba Türbéje, Örökségvédő Alapítvány, magyar–török kulturális kapcsolatok, kultúrdiplomácia, műemlék

Abstract

Gül Baba, the father of the Roses, was an Ottoman monk, a dervish of the Bektashi order, who, according to legend, died during the conquest of Buda. His sepulchral chapel was built in the time of Jajapaszade Mehmet Pasha of Buda on the slopes that were first called Gül Baba's Hill, later known as the Rose Hill (Rózsadomb). The tomb (called türbe) has been an official monument since 1914, and, in addition, it also has a significant sacral and architectural value. It has been left to stand derelict for many decades, until it was renovated between 2015 and 2018 by the Hungarian and Turkish governments. Following this, the Gül Baba Heritage Foundation was assigned to conserve and operate the türbe and its surroundings and to develop it into a cultural and tourist centre. In addition to conserving and operating the building and its surroundings, the Foundation has become an important institution of Hungarian-Turkish cultural life.

The aim of this study is to describe the various stages in the process of the Ottoman Mausoleum's transformation, which was first a monument in the 20th century and then, through continuous restoration, was transformed into a historical building embedded in a cultural centre, which is actively involved in shaping contemporary Hungarian-Turkish cultural relations. The study seeks to answer the question of how an Ottoman monument can fulfil its current cultural diplomacy functions.

Keywords: Gül Baba's Tomb, Heritage Foundation, Hungarian-Turkish cultural relations, cultural diplomacy, monument

Türbéből kápolna, kápolnából műemlék

– az épület funkcióváltozásainak és átalakításának története

A magyarországi oszmán építészeti emlékek védelmével, kezelésével és helyreállításával több okból is érdemes foglalkozni. Egyrészt a téma aktualitását jelzi, hogy egy 2017 végén megjelent kormányhatározat kiemelten foglalkozik a Magyarország területén lévő oszmán-török kulturális értékek megőrzési stratégiájának szükségességé-

géről.¹⁰ Másrészt, hosszú évek előkészítése után, 2018-ban fejeződött be egy magyar és török együttműködés keretében megvalósuló örökségvédelmi munka, melynek helyszíne a budai Gül baba türbéje és környezete. Noha hasonló jellegű munkára volt már precedens, azonban egy ilyen mélységű, és ennyire szoros nemzetközi együttműködés egyedülállónak tekinthető. Az együttműködés során más, magyarországi oszmán emlék védelmére és helyreállítására is mutatkozott szándék, és az előkészítő munkálatok is megkezdődtek.

Gül baba síremléke, vagyis türbéje a hódoltság korának egyik leginkább épségben megmaradt épülete.¹¹ A türbe amellet, hogy egyike a muszlim kultúrkör legészakibb, ma is látogatók sokaságát vonzó zarándokhelyeinek, építészeti szempontból is számos egyedi sajátossággal büszkélkedhet. Mindezen tényezők következtében nem meglepő, hogy több periódusban, különböző korok magyar és oszmán-török szakembereinek egész sora foglalkozott vele – minden korszak a maga igénye szerint alakította, formálta. Ezek az átalakítások olykor inkább szimbolikus gesztusok, máskor viszont érdemi, szakmai szempontból is releváns módosítások voltak.

Gül baba türbéje sorsának alakulását minden időszakban befolyásolta az adott korszak magyar-török viszonyrendszere. Így a türbe történetét végigtekintve, az elvégzett beavatkozások okait keresve, egyúttal a jelenlegi örökségvédelmi munkálatok szereplőit és aspektusait vizsgálva teljesebb képet kaphatunk a két ország adott

10 1995/2017. (XII. 19.) Korm. határozata a Gül baba türbéje és környezete kiemelkedő értékének megőrzésével és hasznosításával kapcsolatos intézkedésekről. f): „a Gül Baba Türbéje Örökségkezelő Alapítvány vezetésével – a Miniszterelnökséget vezető miniszter, az emberi erőforrások minisztere és a Magyar Turisztikai Ügynökség Zrt. bevonásával – a külgazdasági és külügyminiszter felügyeletével stratégia kerüljön kidolgozásra a Magyarországon található oszmán-török kulturális értékek megőrzése tekintetében.”

11 A memóriális épületek jól körülhatárolható csoportját alkotják a Magyarország területén található oszmán építészeti emlékeknek. A 16-17. század során egyes kutatók szerint 17, mások szerint 22 épült (Ayverdi, 2000, 8; Sudár, 2013, 39., 70-91.). Mindezek közül kettő napjainkban is látogatható (Gül baba budai és Idrisz baba pécsi türbéje), egy pedig feltárás alatt áll, lásd a Szigetvár mellett, Turbék-Szőlőhegy területén Szulejmán szultán emléké /makám/ türbéje (Pap-Fodor, 2017.; Pap, 2020). Azonban mind az egykor létezett türbék tényleges száma nyitott kérdés, mind pedig számos türbe vár azonosításra és régészeti feltárásra. A napjainkban látogatható türbék is számos kérdést tartogatnak, ugyanis az oszmán hódoltságot követően mind-egyikükön lényeges átalakítások történtek.

időszakot jellemző kapcsolatáról, a kortárs műemléki bemutatási lehetőségéről.

Az 1541-es budai hadjáraton harcoló, főként balkáni eredetű oszmán seregekkel érkezett egy, a bektasi rendhez¹² tartozó dervis. Őt Gül babának, vagyis egyes magyarázatok szerint Rózsa Apónak nevezték.¹³ Buda oszmán bevételét követően Gül baba rövidesen elhunyt. Temetésén a kor oszmán eliteje vett részt, élükön Szulejmán szultánnal, illetve a ruméliai kádiaszker¹⁴ Ebusszúd efendivel¹⁵. Sírhelye fölé Jahjapasazáde Mehmed¹⁶ budai pasa idejében türbét emeltek, szomszédságában pedig kolostort, vagyis tekkét alapítottak a bektasi dervis követői. Ezáltal az észak-budai dombokon az oszmán világ egyik jelentős zarándokhelye épült ki.

Annak ellenére, hogy az építményen a hódoltságot követően számos átalakítást végeztek, mégis látszódik a korabeli oszmán türbék viszonylatában a magas építészeti színvonal. A nyolcszög alaprajzú, félgömb kupolával fedett épület szabályosan rakott mészkő kváderkövekből épült, téglából boltozott kupolája ólomfedésű volt, vagyis építőanyagában is kifejezetten értékes alapanyagokat használtak fel. A türbe a korabeli oszmán építéstechnológia általános elvei szerint épült. Falvastagsága a legújabb, TLS-szkennelrel végzett mérés alapján 75,6–77 cm, mely pontosan 1 arsun¹⁷ méretű. A türbe kül-

12 A bektasik egy, az iszlámon belüli szúfi rend követői, akik a rend alapítója, Hadzsi Bektas Veli tanait követik. A bektasik közé tartozott Gül Baba is.

13 Gül Babáról és a türbe történetéről részletesebben ld.: Ágoston – Sudár, 2002.; Yilmaz, 2003.; Saral, 2022; Sudár, 2022., Yilmaz, 2023.

14 Rumélia a birodalom nyugati, főként Balkáni területeit jelöli, a kádiaszker pedig a szultáni tanács tagja, hadbíró, a kádik felettese, a jogtudomány és igazságszolgáltatás egyik legbefolyásosabb személye. Szulejmán szultán mellékneve a török történetírásban „Törvényhozó”, vagyis „Kanuni”, ugyanis uralkodása alatt történt a birodalom jogi rendszerének egyik fontos egységesítése, rögzítése, melyhez Ebusszúd efendi is nagyban hozzájárult.

15 Ebusszúd efendi az Oszmán Birodalom magas rangú tisztségviselője. kádiaszkerre, vagyis főhadbírója volt.

16 Jahjapasazáde Mehmed 1453-tól 1458. évben bekövetkezett haláláig töltötte be a budai pasa tisztségét. Az ő idejében épült türbe Gül baba sírja fölé.

17 A klasszikus oszmán korban az általános, építészetben használt mértékegység az arsun volt. A mértékegység mai török szövegekben arsun, illetve arşın átírásban egyaránt olvasható, az oszmán szövegekben pedig gyakorta olvasható az arab eredetű zirá szó. A 16–17. századra az arsunnak két fajtája alakult ki. Egyrészt az építé-

ső homlokzati síkjának kontúrja egy 10x10 arsun méretű, míg belső homlokzati síkjának kontúrja egy két irányban szimmetrikus, szabályos, 8x8 arsun méretű hálóra illeszthető. Az épület Mekka, vagyis a kibla-irányba néző ajtaja szélességének névleges mértéke pedig 2 arsun, ezért feltételezhető, hogy tervezése és kivitelezése során a türbe méretei arsun mértékegységben kerültek megadásra. Egyúttal, akár a fentiekben mutatott 16. századi türbe-terv esetén, úgy Gül baba budai türbéjének tervezésekor is igénybe vehették az arsun-modulhálót.¹⁸

Az oszmán hódoltságot követően, ahogy az sok más oszmán épülettel is megesett, a terület a jezsuiták tulajdona lett, akik a türbét Szent Józsefről elnevezett kápolnává alakították.¹⁹ Az, hogy a jezsuiták tulajdonába került az épület, megóvta a pusztulástól, azonban ekkor kezdődött meg az az átalakítássorozat, amely folyamatosan jellemző volt a kápolnára, és amely révén mind az épület, mind pedig környezete módosult. A jezsuiták tulajdonlása alatt az épületen számos átalakítás történt. Egyik ablakát befalzták, kupoláját, melyről Evlia ólomburkolatuként beszélt, zsindelytetőre cserélték, és apró lanternával bővült, melynek – belső nyílása nem lévén – csupán az épülettömeg formálása volt a funkciója. A muszlim sajátosságok miatt szükséges egykori könnyűszerkezetes előtetőt vélhetően ebben az időszakban bontották el.

1773-ban a jezsuita rendtől a türbét a város saját kezelésébe vette és értékesítette, mely során a türbe és környezete 1830-ban előbb Thoma János budai polgár, majd 1857-ben Wagner János²⁰ építész

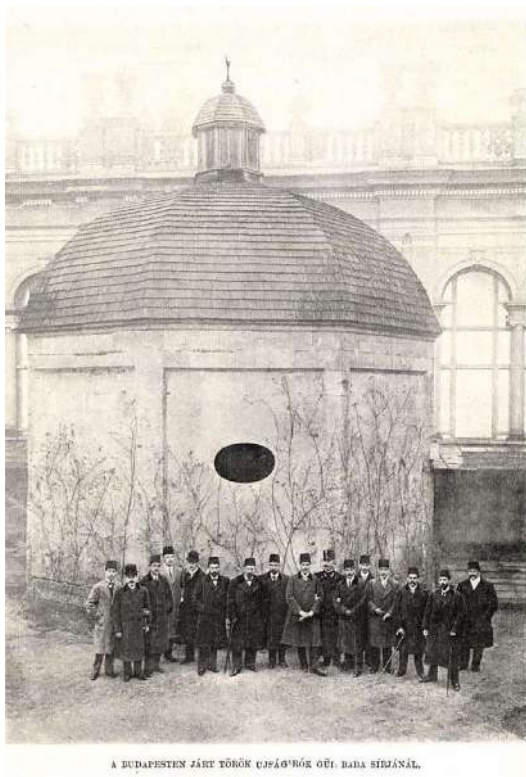
szeti, melynek pontos török megfelelője a benná arsuní, vagy mimári arsin (benna arsuní/mimarí arşın), illetve a benná zirái (benna' zirai). Ezt a mértékegységet magyarul könyökként fordíthatjuk, angol nyelvű írásokban a cubit terminus jellemző, hossza pedig 75,74 cm.

18 Kovács – Rabb, 2020.

19 Yılmaz, 2003, 10.

20 Id. Wagner János (Székesfehérvár, 1813-1914) a 19. század egyik legsikeresebb magyar építész-építőmestere a dualizmus korszakának megtestesítője volt. Ezen prosperáló időszakban vett részt Wagner János Budapest kiépítésében. 1844-től kezdve a pesti céh tagja volt. Wagner cége részt vett a pesti Vigadó, vagy az ELTE Trefort-kerti épületegyüttes egyes építményének kivitelezésében, így munkái Budapest számos pontján ma is megcsodálhatók. A Szent István-bazilika kupolája beomlott, részt vett az új, ma is álló szerkezet kialakításának előkészítésében, csakhogy, mint a Ferencvárosi római katolikus plébániatemplom kivitelezésében. A Gül baba-türbe köré épített villát időskorában, kedvtelésből építette maga és családja számára, belefoglalva valamennyi tudását.

tulajdona lett. Wagner két különálló villát épített, mely részben a türbét is magába foglalta – a villa Duna-felé eső szárnya a türbe alapozásával összeépítve valósult meg.

A BUDAPESTEN ZÁRT TÖRÖK ÚJSÁGÍRÓK ÖLI BABA SIJÁNÁL.

1. ábra: Oszmán újságírók látogatása Gül baba türbéjénél

Forrás: Vasárnapi Ujság, 1910 LVII/51. p. 1065.

Mindez a jelenlegi örökségvédelmi munkálatok során különös körültekintést igényelt, ugyanis a villa egyes, törmelékkel fedett helységeinek feltárása során félt volt, hogy kellő megtámasztás hiányában a türbe felmenő szerkezetei megsérülnek – azonban megtámasztással a problémát sikerült orvosolni. A 20. század fordulójáig tehát számos tulajdonosváltás, funkcióváltás és az ebből fakadó átépítések határozták meg a türbe életét.

Az 1900-as évektől viszont a műemléki nyilvántartásba vétellel megkezdődött az az időszak, melynek során a fokozatos átépítések az eredeti, oszmánkori történeti állapot helyreállítására törekedtek. Ebben mind a magyar, mind pedig a török szakemberek részt vettek, és az egyes, hangsúlyos periódusok közül sok a magyar-török diplomáciai kapcsolatok alakulásával hozható párhuzamba (1. ábra).

A türbét 1914-ben nyilvánították hivatalosan műemlékké.²¹ Ezt követően, 1918-ig bezáróan mind építészeti helyreállítási munkák, mind pedig régészeti kutatások történtek az épületben. Ekkor történt meg Gül baba földi maradványainak azonosítása, illetve Möller István²² részéről az épület helyreállítása, mely során többek között egyes ablakok helyzetét, illetve a padlószintet is módosították. Ezt az állapotot jól dokumentálja a Foerk Ernő²³ professzor vezetésével tanítványa, a török származású, a korszakban Budapesten tanuló Semih

21 A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 150951/1914. sz. határozatával a Gül baba türbét ...annak történeti és kulturális jelentősége folytán, a MOB előterjesztése az 1881. évi XXXIX. tc. alapján fenntartandó műemlékké nyilvánította – mely védetség mind a mai napig megmaradt. (1881. évi XXXIX. törvénycikk a műemlékek fenntartásáról. Forrás: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5996>. Utolsó megtekintés ideje: 2024. 05. 05.)

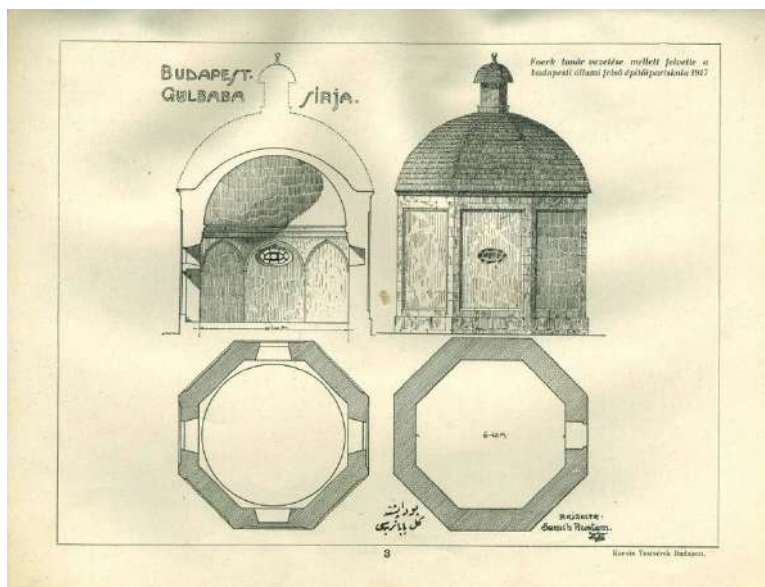
22 Möller István (Mór, 1860. április 9. – Budapest, 1934. szeptember 30.), építész, építészettörténész, a Királyi József Műegyetem Középkori Tanszékének vezetője, a Műemlékek Országos Bizottságának építész és rendes tagja, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Möller Bécsben és Karlsruheban végezte tanulmányait. A magyar műemlékvédelem „második szakaszának” meghatározó személyének munkássága a hazai középkori épített örökség megőrzésére és helyreállításából állt, mely közül kiemelkedik a zsámbéki premontrei prépostsági templom, a gyulafehérvári székesegyház, valamint a vajdahunyadi vár helyreállítása, de számos oszmán műemlék megőrzésén is dolgozott, többek közt a budai Gül baba türbén, illetve a pécsi Idrisz Baba türbén. Möller munkásságának rajzi anyaga a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén, illetve a Forster Gyula Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ Tervtárában található. Elméleti munkásságának legjelentősebb területe a középkori szerkesztőmódszerek kutatása.

23 Foerk Ernő (Temesvár, 1868. február 3. – Budapest, 1934. január 26.) magyar építész, a 20. század első felének jelentős alkotója, építészeti szakíró. Főképp történeti stílusban dolgozó templomépítőként tartják számon, aki eredetileg szobrásznak készült, közben építőmesteri gyakorlatot szerzett. 1891-től Steindl Imre tanársegédje lett a Műegyetemen, ahol az új Országház belső kiképzésén, és berendezésén dolgozott. 1898-tól a budapesti Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskola tanára, majd 1920-tól igazgatója lett. Tanítványaival az iskolai szünidőkben műemlékfelmérési gyakorlatokat szervezett, amelynek egyik évi tematikája a magyarországi oszmán emlékek voltak.

Rüstem²⁴ által készített felmérési rajz (2. ábra). A 19–20. század fordulóján hazánk területén fellelhető oszmán építészeti örökség iránti érdeklődés több forrásból is táplálkozik. Együttesen közrejátszott benne az általános magyar-oszmán politikai közeledés, a magyar szellemi életben az eredetkeresésből adódó turanista gondolkodás²⁵, az Európára jellemző „mesés” Kelet iránti érdeklődés, illetve a műemlékvédelem intézményesülése és az építészeti örökség védelme céljából tett első, jelentős lépések. E folyamat egyik kulcsemléke a budai Gül baba türbéje volt, amely tárgya lett a legkorábbi műemlékvédelmi szabályozásnak, így az épület és örökségvédelmi munkálatai szoros kapcsolatban állnak a hazai műemlékvédelem történetével – de az épület sorozatos kutatása és helyreállítása egyúttal az oszmán-török diplomáciai kapcsolatok alakulásának szimbolikus helyszíne is. A fent vázolt folyamatok következményeként a türbe első, szakmai alapon végzett helyreállítása 1918-ban befejeződött. Miután Magyarországon az iszlám 1917-ben hivatalosan is elfogadott felekezetnek számított, az épület műemléki jellege és múzeumként való használata mellett ismét muszlim zarándokhellyé is vált. Ezzel nem csupán az épület, hanem a környezete is fokozatosan kezdte elnyerni mai arculatát. A korábbi Niedermayer utcát 1915-ben Gül babáról nevezték el. Azonban a villa környezetének állapota továbbra sem volt rendezett, ahol az egykori villaépületben bérlakások működtek. 1942-ben a villa fővárosi tulajdonba került, majd a második világháborúban a türbe környezete megsérült.

24 Szemih Rüstem Temel (1898–1946) a 20. század eleji magyar-török építészeti kapcsolatok történetének fontos szereplője volt. Magyarországi tanulmányai során részt vett a Foerk Ernő vezette épületfelmérési programban, amelynek keretében 20 oszmán épített emlékről készített rajzot, például Gül baba türbéjéről, vagy Bács fürdőjéről (hamam). Miután visszatért Isztambulba, Rüstem több szempontból is hasznosította Magyarországon szerzett tudását, például az adanai vágóhíd víztornya tervezésekor a pesti Vajdahunyadvár tornyáról vette a mintát. Emellett az isztambuli Ipariskola (Dersaadet Sanayi Mektebi) oktatójaként a tananyagba beépítette magyarországi tapasztalatait.

25 'Turáni' kifejezés, mint népnév Belső-Ázsia nem sémi és nem indoeurópai népeire használt, Firdauszi (Ferdowsi) Sáhname című művében is említi. Bár tudományos körökből viszonylag hamar kikerült az elnevezés, mégis megmaradt egyfajta romantikus rokonsági hipotézisként, mely a magyar nemzetet más ázsiai, főként török eredetű népeihez fűzi. Így tökéletes eszköz volt az erősödő pán-mozgalmakkal szemben a magyar identitás rokonsági rendszerének kialakítására.

2. ábra: A türbe 1917. évi felmérési rajza a Műegyetem egykori diákjai részéről, Foerk Ernő professzor vezetése mellett
Forrás: Foerk Ernő: Török Emlékek Magyarországon. A Budapesti Magyar Állami Építő Ipariskola 1917. évi szünidei felvételei.
VI. Budapest. A rajzot készítette: Semih Rüstem.

A Fővárosi Műemléki Felügyelőség 1960-1962-ben Pfannl Egon²⁶ tervei szerint újabb helyreállítási munkákat rendelt el, amelyek során a jelenlegi padlóburkolatot lefektették, a nyílászárókat kovácsoltvas ráccsal fedték, a lanternát elbontották és a tető héjalását fémburkolatra cserélték. Az 1980-1990-es évek során Gül baba türbéjének helyreállítására és környezetének hasznosítására időnként megújuló kezdeményezések láttak napvilágot, melyek egy része diplomáciai látogatások alkalmával született. 1987-ben Műegyetem az Aga Kán

26 Pfannl Egon (Budapest, 1911. március 2. – Budapest, 1973. márc. 31.): Ybl-díjas építész. Munkásságának kiemelkedő eredménye, hogy rajzokon örökölte meg az 1944-45-ös pusztulás utáni Budapestet. Tevékenyen részt vett a háborús károk felmérésében és Budapest újjáépítésében. Mint a Budapesti Városépítési Tervező Vállalat műemléki szakosztályának munkatársa, majd vezetője jelentős szerepet játszott a műemlékek helyreállítása, bemutatása terén. Rajzaiból 1978-ban nyílt kiállítás a Magyar Építőművészek Szövetségének székházában.

Alapítvány támogatásával létrejött nemzetközi építész alkotótábora keretében foglalkozott a területtel. Az 1990-es évek elején a török Kulturális Minisztérium Turgut Cansever²⁷ építészt bízta meg a türbe és környezetének rendezési tervének elkészítésével. Mindezen koncepciók egyike sem valósult meg. Ezt követően a budapesti török nagykövet megbízására koncepcióterv készült Süleyman Demirel²⁸ köztársasági elnök látogatásának előkészítéseként.²⁹ Ezt követően 1996-ban K. Pintér Tamás³⁰ és munkatársai tervezésében helyreállításra került a türbe és közvetlen környezete.³¹ A villa egykori, romos falait terepszintig visszabontották, a türbe környezetét kertépítészeti

27 Turgut Cansever (1921. szeptember 12. - 2009. február 22.) török építész és várostervező. Ő az egyetlen építész, aki háromszor nyerte el az Aga Khan építészeti díjat. „A bölcs építész” néven ismert. Számos város tervezésében, területrendezési projektben vállalt szerepet. Ő tervezte a Beyazit teret, és ő volt az első törökországi építészettörténeti doktori disszertáció szerzője.

28 Süleyman Sami Demirel (Isparta, 1924. november 1. – Ankara, 2015. június 17.) török mérnök, politikus és államférfi, aki 1993 és 2000 között Törökország 9. köztársasági elnöke volt.

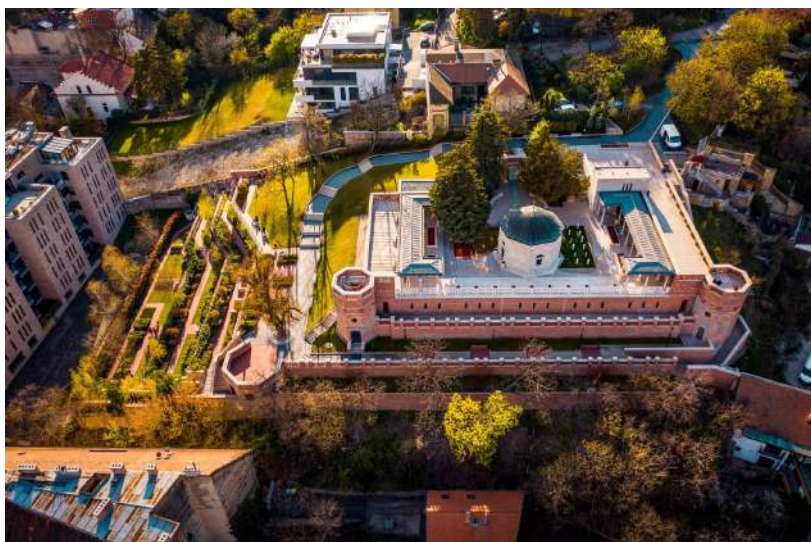
29 Süleyman Demirel látogatása kapcsán egy másik építészeti együttes, a szigetvári Magyar–Török Barátság Park is rendezésre került. Habár a park nem rendelkezik örökségi értékkel és építészeti szempontból is kritizálható, mégis szimbolikus ereje kapcsán a jelenleg a Gül baba türbéjén futó helyreállításokkal párhuzamosan a park ismételt helyreállítása magyar–török építési együttműködéssel, török állami finanszírozással 2016-ban megtörtént.

30 K. Pintér Tamás építész, 1971-ben diplomázott a BME Építészmérnöki karán, ahol később a Rajzi Tanszéken tanított szabadkézi rajzot. Az IPARTERV-ben Molnár Péter, majd Janáky István vezette építész szakosztályokon szerzett tervezői gyakorlatot. A Mesteriskola 1972-74 közötti ciklusának elvégzése után a történeti épületállomány kezdte érdekelni, és ezért a Budapesti Műemléki Felügyelőségen folytatta szakmai munkáját, ahol elsősorban az egyházi épületek helyreállításában vett részt. 1994-től az Országos Műemlékvédelmi Hivatalban (OMvH) a Nemzetközi és Társadalmi Kapcsolatok Főosztályát vezette. 2002-től az OMvH keretein belül működő Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság titkárságának vezetésére kapott megbízást, innen vonult nyugdíjba. 1991-ben megalapította az ARCHITEC-team Kft. építész irodát, amelynek jelentős munkája volt a budai Gül baba türbe helyreállítása. Több mint 10 könyv szerzője fényképeivel, szövegeivel és rajzaival, amelyek a magyar építészeti emlékeken túl európai és törökországi helyszíneket is bemutatnak.

31 K. Pintér Tamás számos egyéb, oszmán-török és magyar közös vonatkozású munkában részt vett. Az 1990-es években elkészítette a rodostói Rákóczi-ház felmérési terveit. Ezenkívül két kötet kiadásában vett tevékenyen részt, mely a magyarországi oszmán, illetve törökországi magyar vonatkozású épületeket veszi sorra Sudár Balázs, illetve Hóvári János történészekkel együttműködve.

eszközökkel rendezték. Örökségvédelmi szempontból kérdéses elem a türbét keretező oszlopcsarnok. Koncepciója azon alapult, hogy az oszlopcsarnok mutassa az egykori villa kontúráját, egyúttal utaljon az oszmán dzsámik előudvarának téri világára. A helyreállítással kapcsolatos egyik sarkalatos probléma az alkalmazott anyagok kérdése volt, mely azonban nem építészeti, hanem kivitelezői felelősség. A helyreállítás és bemutatás dicsérendő, ugyanis törekedett az egységes, tiszta képre, a 19. századi és a hódoltságkori elemek vizuális szétválasztására és ezek minél hitelesebb helyreállítására.

2015. február 24-én Budapesten a magyar és török miniszterelnök-helyettes megállapodást írt alá a türbe és közvetlen környezetének örökségvédelmi munkálatainak, valamint a komplex környezetrendezés munkálatainak előkészítéséről. Mindez alapjaiban egy pozitív kulturális kapcsolatrendszer egyik fontos eredménye, melynek korábbi sarokköve, mondhatni előzménye a 2010-es Kulturális Főváros programsorozat, ekkor ugyanis Pécs, Essen és Izstambul párhuzamosan birtokolta ezen címet. Örökségvédelem szempontjából abszolút pozitív a kooperációra történő törekvés és annak megvalósítása (3. ábra).

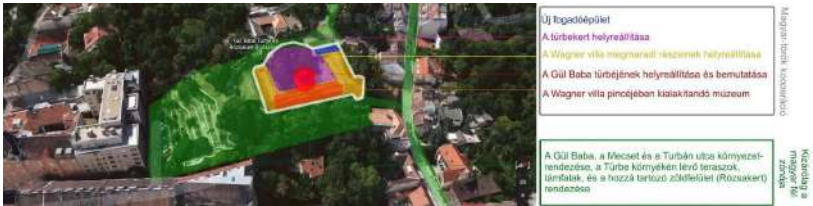
3. ábra: a 2015–2018 között helyreállított türbe és környezete
Forrás: Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány

A türbén a megépítése óta végzett számos, különböző átalakítás, a környező terület változása, illetve a 20. század örökségvédelmi munkálatai mind egy-egy célzott beavatkozás eredménye során valósultak meg, melynek következtében a műemléki együttes igencsak heterogén. Elmondható, hogy nagyszabású vállalkozás volt a jelenlegi projekt, mely közvetlen és tágabb környezetének komplex rendezésével együtt két, különböző funkciójú és korban épült épületet képes kezelni, ráadásul nemzetközi, közös finanszírozási és szakmai együttműködés keretében.

A magyar és török fél feladat- és jogkörét, továbbá kötelezettségeit két szinten rögzítették:

- miniszterelnök-helyettesi szint: 2015. február 24-én kelt miniszterelnöki megállapodás rögzítette az örökségvédelmi munka közös elvégzésének szándékát, területében lehatárolta az egyes országok által szakmailag felügyelt zónákat, és meghatározta a kapcsolattartásra jogosult főbb szerveket, mely magyar részről a vagyongazdálkodási feladatokat ellátó MNV Zrt., török részről pedig a Török Köztársaság Török Együttműködési és Koordinációs Ügynöksége.
- A két említett szervezet közt 2017 márciusában létrejött közös finanszírozási szerződés rögzítette az egyes szervezetek jogköreit, a finanszírozás összegét és ütemtervét, a kivitelezés műszaki tartalmát (konceptió, engedélyezési és kivitelezési tervdokumentáció, kivitelezési ütemterv) és a műszaki ellenőr által felügyelt zónákat.
- Az egyes felek közötti kooperációt segíti a Kiemelt Kormányzati Beruházások Központja Nonprofit Zrt., a projekt koordinációját és műszaki ellenőri feladatait pedig szintén közbeszerzés során kiválasztott vállalat végzi, a török fél által delegált, hasonló módon kiválasztott török műszaki ellenőri céggel.

Mindezen szempontok alapján a 4. ábrán követhető nyomon a projekt területi és funkcionális elkülönítése.

4. ábra: A Gül baba türbéje és környezetének rendezése projekt Duna irányából (kelet felől) készült látványterve és funkcionális csoportosítása

A fentiekben (4. ábra) ábrázolt területi és funkcionális elkülönítés az alábbiak szerint részletezhető, feltüntetve a munkálatok során kialakuló érdekeltségi fokozatokat:

Terület/objektum		Funkció
Gül baba türbéje		Az építményt hiteles módon bemutatni szándékozó múzeum
Wagner-villa pinceszintje	Keleti szárny	Múzeum- és kiállítótér
	Északi szárny	Kávézó, teázó
	Déli szárny	Többfunkciós kiállítótér, épületgépészeti helyiségek
Türbe kertje		Közpark és sírkert (emlékkert)
Fogadóépület a Wagner-villa északi szintjéhez csatlakozva		Recepció, akadálymentes közlekedő, kiszolgálófunkciók (mosdó, büfé)
Gül baba utca, Mecset utca, Turbán utca, illetve a Wagner villát kerítő támfalak, közterek és zöldfelületek		Rózsakert, általános használatú közterek

A türbe környezetének kialakítása különleges, hiszen példája lehet az építészet és térépítészet közötti összhang megteremtésének, tekintettel az anyaghasználat, az architektonikus formák és a tartalmi hangsúlyok kialakítására. Az épületegyüttes generáltervezője, a Mányi Építész Stúdió Nívódíjat kapott munkájáért.

A projekt tájépítészeti együttesét Andor Anikó, Ybl-díjas tájépítész tervezte, aki többek között a Gül baba türbéjének komplex környezetrendezéséért 2019-ben átvehette az Év Tájépítésze díjat. Együttal, a „Gül baba türbéje és környezetének komplex rekonstrukciója” beruházás 2020-ban a FIABCI World Prix d'Excellence közösségi fejlesztések (Public Infrastructure) kategóriájában arany, míg az Örökségvédelem (Heritage) kategóriában ezüst díjat nyert.

A Gül Baba Kulturális Központ és Kiállítóhely létrejötté

A Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány 2017-ben jött létre egyrészt azzal a céllal, hogy a 2018-ban megnyitásra kerülő türbe és környezete az üzemeltetés-hasznosítás tekintetében megfelelő kezekbe kerüljön, másrészt, hogy Magyarország és Törökország együttműködését a művészet, a kultúra és a közművelődés területein erősítse. Állami alapítványként nem tagozódik a kormányzati struktúrába, nemzeti intézményként határozza meg önmagát. Feladatait az alapító okirattal összhangban egy 2017. december 19-én megjelent kormányrendelet és kormányhatározat orientálja, többek között azt is célul kitűzve, hogy a fent leírtakon túl a Magyarországon található oszmánkori műemlékek hasznosítására tegyen javaslatokat.

Az alapítvány közfeladatot ellátó szervezet, amely tevékenységét a kulturális turizmus előremutató fejlesztése, a kulturális diplomácia megannyi ágának, komplex feladatrendszerének kiteljesítése és az örökségvédelem modern, holisztikus megvalósítása mentén végzi. Törekevei között éppúgy szerepel a Magyarországon található oszmánkori műemlékek állagmegóvására és hasznosítására irányuló stratégiai terv kidolgozása, mint a török nyelvű népek közötti együttműködés előmozdítása a kultúra, a művészet és a tudomány területén.

Az alapítvány 2017-es működése óta számos projekt és rendezvény megvalósításával járult hozzá a magyar és a török kulturális örökségek ápolásához, valamint ezzel a két ország között lévő kulturális diplomáciai kapcsolatok erősítéséhez.

Az alapítvány tevékenysége 2024-ben kiemelt figyelmet kap, hiszen idén száz éve, hogy a modern korban Magyarország és Törökország diplomáciai kapcsolatot létesített, ennek apropóján a két ország

közös kulturális évet ünnepel, mely egy teljes évadon át mindkét országban zajló magyar–török kulturális eseménysorozatként valósul meg.

A magyar–török kulturális évad magyarországi programjainak összefogását és koordinálását a Török Köztársaság Magyarországi Nagykövetsége török és magyar társintézmények közreműködésével végzi. Így az évad során a Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítványra is kiemelt szerep hárul, számos kulturális rendezvénnel és tevékenységgel járul hozzá a kulturális évad sikeréhez

A Gül Baba Kulturális Központ és Kiállítóhely jelenlegi felépítése és működése

A türbe és környezete – a jelenlegi Gül Baba Kulturális Központ és Kiállítóhely – területét tekintve két részre osztható: nagyobb része az úgynevezett közforgalomnak átengedett magánterület, amelynek ékessége a három teraszos függőkertrendszer, kisebbik része pedig maga a türbe, amely a múzeumi törvény szerint kiállítóhelyként működik és a megszokott múzeumi nyitvatartással üzemel. A komplexumban pezsgő kulturális élet zajlik, a látogatók egész évben színes kulturális programokon vehetnek részt, többek között ingyenes kézműves workshopok, koncertek, konferenciák, könyvbemutatók, fesztiválok várják az érdeklődőket.

Látogatottság

A felújított síremléket és kibővített környezetét Recep Tayyip Erdoğan török köztársasági elnök, valamint Orbán Viktor magyar miniszterelnök együtt avatta fel 2018. október 9-én. A megnyitőünnepség után a türbe és környezete hamar kedvelt turisztikai célponttá vált, aminek köszönhetően 2018 októbere és decembere között közel 10 ezer látogató érkezett, valamint a nyitást követő első évben az intézmény körülbelül 52 ezer látogatót és közel 60 helyszínen megszervezett kulturális programot számolt. A komplexum havonta átlagosan 3000 látogatót fogad, amely szám a nyári hónapokban meghaladja akár az 5000 fő/hó látogatottsági számot is. A türbe és csodálatos

környezete mára a külföldi turisták által is ismert és kedvelt turisztikai célponttá vált. A statisztikák szerint a budapesti látványosságot többségében magyarok látogatják, de a turisták közel ötven százaléka külföldről érkezik, főképp Törökországból.

A látogatók között számottevő nyugdíjas és iskolás csoport is megfordul, az iskolák körében is egyre népszerűbb a türbe és környezete, hiszen a diákok kihelyezett történelem órák keretei között a helyszínen testközelből ismerhetik meg Gül baba történelmi jelentőségét és a két nép közötti kapcsolatot. A csoportokat igény szerint helyi idegenvezetők is kísérik vezetett séták keretei közt, melyeken az elmúlt években átlagosan évente 140 csoport vett részt. A vezetett séták magyar, angol és török nyelven is elérhetők.

A türbe kedvelt látogatási célpontnak számít a magas rangú, hivatalos török és más türk államok delegációinak körében is. Az elmúlt három évben közel 80 külföldi delegáció látogatta meg Gül baba türbéjét.

Filmek létrehozása, támogatása

Számtalan forgatócsoport választja időről-időre helyszínül a Rózsadomb ékkövét. A Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány közreműködésével saját gyártású filmek és videók is készültek kooperációban a török-magyar kulturális örökségeinkről. Az egyik nagyszabású alkotás például a Gül baba-türbe területének digitális történelmi rekonstrukciója, amely 3D-s technológiával mutatja be a Rózsadomb és környezetének, valamint különös tekintettel a Gül baba türbéjének történelmi rekonstrukcióját az oszmán hódoltság idejétől egészen napjainkig.

Az alapítvány közreműködésével elkészült egy hétrészes, a magyar-török közös történelem és kultúra sokszínűségét bemutató dokumentumfilm-sorozat is, „Fejezetek a magyar-török kapcsolatok történetéből” címmel. Az alapítvány jóvoltából megvalósult továbbá a „Repülj magyar szemmel Isztambulban” című kisfilm is, olyan utazásra invitálva a nézőket, amelynek során lehetőség adódik „végigrepülni” Isztambul felett, és ily módon megtekinthetők a város nevezetes, vagy kevésbé ismert történelmi helyszínei, illetve azok magyar történelmi vonatkozásai is.

Könyvkiadások támogatása

Az alapítvány közreműködésével az elmúlt évek folyamán több magyar és török vonatkozású, illetve magyar és török nyelven íródott könyv készülhetett el, melyből számos kereskedelmi forgalomban is megtalálható.

İlber Ortaylı török történész professzor „Atatürk” című könyvének 2020 őszén megjelent magyar nyelvű kiadása, amelyben a szerző a nagy vezetőről, a Török Köztársaság alapítójáról, Gazi Musztafa Kemal Atatükről mesél, élete és életműve minden területét érintve.³² Fekete István három remekművének török nyelvű kiadása is megvalósulhatott³³, Erdal Şalikoglu Pro Cultura Hungarica-díjas művész fordításában.

Az Erdélyi török szőnyegek című, Magyar Iparművészeti Múzeum által gondosan összeállított kötet bemutatja a múzeum 1914. január 20-án megnyitott, valaha volt legnagyobb szőnyegkiállítását.³⁴

A „Szent Piroskától Bartók Béláig, magyar emlékhelyek Törökországban” album. elsősorban a törökországi magyar műemlékeket veszi sorra, amelyek jellemző módon a 18. és a 19. század első fele közötti időszakban keletkeztek. Török földön mintegy félszáz magyar emlék – épület, emlékmű, múzeum, temető – található, ezek közül a jelen kötet a legjelentősebbeket járja körül.³⁵

A „Konstantinápoly Budapesten” című könyv egy képzeletbeli, Isztambulról elnevezett impozáns szórakozónegyed történetéről szól, korábban publikálatlan levéltári dokumentumok, tervrajzok kíséretében. Egy olyan fantáziavárosról szól, amelyet Gerster Kálmán építész tervezett Budapestre a 19. század végén.³⁶

A „Magyarok Tervlapjai Törökországban” című kiadvány a magyar-török építészeti kapcsolatokat foglalja össze a 19-20. század során, szerkesztők: Kovács Máté Gergő és Zafer Sagdic.³⁷

32 Ortaylı, 2023.

33 Fekete, 2020.

34 Pásztor, 2020.

35 NN, 2020.

36 Kovács, 2021.

37 Kovács - Sağdıç, 2022.

A könyvkiadásoknak és a fordítási munkáknak köszönhetően az alapítvány tevékenysége közművelődési ügyekhez is hozzájárul. Az így létrejött maradandó alkotások neves szakértők és turkológusok bevonásával készültek, és hiteles forrásként szolgálnak a török-magyar kulturális, építéstartörténeti, vagy történelmi téma iránt érdeklődő olvasóközönségnek.

Emlékműállítás támogatása

Gül baba kultusza Törökországban is a mai napig erősen él. A törökök Gül babát a végvidék szellemi felvigyázójának, patrónusának, védőszentjének tekintették, és számtalan legenda szövődött alakja köré.

Gül baba sok kapcsolódási pontot hozott létre a magyar és a török nép között, valamint a török nép is méltóképp őrzi emlékét. Isztambulban is találhatunk egy Gül babáról elnevezett parkot. Ebben a parkban 2022-ben helyezték el Gül baba bektasi dervis budapesti szobrának hasonmását. Magyarországon Gül baba eredeti, egészalakos bronz szobra, Sait Rüstem török szobrász alkotása, Budapesten a Gül Baba Kulturális Központ és Kiállítóhely bejáratánál található, és 1997-es felavatása óta a környék egyik meghatározó jelképévé vált.

2023 márciusában a méltán híres, hős magyar mentőkutya, Mancs munkásságát szimbolizáló szobor is elhelyezésre került a törökországi Kocaeliben. Mancs kutya az 1999-es tragikus földrengés után érkezett a helyszínre a Spider Mentőszolgálattal, hogy segítse a túlélők utáni kutatást.

Örökségvédelmi munkálatokban való részvétel

Az alapítvány olyan hosszútávú feladatokat is ellát, mint a Magyarországon található oszmán kori emlékek felderítése, és ezek állagmegóvásának biztosítása. 2021 elejére fejeződött be például Idrisz baba türbéjének állagmegóvó felújítása Pécssett. Ezáltal immár Pécs városában is méltóbb körülmények között vált látogathatóvá egy kiemelkedő muzulmán történelmi emlékhely. A dzsámi felújítása mellett az alapítvány közreműködésével megújult az épületben található pécsi Jakováli Haszán pasa-dzsámi kiállítása is. Az állandó tárlat bemutat-

ja a szellemi kulturális örökségek UNESCO-listáján is szereplő mevlevi dervis kultúrát, Pécs hódoltsági történelmén keresztül a város török építészeti emlékeit és az egykori titokzatos Kelet hatását a mai iparművészetre, zenére, kultúrára.

Programok az épületegyüttes területén

A budai komplexum alagsorában található múzeumban állandó kiállítás várja az érdeklődőket, melynek középpontjában Gül baba történelmi személyisége, a Türbe épületének története, valamint a 16-17. századi, oszmánkori Magyarország bemutatása áll. A tárlaton többek között 16-17. századból származó, egykor a hódoltság-kori Budán használt tárgyakat, valamint életnagyságú viaszszobrok segítségével a dervisek világába is betekintést lehet kapni. Időben tovább haladva, a századforduló időszakából olyan tárgyakat tekinthetünk meg, melyeket egykor az oszmán palota ajándékozott Gül baba türbéje számára. Végezetül az érdeklődők a 20. század során szárnyra kelt, Gül baba életéről szóló legendákkal is megismerkedhetnek.

Az állandó kiállítás mellett a rendezvénytermek helyet biztosítanak négy-hat havonta változó ideglenes kiállítások számára is, ahol a szervezők minden esetben a magyar-török kulturális kapcsolódás pontok minél szélesebb és minden érzékszervre ható bemutatására törekсенek. Amennyiben a két nép történetében megjelenő motívumokat vizsgáljuk, ebben a témában is számtalan összefonódást találunk a török és a magyar népművészetekben. Erre jó példát adnak Bartók Béla Anatóliában végzett kutatásai, vagy Agócs Gergely munkássága. Előbbiről egy könyv is született. Sipos János: Török népzene Kis-Ázsiából című szerzeménye, amely a Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány támogatásával jelenhetett meg. A népi hagyományok és motívumok ápolására kiemelt figyelmet fordít az alapítvány, havi egy-két alkalommal kézműves workshopok is megtalálhatók a programok között, melyeken különféle képzőművészeti ágakkal és motívumokkal ismerkedhetnek meg az érdeklődők.

Gül baba budapesti türbójét meglátogatva nem csupán egy oszmán-kori mauzóleumot, illetve kortárs kiállítóteret találhatunk, hanem egy csodálatos, több szintből álló kertet is, amelyben számos különleges növény és színpompás virág látható. A kora-tavasszal

virágzó magnólia, vagy a nyár közepén lila szőnyeget alkotó levendula mellett a méltán leghíresebb virág, a rózsza számos csodálatos példányával találkozhatunk. Nem véletlen mindez, hisz Gül baba neve törökül Rózsza Apót jelent, így az 1541-ben Budán elhunyt oszmán szerzetes neve is ennek a virágnak az emlékét őrzi. Budapest II. kerületének Rózsadomb, elnevezése szintén Gül Babához kötődik a legenda szerint, hiszen Gül baba türbéje egy hajdani rózsakert helyén áll. A magyarok által költött legendák szerint a szerzetes rózsaoalajkészítéssel is foglalkozott, amihez egy csodás kertet tartott fenn, ahonnan hétköznapi ember egy szál virágot sem szakíthatott le. Innen is eredhet a Rózsák atyja elnevezés is, amivel gyakran illették a dervist.

A kulturális központban rendezett kézműves foglalkozások és rendezvények is sokszor veszik alapul a rózsza szimbólumát. Van kifejezetten rózsás parfümkészítő foglalkozás is, ahol az érdeklődők megtudhatják azt is, hogy a rózsza illata miért olyan különleges, egyszerre fűszeres, borsos, mézes, édes és még sorolhatnánk, vagyis rengeteg tulajdonsága van ennek az illatösszetevőnek.

Szintén a rózsza motívum köre épül a most már hagyományosnak mondható Rózsza Fesztivál, ilyenkor a komplexum területén több szintéren több napos rendezvénysorozat keretein belül a kultúra minden területét bemutató programokon vehetnek részt az érdeklődők.

Programok az épületegyüttes területén kívül (Magyarországon és Törökországban)

Az alapítvány török-magyar hagyományőrző tevékenységét a komplexumon kívül is folytatja, többek között hagyományőrző fesztiválokra való részvétellel, külsős magyar, illetve török helyszíneken szervezett kiállításokkal, koncertekkel, kerekasztal beszélgetésekkel, kézműves foglalkozásokkal. Ennek a tevékenységnek köszönhetően a törökországi Kars városában található Kaukázusi Frontmúzeumban 2021-ben, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány összefogásában, az isztambuli Magyar Kulturális Intézet, valamint az ankarai Magyar Nagykövetség támogatásával új állandó tárlat nyílt, az 1848-49-es szabadságharc és forradalom után török földön menedéket lelő magyar katonák északkelet-anatóliai szerepvállalásáról.

Pécsett a Jakováli Haszán Pasa dzsámi múzeumában állandó tárlat mutatja be a szellemi kulturális örökségek UNESCO-listáján is szereplő mevlevi dervis kultúrát, Pécs hódoltsági történelmén keresztül a város török építészeti emlékeit és az egykori titokzatos Kelet hatását a mai iparművészetre, zenére, kultúrára.

A fent említett állandó kiállítások mellett számtalan vándorkiállítás létrehozásában is szerepet vállal az alapítvány, így valósulhatott meg a „Magyarok tervlapjai” Törökországban című kiállítás több magyarországi és törökországi helyszínen is. A tárlatot elsőként 2021 májusában a Gül Baba Kulturális Központban lehetett megtekinteni, ezt követően a kiállítás tovább utazott és 2021 februárjában már Ankarában, a çankayai Kortárs Művészetek Központban (Çağdas Sanatlar Merkezi) volt megtekinthető. Ezután Isztambul egyik legpatinásabb egyetemén, a Yıldız Műszaki Egyetemen, valamint Bodrum városában is meg lehetett tekinteni a kiállítást.

Összegzés

A fenti tanulmány egy magyarországi oszmán műemlék történetét és jelenlegi hasznosítását tekintette át egészen a kezdetektől, mikor a 16. században egy bektasi dervis számára megépült, majd az oszmán korszak után jezsuita kápolnává alakult, végül a 20–21. század diplomáciai, kulturális és műemléki folyamatain keresztül folyamatosan visszanyerte eredeti állapotát, és környezete egyre komplexebb módon épült ki. Láthattuk, hogy bár az épület fizikai formája és környezete számos változáson ment keresztül, illetve számos új narratíva társult az épülethez, szakralitásának tisztelete továbbra is fennmaradt. A változásoknak vallási, politikai és a 20. században műemlékvédelmi okai is voltak. A 20. század diplomáciai folyamatai és a magyar–török kapcsolatok dinamikája újra és újra lendületet adtak a helyreállításának és kezelésének.

Az épület története a magyar–török kétoldalú kapcsolatok szempontjából szimbolikus fontosságú. Szakrális jelentősége nem változott, napjainkban egyaránt műemlék, kulturális központ és közpark komplexum, amely jelentőséggel bír a magyar–török diplomáciai és kulturális kapcsolatok alakításában. Az épületet kezelő Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány célja, hogy kulturális értéket teremtsen,

ápolja az épülethez kötődő hagyományokat, és egy aktív, kortárs kulturális központot hozzon létre, amely segíti a török–magyar kétoldalú kapcsolatokat a kultúra eszközével.

Irodalomjegyzék

1881. évi XXXIX. törvénycikk a műemlékek fenntartásáról. Forrás: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5996>. Utolsó megtekintés ideje: 2024. 05. 05.
- Ágoston Gábor – Sudár Balázs (2002). *Gül baba és a magyarországi bektasi dervisek*. Budapest: Terebess.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (2000). *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri. I. Romanya, Macaristan (1. ve 2. kitap). [Oszmán építészeti emlékek Európában. I. Románia, Magyarország]*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Fekete István (2020). *Csí, Kele, Tüskevár*. İstanbul: Pamiray Yayinlari.
- Foerk Ernő (1918). *Török Emlékek Magyarorszáiban. A Budapesti Magyar Állami Építő Ipariskola 1917. évi szünidei felvételei*. Budapest.
- Kovács Máté Gergő - Rabb Péter (2020). The Dimensions of the Two Remaining Türbes in Ottoman Hungary: Contributions to the Methods of Ottoman Construction Practices in the Sixteenth Century. *Megaron*, 15 (2), 230-239.
- Kovács Máté Gergő - Zafer Sağdıç (szerk.) (2022). *Magyarok Tervlapjai Törökországban*. Budapest: TERC.
- Kovács Máté Gergő (szerk.) (2021). *Konstantinápoly Budapesten*. Budapest: TERC.
- NN (1910). Oszmán újságírók látogatása Gül baba türbéjénél. *Vasárnapi Ujság*, 57 (51), 1065.
- NN (2020). *Szent Piroskától Bartók Béláig*. Budapest: Gül Baba Türbéje Örökségvédő Alapítvány, Isztambuli Magyar Intézet, Külgazdasági és Külügyminisztérium
- Ortaylı, İlber (2023). *Gázi Musztafa Kemál Atatürk*. Budapest: Napkút Kiadó.
- Pap Norbert - Fodor Pál (2017). *Szulejmán Szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*. Pécs: Magyar Tudományos Akadémia – Pécsi Tudományegyetem.

- Pap Norbert (szerk.) (2020). *Turbék. Szulejmán szultán zarándokvárosa*. Budapest-Pécs: Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Pécsi Tudományegyetem.
- Pásztor Emese (2020). *Erdélyi török szőnyegek*. Budapest: Iparművészeti Múzeum.
- Saral, İsmail Tosun (2022). *Gül Baba*. Budapest: Napkút.
- Sudár Balázs (2013). *A Pécsi Idrisz-Baba Türbe*. Budapest: Forster Gyula Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, 2013.
- Sudár, Balázs (szerk.) (2022). *Gül baba – egy török dervis a magyar végeken*. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum – Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Yılmaz, Mehmet Emin (2003). *Macaristan Budin’de Gül Baba Türbesi ve Tekkesi [Gül Baba türbéje és tekkéje a magyarországi Budán]*. İstanbul: Çamlica, 2003.
- Yılmaz, Mehmet Emin (2023). *Gül Baba ve Osmanlı Macaristan’da Manevi Miras. [Gül Baba és az oszmán-kori Magyarország szakrális öröksége]*. Ankara: TİKA.

60 YEARS OF TÜRKIYE-EUROPEAN UNION RELATIONS: CHALLENGES AND PROSPECTS

Hasan Deniz Pekşen

Abstract

This study aims to examine the transformation of Türkiye-European Union (EU) relations through a descriptive approach, to reveal the aspects of the relationship that remain constant and those that change, and to evaluate the past and future of Türkiye's candidacy process. The study addresses this by focusing on the turning points that shape the dynamics of the relationship and examines the direction in which the relationship has evolved after each turning point. Accordingly, the pre-EU period, the process of transformation into the EU, and finally post-millennium period are discussed. As a result, it has been concluded that economic relations are a dynamic that positively contributes to the progress of the relationship and the candidacy process, while geopolitical and security issues are dynamics that hinder the progress of the candidacy process.

Keywords: Türkiye, European Union, Türkiye-EU Relations, Türkiye's EU Candidacy

Introduction

Türkiye's European Union (EU) membership is an issue that has been around for nearly as long as the organization itself. Türkiye was a contributor and 'witness' of the almost the whole period of EU's transformation process and it had applied to the union before the current state of the EU came into being. In the earlier period, the application process was initially delayed due to domestic developments in Türkiye. Subsequently, it was linked to specific criteria during the transformation of the European Communities into the European Union.

In this regard, an assessment of Türkiye's membership process provides a unique perspective that compares the transformation pro-

cess of the European Union and its current agenda. The aim of this study is to evaluate the issues that challenge Türkiye's membership process and the intra-organizational disagreements, thus questioning the transformation of the EU over the course of 30 years.

In this context, both the criteria declared during the full membership process and the current political agenda will be examined to assess the membership process. Through this assessment, it is aimed to shed light on the concerns of the EU and Türkiye's membership process. In order to do this, the paper divides the Türkiye-EU relations into three historical periods and focuses on how the relations were shaped in these periods. The first period is the contains the years between 1960 and 1987 which points the legal ground of relations. The second is between 1987 and 2001, which can be assumed as an instable process until the official candidacy of Turkish Republic. And the last period will focus on the years between 2001 and 2023, which is shaped by the full membership process and the crises effect this process. Through comparing the periods, a general assessment will be made on the challenges and prospects of the relations.

1960-1987: A Transformative Journey

The period from 1960 to 1987 marked a significant chapter in the complex relationship between Türkiye and the EU. While the formal application for EU membership was submitted by Türkiye in 1987, however the roots of this association can be traced back to the early 1960s.

In 1963, the Ankara Agreement marked a significant milestone by laying the foundation for a closer economic relationship between Türkiye and the European Economic Community (EEC). This agreement was driven by the EEC's broader economic perspective and objectives, primarily aiming to establish a Customs Union and promote economic integration between the member states and Türkiye. The agreement envisaged a phased approach to achieving this goal, with provisions for reducing tariffs and aligning economic policies.

Despite the promising start, full-fledged membership discussions did not commence until the late 1980s. This delay was largely due to a combination of internal and external factors. Throughout the 1960s

and 1970s, Türkiye grappled with significant political instability, characterized by frequent changes in government, military coups in 1960 and 1971, and periods of martial law. These political upheavals were accompanied by economic challenges, including high inflation, budget deficits, and a dependence on foreign aid and loans.

Additionally, Türkiye's economic landscape during these decades was marked by efforts to transition from an agrarian economy to a more industrialized one. However, these efforts were hampered by inadequate infrastructure, limited access to capital, and a lack of technological advancement. The global oil crises of the 1970s further exacerbated Türkiye's economic difficulties, leading to energy shortages and increased debt. The political and economic instability during this period made it difficult for Türkiye to meet the criteria and standards set by the EEC for closer economic integration and eventual membership. It wasn't until the stabilization of Türkiye's political environment and the implementation of significant economic reforms in the 1980s that the path towards more serious membership negotiations could be pursued.

The 1980 Coup would be the biggest obstacle against the Türkiye's path towards EU integration. (Büyükbay, 2016: 28) Despite these great challenges, Türkiye's commitment to European ideals remained steadfast, and efforts were made to align domestic policies with EU standards. Beside the economic and domestic issues of Türkiye, the Cyprus issue emerged as a crucial regional factor influencing Türkiye-EU relations during the same period. The 1974 Turkish intervention in Cyprus and the subsequent division of the island created tensions with EU member states. Disagreements on the Cyprus problem remained a stumbling block, delaying the initiation of formal membership negotiations as it remains today. (Akbayrak, 2021)

By the late 1980s, as the Cold War thawed, and geopolitical dynamics shifted, and Türkiye's desire for closer ties with the EU gained momentum. The withdrawal of military administration from Turkish political life was also an important component for the aforementioned momentum. As a result of this process, in 1987, Türkiye officially applied for EU membership. This was signaling a new phase in their relationship. The subsequent years would witness the beginning of formal accession talks, setting the stage for a complex and multifaceted journey towards closer integration. (Özderdem, 2021: 87-

92) In this respect, the period from 1960 to 1987 laid the groundwork for Türkiye's eventual application for EU membership. The geopolitical landscape, economic challenges, and regional conflicts all played roles in shaping the dynamics between Türkiye and the EU during these decades, setting the stage for the more detailed negotiations and challenges that would follow in the subsequent years.

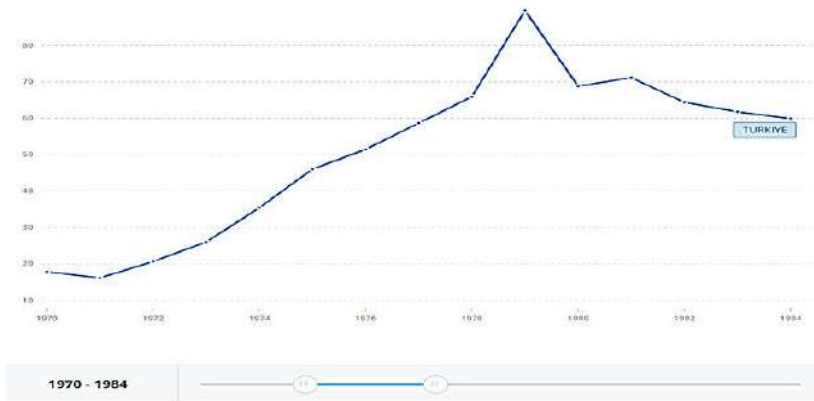

Figure 1: The Effect of 1980 Coup Process on Türkiye's GDP
Source: World Bank, 2024

1987-2001: Navigating Challenges and Aspirations

The period between 1987 and 2001 was characterized by both optimism and challenges in the relationship between Türkiye and the EU. Following Türkiye's formal application for EU membership in 1987, the ensuing years witnessed a mix of progress and obstacles.

In 1995, the Customs Union Agreement came into effect, representing a significant economic step forward. This agreement aimed at fostering economic integration by eliminating tariffs and trade barriers between Türkiye and the EU member states. It provided a framework for increased economic cooperation and trade liberalization, positioning Türkiye as a significant economic partner. (Dura & Atik, 2015: 43) The agreement provided a robust framework for increased economic cooperation, ensuring that Türkiye adopted

the EU's Common External Tariff on goods imported from non-EU countries. This alignment helped to standardize trade practices and facilitated smoother trade flows. Between 1995 and 2000, Türkiye's exports to the EU increased by over 50%, while imports from the EU grew by nearly 40%, illustrating the immediate positive impact on trade volumes. (Felbermayr and Yalcın, 2021)

Moreover, the Customs Union Agreement required Türkiye to align its commercial legislation and policies with those of the EU, encompassing competition policy, intellectual property rights, and customs procedures. The agreement also positioned Türkiye as a significant economic partner by integrating its economy with the vast EU market. As a result, Türkiye's GDP saw an average annual growth rate of approximately 4% in the decade following the implementation of the Customs Union. This growth was driven by the expansion of the manufacturing sector, which benefited from enhanced access to European markets and the adoption of European standards and practices.

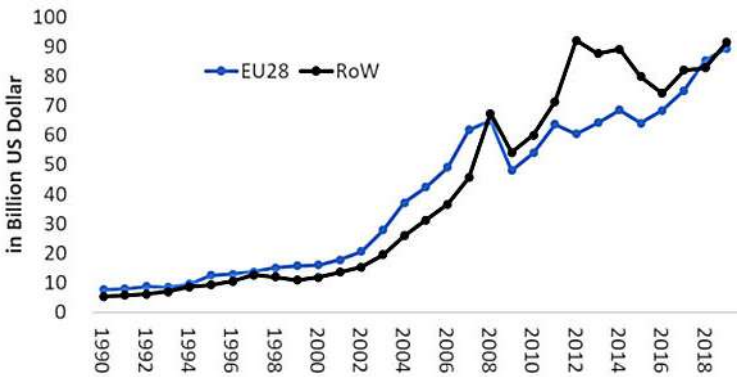

Figure 2: Development of Aggregated Exports From Türkiye to EU and the Rest of the World in Selected Years
Source: Felbermayr and Yalcın, 2021: 9

However, the integration also posed challenges. Türkiye had to cope with increased competition from European products, which pressured domestic industries to enhance their competitiveness. The need to meet EU standards prompted significant investments in technology and infrastructure, fostering overall economic modernization. Despite economic progress, political challenges persisted. The Cyprus issue remained a contentious point, with the division of the island affecting Türkiye's candidacy. The EU's reluctance to initiate full membership negotiations led to frustration in Turkish side, highlighting the complex interplay between geopolitical concerns and accession criteria. (Özek&Kişman, 2020)

In this respect, throughout the 1990s, political instability within Türkiye, coupled with economic challenges, influenced the pace of reforms necessary for EU integration. The EU, in turn, stressed the importance of democratic reforms, human rights, and the rule of law as essential criteria for membership. The PKK terrorism also played an important role in relations. While Türkiye was accusing some of the EU member states by implicitly supporting the PKK, the EU Institutions were accusing Türkiye by the violation of human rights in the struggle process. (İnat, 2016)

On the contrary to all problems, the Helsinki Summit in 1999 marked a turning point. The EU recognized Türkiye as a candidate country, acknowledging its potential accession. This decision provided a renewed sense of optimism and commitment on both sides. And as the 21st century approached, Türkiye underwent economic and political reforms to meet EU standards. However, the road to accession remained complex. The early 2000s set the stage for deeper cooperation and intensified negotiations, reflecting the ongoing evolution of Türkiye-EU relations. (Turkish Ministry of Foreign Affairs, 2023)

As a consequence of the aforementioned breaking points, the period from 1987 to 2001 witnessed both economic integration and political challenges in Türkiye-EU relations. While the Customs Union Agreement enhanced economic ties, issues such as Cyprus and the pace of political reforms underscored the intricate nature of the accession process. The recognition of Türkiye as a candidate country in 1999 marked a positive step, foreshadowing the more intense negotiations and transformative developments that would unfold in the subsequent years.

2001-2023: Progress, Crises and Challenges

The period from 2001 to 2023 in Türkiye-EU relations has been marked by a dynamic interplay of progress, setbacks, and evolving geopolitical dynamics. In the early 2000s, Türkiye intensified its efforts to align with EU standards. The Justice and Development Party (AKP), in power since 2002, implemented a series of political and economic reforms, aiming to strengthen democracy, human rights, and the rule of law. These reforms were pivotal in the context of Türkiye's EU accession process, demonstrating a commitment to European values. (Rençber, 2016)

However, challenges persisted, and the pace of negotiations remained slow. The Cyprus issue remained a significant stumbling block. Especially the process after the Annan Plan played a crucial turning point for the Turkish point of view on EU membership. When the Turkish side of the island supported the United Nations' plan and Greek side of the island refused, the Turkish government believed that the Cyprus issue will be construct in a new form. (TASAM, 2011) However, EU accepted the Republic of Cyprus, which is exist and govern only by Greek side in practice, as a member state despite all the process. This reflected by the Turkish refusal to recognize the Republic of Cyprus and this tension hindered progress. Additionally, concerns within the EU regarding the state of democracy and human rights in Türkiye occasionally strained the relationship.

In the 2004 referendums, the Turkish Cypriots overwhelmingly supported the plan, with 65% voting in favor, believing it would pave the way for reunification and smooth Türkiye's path to EU membership. In stark contrast, 76% of Greek Cypriots rejected the plan, leading to its ultimate failure. (BBC, 2004) Despite the Turkish Cypriot support for the Annan Plan, the EU proceeded to accept the Republic of Cyprus, governed de facto only by the Greek Cypriot administration, as a member state on May 1, 2004. This decision, seen as disregarding the Turkish Cypriot vote, led to a profound sense of disillusionment in Türkiye. The Turkish government viewed this outcome as a setback, believing that the EU had failed to fairly address the Cyprus issue, and felt betrayed by the process.

The subsequent refusal of Türkiye to recognize the Republic of Cyprus further strained relations. This non-recognition extended to

practical aspects such as refusing to open Turkish ports and airports to Cypriot vessels and aircraft, which became a significant obstacle in the accession negotiations. The EU, in response, froze eight of the 35 negotiating chapters in 2006, demanding that Türkiye fulfill its obligations under the Customs Union agreement to all member states, including Cyprus.

In addition to the Cyprus issue, concerns within the EU regarding the state of democracy, the rule of law, and human rights in Türkiye also strained the relationship. Reports by the European Commission and various human rights organizations highlighted issues such as restrictions on freedom of expression, press freedom, judicial independence, and the treatment of political dissidents and minorities. The 2016 attempted coup in Türkiye and the subsequent government crackdown exacerbated these concerns.

The overall slow pace of negotiations and the growing perception of double standards and political bias within the EU further fueled skepticism in Türkiye about the sincerity of the EU's commitment to its accession. Public opinion in Türkiye reflected this growing disenchantment. Support for EU membership, which was over 70% in the early 2000s, declined to below 50% by the late 2010s, according to surveys conducted by the Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV, 2011: 22).

Thus, the interplay of geopolitical issues like the Cyprus conflict and internal political dynamics within Türkiye and the EU continued to impede progress in accession talks, casting a long shadow over Türkiye's EU aspirations and contributing to the complex and often contentious nature of their relationship.

In 2016, a critical turning point occurred with the attempted coup in Türkiye. This process created mutual distrust in both sides. The EU warned Türkiye about widespread arrests and restrictions on civil liberties, and this raised concerns within the EU about the state of democracy in Türkiye. On the other hand, Türkiye accused the EU by not understanding the real face of the danger. Because of the nature of the Gülenist cult was spread all the institutions in Türkiye, Turkish government declared that this was the only way to eliminate the new coup attempts. Migration became another pivotal issue in the relationship. As Türkiye faced the impact of the Syrian refugee crisis, an agreement was reached in 2016, wherein Türkiye would help

control the flow of migrants to the EU in exchange for visa liberalization for Turkish citizens. This agreement showcased the pragmatic cooperation between Türkiye and the EU in addressing shared challenges. (Ekşi, 2016)

Apart the political developments, economic ties continued to strengthen throughout these years. The Customs Union Agreement, in force since 1995, contributed to increased trade and economic integration. (Dura&Atik, 2015) The EU remained a significant trading partner for Türkiye as the first in Türkiye's foreign trade, and economic cooperation flourished, providing a stabilizing force in the relationship. And as 2023, Türkiye-EU relations stand at a crossroads. The unresolved issues, including the Cyprus problem and bilateral accusations about Türkiye's democratic positioning, remain, posing challenges to the path of accession. The geopolitical landscape has also shifted, with both the EU and Türkiye facing new regional and global challenges, further influencing the dynamics of their relationship. The Russo-Ukrainian War became the latest example for how the geopolitical environment can create a space for bilateral relations.

Conclusion: Challenges and Prospects in Türkiye-EU Relations

The relationship between Türkiye and the European Union has been a complex tapestry woven with challenges and prospects. Examining both dimensions provides insight into the dynamics shaping this crucial geopolitical partnership.

As first, the longstanding Cyprus dispute remains a central challenge for the future of the relations. The stalemate on the status of Cyprus Island, creates great oppositions on energy politics, East Mediterranean geopolitics and general flow of relations. The divided island has become a symbol of the complexities surrounding territorial disputes within the EU.

The second challenge for the relations is the mutual accusations on the attitudes to human rights. EU's concerns about the state of democracy and human rights in Türkiye have strained relations. On the one hand, the aftermath of the 2016 attempted coup saw a crackdown on perceived dissent, raising apprehensions within the EU about the

trajectory of Türkiye's democratic institutions. On the other hand, Türkiye perceived the suspicious attitude of EU as a trust-breaking indicator for the relations.

The third and the fast rising challenge for the relations caused by migration issue. While the EU and Türkiye cooperated on managing the migration crisis, this partnership also exposed underlying tensions. Disagreements over burden-sharing, coupled with security concerns, highlighted the delicate balance between cooperation and discord. And increasing public pressure on the Turkish government for the withdrawal from the agreement between the EU and Türkiye on refugees, has the potential to make the relations worse.

The fourth challenge derives from economic field. Economic disparities and differing levels of development between Türkiye and the EU member states present ongoing challenges. Achieving economic convergence and addressing structural issues require sustained effort and collaboration.

Beside the challenges, the prospects for the relations points various futures. In this context, long history of economic relations, strategic requirements, cultural ties and structural transformations can change the direction of relations.

For instance, the Customs Union Agreement, in force since 1995, continues to be a cornerstone of economic relations. Both parties stand to benefit from deeper economic integration, fostering trade, investment, and shared prosperity. And beside the crucial role of economy, strategic environment push the relations to a positive agenda. In an era of geopolitical shifts, Türkiye's strategic location is of immense importance to the EU. Collaborative efforts in addressing regional challenges, such as security threats and conflict resolution, can strengthen the strategic partnership. However, it has to be pointed out as well, that if this security threads would not be managed in a cooperation, this could lead to the deterioration of the relations.

In addition to political economical inputs, structural inputs can also contribute to a positive output for the relations. Türkiye's ongoing commitment to political and economic reforms enhances its prospects for EU accession. The EU, in turn, can play a constructive role by supporting and encouraging reforms that align with European values. And the consistent transformation process of Türkiye gives a confidence for the direction of the relations. As another structural

component, cultural ties and people-to-people connections constitute a strong foundation. Promoting cultural understanding and fostering educational exchanges can contribute to a more positive and cooperative relationship. In this context, especially Erasmus programs play a vital role for the future leaders.

As a conclusion the relations has the potential to give a wind for both directions. In the light of the long candidacy process of Türkiye, it is not hard to allege that the strategic environment and existence or absence of talented leaders will determine which wind is going to be used in for the future of relations.

References

- Akbayrak, Duygu (2021): *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Kıbrıs*, İstanbul: Net Kitap.
- BBC (2004): *Kıbrıs AB'ye Bölünmüş Giriyor*, https://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/04/printable/040424_cypruspollsclose.shtml [13.05.2024].
- Büyükbay, Can (2016): *Avrupa Birliği, Almanya ve Türkiye*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dura, Cihan; Atik, Hayriye (2015): *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ekşi, Nuray (2016): *Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Felbermayr, Gabriel; Yalçın, Erdal (2021): *The EU-Turkey Customs Union and Trade Relations: What Options For The Future?*, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2021/653640/EXPO_IDA%282021%29653640_EN.pdf, [15.05.2024].
- İnat, Kemal (2016): *Türkiye-AB İlişkilerinde PKK Sorunu*. <https://kriterdergi.com/dis-politika/tucc88rkiye-ab-icc87liscca7kilerinde-pkk-sorunu>, [24.11.2023].
- Özek, Yavuz; Kişman, Zülfikar (2020): *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Dora Yayınları.
- Özerdem, Füsun (2021): *Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri*, İstanbul: Kriter Basım Yayın Dağıtım.
- Rençber, Kamuran (2016): *Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Hukuku*, Ankara: Dora Yayınları.

- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs (2023): *Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi*, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, [25.11.2023].
- TASAM (2011): *Türkiye-AB İlişkileri Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/2414/turkiye-ab_iliskileri_kapsaminda_kibris_sorunu, [30.11.2023].
- TESEV (2011): *Ortadoğu'da Türkiye Algısı*, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Ortadoguda_Turkiye_Algisi_2011.pdf, [30.05.2024].
- World Bank (2024): *GDP (Current US \$)- Türkiye*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=1984&locations=TR&start=1970>, [10.05.2024].

TRANSACTIONALISM IN HUNGARY-TÜRKIYE RELATIONS BETWEEN 2013 AND 2024

László Szerencsés

Introduction

Prime Minister Viktor Orbán and President Recep Tayyip Erdoğan significantly boosted Hungary-Türkiye relations through at least 19 meetings between 2013 and 2024.³⁸ In Hungary's foreign policy since the early 2010s, the turn towards the East to complement the West in economic dependency has motivated this cooperation in the FIDESZ government's official rhetoric (Magyari, 2010). This has been part of Hungary's "Eastern Opening" (Keleti Nyitás, in Hungarian), a foreign policy strategy commenced by the FIDESZ government in 2010 propagating for closer relations with countries to the East from the country. It has three main pillars: East Asia, Russia, and the Turkic world. This article discusses the Turkic element, focusing on Türkiye and the Organization of Turkic States, of which Hungary has been an observing member since 2018.

Hungary, a small Central-European post-Socialist NATO and EU member state, has been an integral member of the Western security and political architecture since the end of the 1990s. However, due to historical grievances such as the 1921 Trianon Treaty that led to the shrinking of Hungary's pre-World War I territory by 2/3, there has been a primarily far-right intellectual tradition (Turanism) that imagined Hungary's geopolitical identity in the East (Akçalı & Korkut, 2012; Korkut, 2017). In addition, primarily due to the language theories positing Hungarian as a Turkic language (Sándor, 2020), Hungary became the heartland of research on Turkology. Thus, ample intellectual and human capital in Hungary has propagated closer relations with the Turkic world even though their ideas were mostly ignored during the Cold War and later between 1991 and 2010. Alt-

38 The sources of the meetings are the Turkish Presidency's and the Hungarian Prime Minister's websites (Miniszterelnöki Kabinetiroda, 2022, 2024; Miniszterelnökség, 2014; T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2024).

though FIDESZ, Hungary's incumbent since 2010, has not come from this tradition, it embraced elements of it. In the second half of the 2010s, Hungary's relations strained with the EU and the US because of issues with the rule of law and migration. Since then, Budapest has become relatively isolated inside the EU and NATO. Thus, the role of Türkiye, another NATO member with a critical attitude towards the West, and the Turkic world appreciated politically.

Ankara's interest in Hungary is less surprising. Türkiye emerged as a middle power in the early 2000s due to its NATO and G20 membership, growing defense industry, diasporas abroad, rapid economic growth, and ability to step into mediation efforts in international conflicts (Arkilic, 2022; Aydın-Düzgit, 2023; Bastian, 2024; Kutlay & Öniş, 2021). Middle powers typically engage in multilateral diplomacy, concentrate on niche areas of global governance, and form alliances in foreign affairs. However, authoritarian middle powers exhibit different behaviors (Aydın-Düzgit, 2023; Kutlay & Öniş, 2021). Their populist governments tend to take a confrontational stance and justify it with national interests and security concerns (Kutlay & Öniş, 2021: 3052). Türkiye's emergence into a middle power status in the late 2000s has enabled a foreign policy that often challenges the Western alliance (Bashirov & Yilmaz, 2020; Dalay, 2022; Tsarouhas, 2023). Türkiye's ruling Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) and President Erdoğan are in a different league than their Hungarian counterparts. Still, Türkiye has upgraded Hungary's status in its foreign policy agenda because the like-mindedness of Prime Minister Orbán and Erdoğan is beneficial for Türkiye to challenge NATO and the EU from the inside occasionally.

This paper argues that contemporary Türkiye-Hungary relations are primarily transactional and driven mainly by the Orbán and Erdoğan governments' alignment on themes where they can obstruct cooperation in the West. The relationship is transactional because on values-based files, such as the Israel-Hamas war or religion, the two countries are on opposing sides. Yet, their governments' critical views of the West bring the countries together occasionally. For instance, Hungary and Türkiye have shared the will to halt migration and took a similar stance when postponing Sweden's NATO accession. This does not mean that all aspects of the relationship, such as cultural, economic or energy-related cooperation, would fall under the

anti-Western and transactional stamps. Nevertheless, the anti-Western cooperation explains the increased attention given to each other between 2013 and 2024.

The first section of this paper introduces the milestones of Hungary's Eastern Opening and Türkiye as a potential economic partner. The second section briefly discusses why Türkiye became a political priority for Hungary in the mid-2010s. Finally, the third section explores the cooperation between Ankara and Budapest within NATO.

Hungary's Eastern Opening and Türkiye as a Potential Economic Priority

Hungary's interest in the East was initially a rhetorical opening commenced by the FIDESZ government in 2010. In the 1990s and 2000s, Hungary's main foreign policy goal was its EU and NATO integration. However, when FIDESZ came to power in 2010, Prime Minister Orbán began to propagate the diversification of Hungary's foreign relations towards the East due to the heavy reliance on the EU partners in trade relations. At that time, the Ministry of Foreign Affairs referred to it as Global Opening (Külügyminisztérium, 2011), while the FIDESZ government articulated it as Eastern Opening (Miniszterelnökség, 2011). The Global Opening propagated, among others, cultural, security, humanitarian and international development, but the Eastern Opening has been a primarily economics relations oriented strategy. The 2012 strategy on the national economy officially coined the term Eastern Opening, underpinning the government's narrative that the strategy had an economic focus (Miniszterelnökség, 2012).

This was the period when Türkiye, under the rule of the AKP since 2002, was on the path of rapid economic growth. Türkiye's GDP rose between 2002 and 2008 from \$240 billion to \$770 billion and between 2009 and 2013 from \$649 billion to \$957 billion (World Bank, 2021b). This economic growth contributed to Türkiye's ability to open towards the world in foreign policy. For instance, the Turkish Cooperation and Coordination Agency (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, TİKA) had only 12 Program Coordination Offices, but in 2021 they implemented projects in 150 countries with 62 offices (TİKA 2021). Another example is the expansion of Türkiye's diplomatic network.

When the AKP came to power in 2002, Türkiye had 163 diplomatic missions abroad, which increased to 248 by 2021 (Dışişleri Bakanlığı, 2021: 57). Türkiye's Ministry of Foreign Affairs has cooperated more with businesspeople since the early 2000s, and Türkiye's exports increased from \$60 billion in 2002 to \$227 billion in 2013 and to \$350 billion in 2022 (World Bank, 2021a).

2013 was a watershed moment in Türkiye-Hungary relations. Due to Türkiye's economic boom and expansive foreign policy, Ankara became a regional power, which Budapest engaged to diversify its economic relations. For Türkiye, pursuing good relationships with EU member Hungary has been beneficial in generating support for its EU membership aspirations (Hóvári, 2023: 16). As a result of Hungary's Eastern Opening and Türkiye's emergence as a "trading state" (Kirişci, 2009), the relationship between Ankara and Budapest was elevated to the level of Strategic Cooperation in 2013. At the visit of Erdoğan to Budapest in February, the decision to establish the High-Level Strategic Cooperation Council was made, and the parties agreed to set \$5 billion in trade volume as the target to reach by 2015. In addition, Türkiye indicated its aim to restore Ottoman cultural heritage in Hungary (Miniszterelnökség, 2013a). At Orbán's December visit to Ankara, this Council held its first meeting, and Türkiye introduced visa liberalization for Hungary (Miniszterelnökség, 2013b).

The Elevation of the Türkiye-Hungary Relationship to Political Priority

In 2015, Orbán elevated the political relationship informally to an even higher level. In 2015, the achieved trade volume was at \$2.75 billion (KSH, 2024),³⁹ which was far behind the \$5 billion target set two years before, and even in 2023, it was only at \$4.3 billion (Magyarország Kormánya, 2024a). Despite this underperformance in economic terms, the political relations became deeper. When Orbán discussed his foreign policy thinking in front of his Ambassadors in 2015, he pointed at three capitals to pay attention to: Berlin, Moscow

39 €2.5 billion according to the source, which is at the average 1.11 USD to 1 EUR exchange rate in 2015 equals to \$2.75 billion.

and Ankara (Miniszterelnökség, 2015). Notably, Orbán expressed in front of Turkish businesspeople in 2017 that money is important, but it matters more to have friends. Moreover, he promised that if other EU countries want to issue anti-Türkiye statements, Hungary will not join them (444, 2017). In 2018, Orbán repeated this on the national radio (Miniszterelnöki Kabinetiroda, 2018) and at a meeting with Erdoğan (Index, 2018).

The elevation of Türkiye from an important economic partner to a political priority can be explained by the changing relationship of both countries to their Western partners. The above gestures came at a crucial time for Erdoğan. In 2016, a group of army officers attempted to topple his government, after which the government cracked down on Türkiye's bureaucracy. Due to the ensuing human rights violations and the rule of law deficiencies, the EU froze enlargement negotiations with Türkiye in 2018 (Council of the EU, 2018: 13). For Hungary, keeping Türkiye close became a political priority, too, after the 2015 migration crisis, when millions of primarily Syrian and Afghani refugees came to the EU via Türkiye. While Hungary became critical of uncontrolled migration, Türkiye made a deal with the EU in 2016 to hold up migrants in exchange for financial assistance from Brussels to take care of them (Bashirov & Yilmaz, 2020). Thus, while Türkiye needs Hungary's at least rhetorical support in the EU, Hungary is trying to keep Ankara close to the EU because it keeps migrants outside the EU.

The political priority to keep Türkiye close goes beyond rhetorical statements and became institutionalized with Hungary's observing membership in the Turkic Council - later renamed to OTS - in 2018. The Council was established in 2009, and its members are Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Türkiye, and Uzbekistan. It includes Hungary, Northern Cyprus, and Turkmenistan as observers (Baranyi, 2022). Because of its size and economic weight, Türkiye dominates the organization, whose main secretariat is in Istanbul. On the one hand, the OTS provides Hungary with new markets and an opportunity to diversify its reliance on Russia regarding energy resources. Substantial gas source diversification away from Russia has not happened yet in Hungary (Reuters, 2023b). However, due to the 2022 Russian invasion of Ukraine, the South Caucasus and Central Asia appreciated as potential natural gas sources. Hence, in the long run,

there are tangible benefits to reap from Hungary's observing membership. On the other hand, by 2018, Prime Minister Viktor Orbán became isolated in the EU due to debates about the situation of rule of law in Hungary and Orbán's critical stance on migration. Under these circumstances, Western EU leaders seldom meet him apart from the European Council in Brussels (Hernández & Closa, 2024). However, the yearly and extraordinary summits of the OTS provide a good opportunity for Orbán to offset his isolation. Thus, the OTS has become a useful forum for demonstrating to himself and his electorate that Hungary is not isolated.

From Türkiye's perspective, having Hungary in the OTS is beneficial because Ankara is trying to legitimize the organization in the eyes of the EU and its member states. The opening of the OTS office in Budapest in 2019 was a milestone in this regard as it is the only such office in the EU (OTS, 2024). The office has diplomats working as project officers from all member states, and it is led by a Hungarian diplomat. The Hungarian Ministry of Foreign Affairs and Trade covers all its expenses, including the staff and its buildings (Magyar Narancs, 2021). It is expected that the Budapest office can facilitate advocacy for OTS member states in the EU (Baranyi, 2022: 134).

Cooperation in the EU and NATO

Although Türkiye is not an EU member, it is a candidate country, and it has had a Customs Union with the organization since 1995. Since the implementation of the 2016 EU-Türkiye statement regulating the migration of third nationals from Türkiye to the EU (European Council, 2016), Ankara and Brussels have a transactional link beyond the institutionalized connection (Bashirov & Yilmaz, 2020). It is transactional because of the business-like conduct of the agreement: Türkiye' promised to halt migration, in exchange for which it receives financial assistance, and it was promised visa liberalization too.⁴⁰

40 The agreement on 18 March 2016 included that Türkiye's visa liberalization with the EU would be accelerated if it met the benchmarks (European Council, 2016). However, the 15 July coup attempt and the ensuing human rights and rule of law violations changed EU-Türkiye relations, and this part of the agreement was never fulfilled.

The agreement lacks the values-based approach of EU enlargement, and due to its non-institutionalized nature, it is fragile. Nevertheless, Hungary's incumbent is interested in keeping migrants outside the EU for domestic political reasons, therefore, it supports Türkiye's attempts to facilitate the maintenance of the deal.

A major manifestation of Hungary's support towards Türkiye in the EU was in 2019. In this year, Türkiye launched an offensive into north-Eastern Syria code-named "Operation Peace Spring". According to the Turkish government's official narrative, the operation was supposed to create a safe zone for some of the 3.6 million refugees living in Türkiye (AlJazeera, 2019). While the EU wanted to warn Türkiye of the invasion, Hungary vetoed the text (Spiegel, 2019). Hungary's Prime Minister Orbán argued that if Türkiye wants to establish a safe zone for refugees in Syria, it has to be supported; otherwise, they would come to Europe (TRT, 2019).

Beyond the EU, there is an alignment of policy action in NATO, too, at specific policy files. One instance where the shared interests became apparent was when both Ankara and Budapest postponed Sweden's accession to the military alliance. Türkiye's demands were clear from the beginning: at first, Ankara asked Sweden to tighten its laws on terrorist organizations so that some individuals and groups deemed terrorists by Türkiye could be extradited (Reuters, 2023a). After Sweden fulfilled most of the conditions, President Erdoğan demanded the US to modernize Türkiye's F-16 fleet and to deliver new fighter jets to its army (AlJazeera, 2023). After long negotiations, the US agreed to these demands as Türkiye ratified Sweden's accession in January 2024.

However, Hungary's opposition to NATO enlargement was less clear. Péter Szijjártó first suggested it was Sweden's criticism of Hungary's rule of law situation that made Budapest hesitant (Portfolio, 2023b), then he shared that Hungary is aligning its position with Sweden (Portfolio, 2023a). To pacify criticism, in December 2023, Hungary's Foreign Minister promised that Budapest would not be the last to ratify (Reuters, 2023c).

However, after Türkiye ratified Sweden's NATO accession in January 2024, Hungary waited another month and argued again that Sweden disrespected Budapest with its criticism of the rule of law in Hungary. In the end, Sweden's Prime Minister visited Hungary in

February. The Hungarian government presented this as a victory, especially because the parties announced the purchase of four fighter jets from Sweden to complement the 14-strong fleet of the Hungarian Armed Forces (Magyarország Kormánya, 2024b). It is difficult to know the Hungarian government's motives and whether they were worth it, considering the loss of trust among NATO allies due to the lengthy process.

Nevertheless, the fact that Hungary remained the last country to ratify despite its promises indicates that Türkiye, the other country postponing the process, did not coordinate closely with Budapest. Thus, although data scarcity limits drawing firm conclusions, the circumstances suggest that Türkiye did not notify Budapest on time before it ratified Sweden's accession in January 2024. This indicated the limits of transactional cooperation between parties of unequal power status in foreign policy. While Hungary is supporting Türkiye on multiple fronts, it seems like Ankara left behind Budapest in this case. Although this has not affected bilateral relations based on publicly available sources, it may be a sign that Ankara does not treat Budapest at the same eye level or that Türkiye does not trust Hungary enough to share sensitive information.

Conclusions

This paper argued that Türkiye-Hungary relations reached an unprecedented high level between 2013 and 2024 because Budapest and Ankara are aligned on specific policy themes that occasionally challenge the Western alliance system. This was made possible by Türkiye emerging into an authoritarian middle power with the economic means to expand its diplomatic presence and by Hungary being a member of the EU. Since the mid-2010s, the EU and the US have harshly criticized Prime Minister Orbán and President Erdoğan for their countries' rule of law situation. This strained Türkiye's and Hungary's relationship with Brussels and Washington DC. Despite the differences in value-based foreign policy themes, such as the Israel-Hamas war, where the two parties are on opposing sides, these anti-Western sentiments bring the parties together on specific policy themes.

Cooperation on topics sensitive to the Western alliance, such as migration and NATO enlargement, is apparent in Türkiye-Hungary relations. On the one hand, Hungary speaks up against criticism of Türkiye in the EU because Ankara has halted migration since 2016. On the other hand, Hungary received observing membership in the OTS. Nevertheless, collaboration between the parties cannot always be caught in the act, as demonstrated by the postponement of Sweden's NATO accession. While both Türkiye and Hungary lengthened the process, it was for a long time not clear whether they cooperated or not. Despite its promises, Hungary became the last to ratify. Precisely because of the lack of institutionalization, the different behavior of the parties during this process indicated that the trust between them was lower than it would be in a values-based alliance. Thus, transactional cooperation and confrontation with NATO and the EU may support short-term regime interests as they can boost domestic popularity. Nevertheless, it can ruin the reputation of Hungary in NATO. Since transactional agreements are fragile and sometimes mere expectations that the partner (i.e. Türkiye) will align its policies with the respective country's (Hungary) promises, they are easy to ignore, leaving either party in a difficult position.

References

- 444 (2017). Orbán: Magyarország kitart a barátai mellett, és Törökország oldalán áll. <https://444.hu/2017/06/30/orban-magyarorszag-kitart-a-baratai-mellett-es-torokorszag-oldalan-all> [18. 05. 2024].
- Akçali, Emel, & Korkut, Umut (2012). Geographical Metanarratives in East-Central Europe: Neo-Turanism in Hungary. *Eurasian Geography and Economics*, 53(5), 596–614.
- AlJazeera (2019). Turkey begins ground offensive in northeastern Syria. <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/10/turkey-begins-ground-offensive-in-northeastern-syria/> [18. 05. 2024].
- AlJazeera (2023). Erdogan expects steps from US on F-16 sale for Sweden NATO accession. <https://www.aljazeera.com/news/2023/12/6/erdogan-expects-steps-from-us-on-f-16-sale-for-sweden-nato-accession> [18. 05. 2024].

- Arkilic, Ayca (2022). *Diaspora diplomacy: The politics of Turkish emigration to Europe*. In *Diaspora diplomacy*. Manchester University Press.
- Aydın-Düzgüt, Senem (2023). Authoritarian middle powers and the liberal order: Turkey's contestation of the EU. *International Affairs*, 99(6), 2319–2337.
- Baranyi, Tamás Péter (2022). Hungary's Role in the Organization of Turkic States as an Observer State: Limitations and Opportunities. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 27(1), Article 1.
- Bashirov, Galib, & Yilmaz, Ihsan (2020). The rise of transactionalism in international relations: Evidence from Turkey's relations with the European Union. *Australian Journal of International Affairs*, 74(2), 165–184.
- Bastian, Jens (2024). Turkey: An Emerging Global Arms Exporter. Growing Competitiveness and Strategic Recalibration of the Turkish Defence Industry (SWP Comment 6). Stiftung Wissenschaft und Politik. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2024C06_Turkey_ArmsExporter.pdf [18. 05. 2024].
- Council of the EU (2018). Enlargement and Stabilisation and Association Process—Council conclusions. <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf> [18. 05. 2024].
- Dalay, Galip (2022). Deciphering Turkey's Geopolitical Balancing and Anti-Westernism in Its Relations with Russia. SWP Comments, 35. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comment-s/2022C35_Turkey_RelationsRussia.pdf [18. 05. 2024].
- Dışişleri Bakanlığı (2021). Girişimci ve İnsani Dış Politikamız. Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2021-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf [18. 05. 2024].
- European Council (2016). EU-Turkey statement, 18 March 2016. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/> [18. 05. 2024].
- Hernández, Gisela, & Closa, Carlos (2024). Turning assertive? EU rule of law enforcement in the aftermath of the war in Ukraine. *West European Politics*, 47(4), 967–995.
- Hóvári, János (2023). Folyamatosság, törések és változások a magyar-török kapcsolatok százéves történetében. 2013: Egy korszakváltás kezdete. *Külügyi Szemle*, 22(2), 3–22.

- Index (2018). Orbán: Sztambul-Moszkva-Berlin vonzáskörében élünk. https://index.hu/belfold/2018/10/08/erdogan_orban_viktor_sajtotajekoztato/ [18. 05. 2024].
- Kirişci, Kemal (2009). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, 40, 29–57.
- Korkut, Umut (2017). Resentment and Reorganization: Anti-Western Discourse and the Making of Eurasianism in Hungary. *Acta Slavica Iaponica*, 38, 71–90.
- KSH (2024). A külkereskedelmi termékforgalom értéke euróban és értékindexei a fontosabb országok szerint [folyó áron]. https://www.ksh.hu/stadat_files/kkr/hu/kkr0008.html [18. 05. 2024].
- Külgyminisztérium (2011). Magyar Külpolitika az Unió Elnökség Után. Külgyminisztérium. https://2010-2014.kormany.hu/download/a/cb/60000/kulpolitikai_strategia_20111219.pdf [18. 05. 2024].
- Kutlay, Mustafa, & Öniş, Ziya (2021). Understanding oscillations in Turkish foreign policy: Pathways to unusual middle power activism. *Third World Quarterly*, 42(12), 3051–3069.
- Magyar Narancs (2021). Közel 900 millió forintba került idáig a Türk Tanács budapesti képviselte. <https://magyarnarancs.hu/belpol/kozel-900-millio-forintba-kerult-idaig-a-turk-tanacs-budapesti-kepviselte-240822> [18. 05. 2024].
- Magyari, Péter (2010). Orbán: Keleti szél fúj. Index. https://index.hu/belfold/2010/11/05/orban_keleti_szel_fuj/
- Magyarország Kormánya (2024a). Rekordot döntött a magyar-török kereskedelmi forgalom. <https://kormany.hu/hirek/rekordot-dontott-tavaly-a-magyar-torok-kereskedelmi-forgalom> [18. 05. 2024].
- Magyarország Kormánya (2024b). Négy új svéd Gripen vadászbombázó érkezik Magyarországra. <https://kormany.hu/hirek/nygy-uj-sved-gripen-vadaszbombazo-erkezik-magyarorszagra> [18. 05. 2024].
- Miniszterelnöki Kabinetiroda (2018). Orbán Viktor interjúja a Kosuth Rádió „Jó reggelt, Magyarországi!” című műsorában. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-interjuja-a-kosuth-radio-jo-reggelt-magyarorszag-cimu-musoraban-2/> [18. 05. 2024].

- Miniszterelnöki Kabinetiroda (2022). Miniszterelnök beszédei 2015-2022. https://2015-2022.miniszterelnok.hu/#beszedek_container [18. 05. 2024].
- Miniszterelnöki Kabinetiroda (2024). Miniszterelnök beszédei 2023 óta. <https://miniszterelnok.hu/beszedekek/> [18. 05. 2024].
- Miniszterelnökség (2011). Orbán Viktor: Folytatódik a keleti nyitás. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/orban-viktor-folytatodik-a-keleti-nyitas> [18. 05. 2024].
- Miniszterelnökség (2012). A Következő Lépés—Széll Kálmán Terv 2.0. https://2010-2014.kormany.hu/download/3/e8/80000/1-A_k%C3%B6vetkez%C5%91_l%C3%A9p%C3%A9s%20%28SzKT%20%29.pdf [18. 05. 2024].
- Miniszterelnökség (2013a). Törökország sikere biztatás Magyarországnak. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/torokorszag-sikere-biztatas-magyarorszag-nak> [18. 05. 2024].
- Miniszterelnökség (2013b). Törökország megszünteti a magyarok vízumkötelezettségét. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/torokorszag-megszunteti-a-magyarok-vizum-kotelezettseget> [18. 05. 2024].
- Miniszterelnökség (2014). Miniszterelnök beszédei 2010-2014. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk> [18. 05. 2024].
- Miniszterelnökség (2015). Orbán Viktor beszéde a misszióvezetői munkaértekezleten. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-missziovezetoi-munkaertekezleten> [18. 05. 2024].
- OTS (2024). Representation office. <https://www.turkkon.hu/EN/news/representative-office/>
- Portfolio (2023a). Szijjártó Péter bejelentette, hogy egyeztet a törökökkel a svéd NATO-csatlakozás kapcsán. <https://www.portfolio.hu/global/20230704/szijjarto-peter-bejelentette-hogy-egyeztet-a-torokokkal-a-sved-nato-csatlakozas-kapcsan-626017> [18. 05. 2024].
- Portfolio (2023b). Dühös levelet küldött Szijjártó a svédeknek – Borulhat a NATO-csatlakozás? <https://www.portfolio.hu/global/20230914/duhos-levelet-kuldott-szijjarto-a-svedeknek-borulhat-a-nato-csatlakozas-639753> [18. 05. 2024].

- Reuters (2023a, March 7). Sweden will not get Turkey's nod for NATO bid unless it stops sheltering "terrorists," Erdogan says. <https://www.reuters.com/world/sweden-will-not-get-turkeys-nod-nato-bid-unless-it-stops-sheltering-terrorists-2023-07-03/> [18. 05. 2024].
- Reuters (2023b). Hungary agrees on option for more Russian gas shipments, oil transit fees. <https://www.reuters.com/business/energy/hungary-agrees-option-more-russian-gas-shipments-oil-transit-fees-2023-04-11/> [18. 05. 2024].
- Reuters (2023c, December 12). Sweden says Hungary sticking to promise over NATO accession. <https://www.reuters.com/world/sweden-says-hungary-sticking-promise-over-nato-accession-2023-12-12/> [18. 05. 2024].
- Sándor, Klára (2020). A török-magyar nyelvi kapcsolatok újraértelmezésének lehetőségei. 23, 77–102.
- Spiegel (2019). Ungarn verhinderte EU-Warnung vor Syrien-Einmarsch. <https://www.spiegel.de/politik/ausland/syrien-angriff-ungarn-verhinderte-eu-warnung-an-tuerkei-a-1290758.html> [18. 05. 2024].
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2024). Konuşmalar, Yurt Dışı Ziyaretler. <https://www.tccb.gov.tr/>
- TRT (2019, October 26). Törökország célja a Béke Forrása hadművelettel egy biztonságos zóna kialakítása, jelentette ki Orbán. <https://www.trt.net.tr/magyar/nagyvilag/2019/10/26/torokorszag-celja-a-beke-forrasi-hadmuvelettel-egy-biztonsagos-zona-kialakitasa-jelentette-ki-orban-1295082> [18. 05. 2024].
- Tsarouhas, Dimitris (2023). EU-Turkey relations and the migration issue: Transactionalism in action. In M. Kmezić, A. Prodromidou, & P. Gkasis (Eds.), *Migration, EU Integration and the Balkan Route*. Routledge.
- World Bank (2021a). Exports of goods and services (current US\$)—Turkey. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?end=2013&locations=TR&start=2002> [18. 05. 2024].
- World Bank (2021b). GDP (current US\$)—Turkey. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2013&locations=TR&start=2009> [18. 05. 2024].

**KÖVECSEI-OLÁH PÉTER – EMRE SARAL:
TÖRÖK-MAGYAR DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT (1920–1945)**

(Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet,
Budapest, 2023)

RECENZÍÓ

Sáringer János

A magyar és a török szerző a két világháború közötti magyar–török diplomáciai kapcsolatokat dolgozták fel kötetükben. A mű keletkezéstörténetéhez hozzátartozik, hogy Kövecsei-Oláh Péter 2018-ban védte meg PhD disszertációját ugyanezzel a címmel, a doktori dolgozat egyik hivatalos bírálója pedig Emre Saral volt. Az eltelt időszak alatt a szerzőpáros kiegészítette a kéziratot, amelynek eredménye a megjelent kötet lett.

Figyelemre méltó, hogy a szerzők a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, illetve Törökországban a Köztársasági Levéltár, a Miniszterelnökség Köztársasági Oszmán Levéltára és a Török Történettudományi Társaság dokumentumaira, primer forrásaira támaszkodott. A szerzők a Bevezetőben rögzítették – nagyon helyesen – azt is, hogy a második világháború – és hozzáteszem az árvíz – miatt a korszakra vonatkozó magyar források hiányosak (leginkább a 1927–1928. és az 1942. évek). Emellett kutatásokat végeztek a német és az angol levéltárakban, illetve felhasználtak a memoárokat is. Tekintélyes számú szakirodalmat soroltak fel az irodalomjegyzékben.

A kötet tíz fejezetben tárgyalja a két ország diplomáciai kapcsolatainak korszakait. Az első fejezetben az előzményeket vesszük számba, rövid összefoglalót olvashatunk az egyes országok történetéről, sajátosságairól a tanzimáttól az első világháború végéig. A szerzők figyelmét nem kerülték el a hasonlóságok és különbségek a két ország története között, illetve a kapcsolattörténeti előzmények sem, a katonáktól a menekültekig. Magyarország és Törökország vesztes félként fejezte be az első világháborút. A szerzők a két békeszerződés közötti legfontosabb különbséget abban látták, hogy „a trianonihoz képest a

két békeszerződés között a legjelentősebb különbség, hogy a sevrès-it nem ratifikálták, vagyis gyakorlatilag sohasem lépett életbe”. (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 35.)

A második fejezetben a magyar-török kapcsolatok kezdeti fázisát tárgyalják és rögtön kitágítják a címben megadott cezúrát 1920-ról 1919-re. A két ország diplomáciai kapcsolatainak előkészítése szempontjából fontos a következő megállapítás: „Állandó ügyvivő hiányában a Törökországgal kapcsolatos hírek 1924-ig elsősorban szófiai és római, valamint rejtett csatornákon keresztül érkeztek. Utóbbi alatt azon hírszerzési és kémelhárítási munkára kell gondolni, melyet a magyar államapparátus 1920-tól, a közvetlen szomszédokat leszámítva, a barátinak vélt országok – Németország, Törökország és részben Bulgária, valamint Lengyelország – területén kezdett kiépíteni. Csakhogy a békeszerződés értelmében a katonai attasék állományba helyezése tilos volt.” (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 39.) Az ankarai követség megnyitásának előkészítését Ruszkay (Razenberger) Jenő végezte – Angora I. fedőnéven – 1922. december és 1924. október között.

Miért követséget és nem nagykövetséget létesített Magyarország a két világháború közötti időszakban a világban? A kérdésre a következő a válasz: A nagykövetség létesítése a szokásjog alapján a 20. század közepéig nem a hatalmi státusszal (nagy-, közepes, kishatalom) függött össze, hanem a szuverén (uralkodó-monarchia vagy népfel-ség-köztársaság) méltóságának, fenségének és címének a nemzetközi presztízsével állt összefüggésben. Az ENSZ alapokmányának elfogadása után vált „szokássá” a diplomáciai kapcsolatok során a nagyövet küldése és fogadása, amiktől az eltérés több dolgot is jelenthetett és jelenthet. Témánk szempontjából Magyarország államformája 1920 és 1946 között királyság volt, az államfői teendőket pedig a kormányzó látta el. A tárgyalt időszakban a nagykövet a szuverén személyét is képviselte, ami a király nélküli Magyar Királyság esetében nem volt lehetséges. 1920 és 1946 közötti Magyarország legmagasabb rangú diplomáciai képviselői a második osztályba tartozó rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter lehettek és voltak. A diplomáciában lényeges a reciprocitás elve, amelynek alapján Magyarországon is rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter vezette a külföldi képviseletet Budapesten. Kivételt képezett az Apostoli Szentszék, ami pápai nunciust (nagyköveti rangú egyházi diplomatát) akkreditált Magyarországon.

A magyar–török barátsági szerződést 1923. december 18-án írták alá a felek meghatalmazottjai. A szerződést 1924. március 13-án a török, majd 1924. május 21-én a magyar nemzetgyűlés is jóváhagyta. Érdemes idézni a szerződés 2. cikkét a kötetből: „A Magas Szerződő Felek megállapodnak arra nézve, hogy a két állam közötti diplomáciai viszonyt a nemzetközi jog elveinek megfelelően fognak létesíteni.” (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 50) Ennek megfelelően 1924-ben a magyar követ Ankarában Tahy László, míg a török követ Budapesten Hüsrev Gerede lett.

A harmadik fejezetben a szerzők áttekintést nyújtanak a közép-európai és a balkáni térségről. Betekintést nyerünk Törökország bel- és külpolitikájába, Közép-Európa és a Balkán-félsziget országainak gazdasági kapcsolataiba és tendenciáiba. A szerzők a következő megállapítást tették: „...a nagyhatalmak számára az ütközőzóna szerepét ellátó államok egyike Jugoszlávia lett. Emellett a független Lengyelország létrehozása, Ukrajna három részre osztása, Makedónia felosztása a szomszéd államok között, egy erős Szerbia, illetve Görögország megteremtésére irányuló törekvések [...] sok millió román és délszláv földműves szűnt meg Ausztria-Magyarország, illetve az Oszmán Birodalom alattvalója lenni, s vált a saját nemzetállamának polgárává.” (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 64). Talán szerencsebb lett volna Jugoszlávia helyett a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (SZHSZ) megjelölést használni, mert a Jugoszláv Királyság (Délszláv Királyság) megnevezés 1929. október 3-ától volt használatos, amikor I. Sándor király megváltoztatta az elnevezést. A sok millió román és délszláv földműves nem a saját nemzetállamának polgára lett, mert nem voltak nemzetállamok ezek az új államalakulatok – sem Románia, sem az SZHSZ Királyság, sem a Jugoszláv Királyság, sem pedig Csehszlovákia. Ezen államok politikai eliteje a nemzetállam létrehozására törekedtek, azonban még a 20. század második felére sem valósult meg ez a céljuk. Sőt 1990-es években atomjaira hullottak az első világháború után közvetlenül – éppen a nagyhatalmak által – mesterségesen létrehozott államok, így Jugoszlávia vagy Csehszlovákia. Később a szerzők hozzátesszik azt is, hogy a „problémák egyre súlyosbodva éltek tovább. Mindegyik állam nehéz küzdelmeket vívott az országon belül, valamint szomszédaival is. Ezek abból fakadtak, hogy a határokon belül különböző népek éltek, akik azonban nem akartak kisebbségi helyzetbe kerülni”. (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 64-65).

Éppen ez az idézet is jól példázza, hogy a szóban forgó államok nem voltak nemzetállamok, éppen jelentős számú kisebbség miatt. Hozzá kell tennünk azt is, hogy az új államok és a területileg jelentősen megnövelt Románia esetében a nemzeti identitás kialakítása, a belső kohézió létrehozása igen jelentős fáziskésésben volt Nyugat-Európához képest, amit súlyosbított az új határok létrehozása, a jelentős számú nemzeti kisebbségek és a vallási különbségek (ortodox, katolikus, mohamedán, ortodox görög, református, unitárius, evangélikus stb.) mellett a gazdasági és infrastrukturális törésvonalak.

Besszarábia, amelynek a területe nagyrészt megegyezik a mai Moldovai Köztársaság területével, Oroszországgal (majd Szovjetunióval és újlag Oroszországgal) konfliktusforrássá vált a két világháború közötti időszakban, illetve a 20. század végén, amelynek eredményeképpen az 1990-ben Moszkva támogatásával létrejön a Dnyeszter-menti Köztársaság. A Moldovára vonatkozó megjegyzésem a recenszens 20. századot átívelő példája arra, hogy Besszarábia-Moldova geopolitikai helyzete konfliktusok forrása volt és ma is az lehet a bukaresti és a moszkvai politikai elit számára.

A szerzőpáros helyesen állapította meg, hogy „a nyugati országok mind attól tartottak, hogy a térségben létrejött hatalmi vákuumot, a bolsevizmus fogja kitölteni, ezért az antantállamok meg akarták akadályozni a szovjet-orosz befolyást a térségben.” (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 72)

A negyedik fejezetnek a Közös utakon – török és magyar reorganizáció (1923–1929) címet adták a szerzők, amelyben kitűnő kapcsolattörténeti elemzést olvashatunk a szellemi tőke exportjától a magyar jezsuiták törökországi jelenlétéig a jelzett cezúrák között. Ebben a fejezetben taglalják a szerzők a magyar revizionizmus és a turanizmus hatását a magyar–török kapcsolatokra. Megállapításuk szerint „sem turanizmus, sem a pedig a kelet felé fordulás nem volt meghatározó szempontja a magyar külpolitikának. Sokkal többet nyomott a latban a nagyhatalmak és a térség államai közötti egyensúly-politika és a nemzetközi dinamika” (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 119) Anynyit tennék hozzá, hogy valóban nem volt meghatározó szempontja a turanizmus és a kelet felé fordulás a hivatalos magyar külpolitikának. Viszont a magyar külpolitika mozgásterét bizonyos mértékben tágtították a keleti kapcsolatok is. A revizionizmus azonban sokkal inkább jelen volt a budapesti döntéshozók látókörében, kezdetben

látenszen, majd 1927-től a nyílt revizionizmus, ami megnyilvánult a döntéshozók politikai beszédeiben is.

Az ötödik fejezet A Török Köztársaság keleti kapcsolatai címmel négy és fél oldal terjedelmű. Emellett érdemes idézni a szerzőpárostól a következőket: „Ezzel együtt naivitás lenne azt gondolni, hogy a keleti török politika megállt volna a szellemi tőke exportjánál. Tahy László a rá kevésbé jellemző vehemenciával és érzelmekkel átitatott 1929. június 2-ai jelentése arról árulkodik, hogy Ankara Keleten tudatosan használta fel megnövekedett tekintélyét a nyugati hatalmakkal szemben.” (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 123)

A hatodik fejezetben (Útban a Balkán-paktum és a Római jegyzőkönyv felé (1930–1934) áttekintést kapunk az európai és különösen Közép-Európára és a Balkán-félszigetre ható politikai, külpolitikai tendenciákról a vizsgált időszakban. A kétoldalú kapcsolatok pedig szorosabbra fonódtak Budapest és Ankara között: „A kétoldalú kapcsolatok fejlődését jelezte [...], hogy a magyar hírszerzés felveszi a közvetlen kapcsolatot a török hírszerző irodával”. (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 133)

A Széttartó utakon (1935–1939) című hetedik fejezetet a szerzők a török névtörvénnyel kezdik, amelynek értelmében minden török állampolgárnak vezetéknevet kellett választani. Az 1934. július 2-án kihirdetett törvény belpolitikai viharokat kavart. A görög és más kisebbségek kötelesek voltak ősi török (öztürk) családnévet választani. Európai mintára a született törököknek is vezetéknevet kellett választaniuk. Musztafa Kemál az Atatürk nevet vette fel, így lett Kemál Atatürk. A vegyes etnikummal bíró területek homogenizálását pedig betelepítési programokkal oldotta meg az ankarai vezetés.

Egyenlőség és biztonság. A török külpolitika legfontosabb szempontjai alcímű részben a szerzők kitérnek a magyar történetírás egyes problematikájára, neuralgikus pontjaira. Ebben az esetben a szerzőpáros arról ír, hogy „Paradox módon a magyar történetírás bizonyos részének azon véleménye, hogy hazánk már ekkor visszafordíthatatlanul a német érdekszférába kezdett csúszni, külpolitikai szempontból nem igazolható.” Ezzel a megállapítással a recenzens csak egyetérteni tud. A szerzőpáros hozzátette a megállapításához, hogy „Budapesten arra az olasz politikai irányra apelláltak, amelyik alapvetően (továbbra is) a saját ambícióira koncentrált.” (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 167) A két világháború közötti magyar külpolitika értékelésében

nagy szerepet játszott a 20. század második felében az ideológiai szempont. Pontosabban a Rákosi- és a Kádár-korszak indoktrinációs és legitimációs szempontjai. Ebben az időszakban Magyarországot és a magyar politikai elitet a náci Németország csatlósaként, a Horthy-rendszert fasisztaként írták le a hazai, akkor kanonizált történetírásban. Ekkor keletkezett az a nézet, hogy Magyarország a német érdekszférába kezdett csúszni (pl. Juhász Gyula). A Horthy-rendszert fasisztaként írta le a szélsőbaloldali Andics Erzsébet. A nyolcvanas és kilencvenes években a történetírás indoktrinációs funkciója fokozatosan csökkent, és előtérbe kerültek az objektív megközelítések a két világháború közötti korszakról. Ekkortól kitapintható, hogy Németország helyett Olaszországra helyezik a hangsúlyt. Ebben a kontextusban elegendő arra utalni, hogy 1927-től a magyar miniszterelnökök első útja Rómába vezetett.

A szerzők az alfejezetben kitérnek a montreaux-i szerződésre, amely a véleményük szerint „jelentős sikernek számított, mivel a békés revízió szempontjából akár precedensként is szolgálhatott” (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 170) A megállapítással egyetértve csupán annyit fűznék hozzá, hogy a revízió csak békés lehet, hiszen a kifejezés jelentése egy adott állapot békés (jelen esetben diplomáciai) eszközökkel történő megváltoztatása. A montreaux-i szerződés azt is jelentette geopolitikai szempontból, hogy Törökország egyedül dönthet a Boszporusz és a Dardanellák tengerszorosok használatáról, ami napjainkban is rendkívül fontos kérdés.

A nyolcadik fejezetben a két ország közötti gazdasági mutatókat taglalják a szerzők. Rendkívül érdekes a kilencedik fejezet, amely újdonságként a Törökországban tevékenykedő idegen titkosszolgálatok és propagandáról értekezik a második világháború éveiben. Köztudott, hogy ekkor Ankara és Isztambul a külföldi hírszerzők találkozási pontja volt, hasonlóan a semleges országok fővárosaihoz, mint pl. Lisszabon, Bern vagy Stockholm.

A szerzőpáros konklúziójából érdemes idézni: „A törökök iránti magyar rokonszenv azért is érthető a korszakban, mivel a törökség egyrészt alkalmas volt arra, hogy a középkori magyar államnak a válóságokkal együtt is virágzó képét felidézze, másrészt a korszakra jellemző Nyugattal szembeni sértettség is Keletre terelte az érdeklődést. [...] A török-magyar kapcsolatoknak a két világháború közötti történetén jól kirajzolódik az első és a második világháború utáni ren-

dezésből fakadó, az önrendelkezést és a nemzeti szuverenitást érintő közép-európai és balkáni dilemmák többsége. A Párizs-környéki békét követő, sok esetben a nemzeti megmaradásért folytatott harc-ként értelmezett időszak, különösen ennek a két, a térségben stabil tényezőnek számító, évezredes államisággal rendelkező országnak jelentett nagy kihívást.” (Kövecsi-Oláh – Saral, 2023, p. 231)

A kötet – mint ahogyan már jeleztem – igen tekintélyes számú primer (levéltári) forráson és idegen nyelvű szakirodalmon alapul. A kötetben a könnyebb eligazodást névmutató is segíti.

Összességében rendkívül érdekes és szakmai szempontból is ki-tűnően megírt kötetet olvashatunk a két világháború közötti ma-gyar-török kapcsolatokról. A kötetet nemcsak a szűkebb szakmának ajánlom, hanem a korszak, illetve Magyarország és Törökország iránt érdeklődők számára is nagyon hasznos és alapos kiadvány.

Publikálás a Business & Diplomacy Review folyóiratban

A folyóirat az alábbi témákhoz kapcsolódó kéziratokat fogad be lektorálásra:

- gazdaság,
- kereskedelem,
- pénzügyek,
- nemzetközi kapcsolatok,
- diplomácia,
- nemzetközi kommunikáció
- társadalomtudományok;
- közgazdasági tudományok.

A tanulmány absztraktja minden esetben angol nyelvű. A tanulmány magyar vagy angol nyelvű, amelynek terjedelme 30 000–40 000 leütés (az absztrakttal együtt).

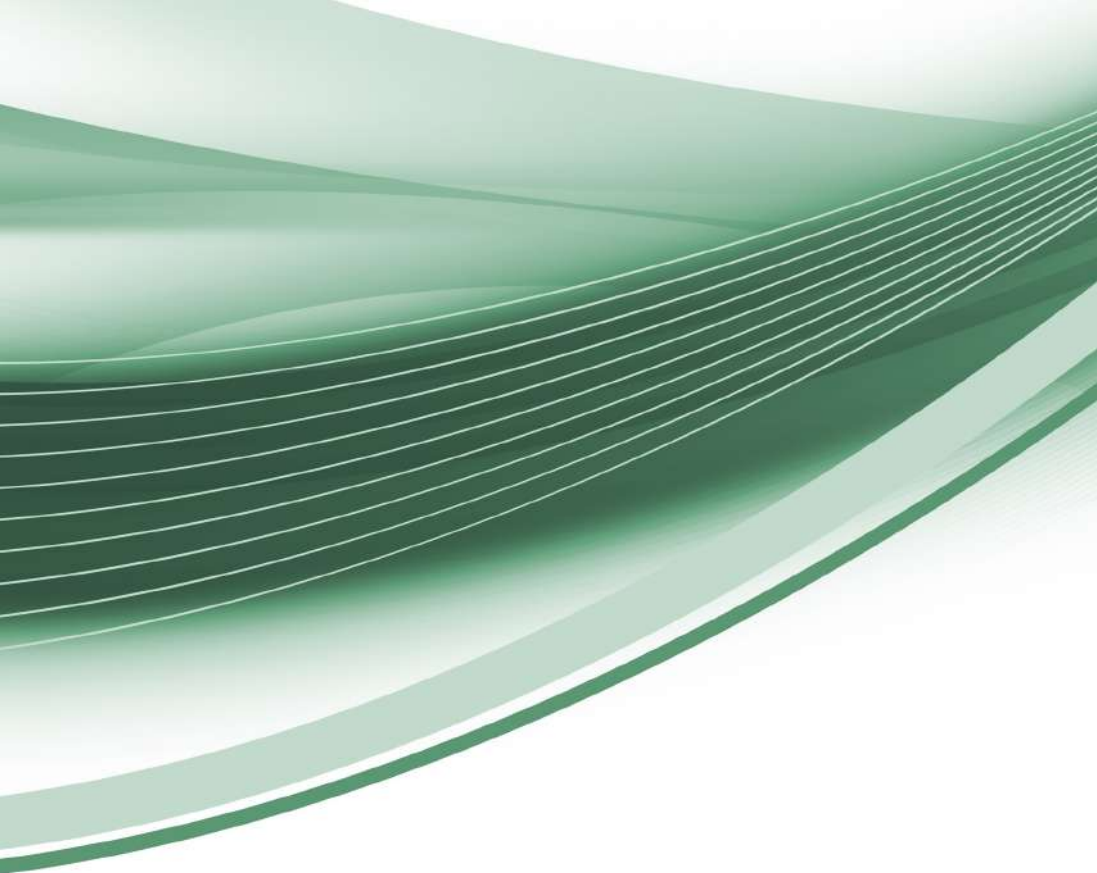
A kéziratok előzetes befogadásának feltételei:

- a kézirat és annak szerzői megfelelnek a folyóirat etikai szabályainak;
- a kézirat, illetve ahhoz tartalmában nagyon hasonló tanulmányt még nem publikálták;
- a benyújtott kézirat megfelel a formai követelményeknek.

A folyóirat a szerzőknek tiszteletdíjat nem fizet. A folyóirat minden egyes befogadott kézirat esetében kettős vaklektorálást alkalmaz, ami azt jelenti, hogy az anonimalizált anyagot a szerzők által nem ismert lektorok értékelik. A folyóirat csak abban az esetben fogad be kéziratot publikálásra, ha azt mind a két vaklektor publikálásra ajánlja, és vaklektor(ok) által kért javításokat/kiegészítéseket a szerző(k) végrehajtotta/ák. Amennyiben az egyik lektor javításokkal publikálásra ajánlja a kéziratot, míg a másik nem, akkor a javítások után a témában jártas újabb vaklektornak kell értékelnie az anyagot. Akkor minősül egy tanulmány tartalmában nagyon hasonlóknak egy korábbi tanulmányhoz képest, ha azok egyezősége 60% felett van. A szerzők minden egyes esetben kötelesek a vaklektorok által írt kifogásokra/javaslatokra tételesen írásban reagálni.

Information in English:

<https://uni-bge.hu/en/business-diplomacy-review>

Kiadja: Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest

ISSN 3004-0116
HU ISSN 3004-0116